2223
1987

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

7/13740

TARTALOM: NÉMETH LÁSZLÓ: *Emberi színjáték.* (Regény.) • FARKAS ZOLTÁN: *Rippl-Rónai József művészete.* • MAKKAI JÁNOS: *Retyezát.* • SZEGEDI ISTVÁN, MÉCS LÁSZLÓ: *Versek.* • **Elvek és művek:** *A M. T. Akadémia Vörösmarty kéziratainak jegyzéke.* • *Hanna nagy útja.* • *A francia irodalom.* • *Hét verseskönyv.* • *Magyar porszemek.* • *A szomorú ember.* • *Az utolsó álarc.* • *Virágzó cseresznyék.* • *Székely ciprusok.* • *A kártya története és a kártyajátékok.* • *Az ifjúság karácsonyi könyvpiaca.* • **Szemle:** *Az élő múzeum.* • *Agyagfalvi Hegyi István.* • *Színházi szemle.* • *Film.* • *Képzőművészeti szemle.* • *Zenei szemle.* • **Apró cikkek.**

1929. ÉV **JANUÁR 1.** **1. SZÁM**

VII. ÉVFOLYAM **ÁRA 2 PENGŐ**

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre	10.— pengő
Tisztviselőknek	7.50 «
Külföldre egész évre	48.— «

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos **PFEIFER FERDINÁND** (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése *Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. • Telefon: Aut. 857—30.*

TARTALOM:

	Lap
Németh László: Emberi színjáték. (Regény)	1
Szegedi István: Őszi mélabú. (Vers)	28
Mécs László: Verni kezdem az aranyhidat (Vers)	29
Mécs László: Gyóntak a liliomok (Vers)	30
Farkas Zoltán: Rippl-Rónai József művészete	32
Makkai János: Retyezát	36

ELVEK ÉS MŰVEK:

Baros Gyula: A M. T. Akadémia Vörösmarty kéziratainak jegyzéke	54
Thury Lajos: Sásdi Sándor: Hanna nagy útja	54
Eckhardt Sándor: Benedek Marcell: A francia irodalom	56
Majthényi Gyula: Hét verseskönyv	57
K.: Jankovics Marcell: Magyar porszemek	58
Kilián Zoltán: Rácz Pál: A szomorú ember	59
Szentkuthy Miklós: Földi Mihály: Az utolsó álarc	60
K.: N. Jaczkó Olga: Virágzó cseresznyék	61
Kilián Zoltán: Wégerné Földes Anna Székely ciprusok	61
K. Z.: Zolnay Vilmos: A kártya története és a kártyajátékok	61
(Th.:) Az ifjúság karácsonyi könyvpiaca	62

SZEMLE:

Tompa Ferenc: Az élő múzeum	63
Mihály László: Agyagfalvi Hegyi István	67
Rédey Tivadar: Színházi szemle	67
Németh Antal: Film	70
Farkas Zoltán: Képzőművészeti szemle	71
Prahács Margit: Zenei szemle	76

APRÓ CIKKEK:

Sovén: Dalisme	78
Sovén: Szerzői est	79

T. Olvasóinkhoz!

A NAPKELET jelen számához postatakarékpénztári befizető-lapot mellékeltünk s kérjük t. Olvasóinkat, hogy az 1929 január 1-től esedékes megújítás iránt intézkedni szíveskedjenek.

Tisztelettel kérjük azokat a t. előfizetőinket, akik hátralékban vannak, szíveskedjenek a hátralékos díjak kiegyenlítése iránt is intézkedni.

A kiadóhivatal.

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

ELSŐ RÉSZ.

I.

Zoltán gyorsan tájékozódott, de nehezen ismerkedett. Megtanulta, hogy az életén átimbolygó dolgok két csoportba sorozhatók; a nagyobbik neve: mink, a kisebbiké: mások. A «mink» világa együtt jött vele abból a sötétségből, amely a tegnapon s a tegnapelőttön túl az időre borul, ennek a világnak a dolgait épúgy nem kellett megismernie, mint az ujjait vagy a haja színét. A «mások»-at meg ki veszi valóságszámba? Ha voltak is, nem tartoztak rá. A kerítés kirekesztette őket az érdemes élet üdvösségiből, a világsivatag tévelygői voltak.

Olykor kiállt a kapuba; csizmás emberek jöttek arra, a kezükben meggyfabot, a fejükön hegyes szőrmesipka s ilyeneket mondtak: «Aztán tudod-e, ki fia-lánya vagy? «Hű, hiszen te maholnap sor alá kerülsz!» Ha egy karéj kenyeret majszolt: «Te kenyér, meg ne edd azt a gyereket!» Ha egy cséve főtt kukoricát rágcsált: «Hol szedted azt a furulyát, Zoli?» Zoltán ezekre a kérdésekre nem felelt, csak bámulta a zsíros barna embereket; visszaszűkölt a kapu sasfája mögé s homlokába göndörödött haja mögött riadt lest ült vad és mégis figyelmes tekintete. Mindent elhitt volna, csak azt nem, hogy e titokzatos mondásokba az ő értelmének is lehet bejárása. Hiába igazodtak a legbarátkozóbb mosolyba az udvarukba vetődő vénasszonyok orca-ráncai, Zoltánt oda nem békítették a szoknyájukhoz. Pedig milyen mézszálvékony hangot csurdítottak a löttyedt bőrlebenyekkel fölgirlandozott torkukból: «Istenem, a Zoltánka az; mekkora a lelkem, menyasszonyt kell nézni ennek a legénynek.» — Zoltán nem értette, mért mondják rá, hogy nagy, amikor kisebb mindazoknál, akiket ismert, menyasszonyt pedig egyet látott, az is cigány volt s pántlikás legények kurjintottak a szekere elé. Miféle távoli értelem beszél ezekből a jövevényekből. Mit forralnak sárga homlokuk mögött? Miért dörgölőznek az ő világához, amely oly biztos egyformasággal hullámzott a szülei ágya közé toldott vasalódeszka s a kútmelletti farakás egymásra hányt törzsei és tönkjei közt? Úgy érezte, egy életen át meglesz nélkülük. Az udvar volt a világ fontosabbik és elegendő fele, ami azon túl van, szembogártágító, valószínűtlen bizonytalanság.

Nem mintha az udvar kutyaomlasztotta sulykolt-föld kerítésén belül minden biztos és megnyugtató lett volna. Különös lakók éltek itt,

akik erkölcseikben a kerítésentúlhoz szítottak, átmeneti lények a «mink» és «mások» világa közt. A koca például már majdnem betolakodószámba ment. Egész nap nem látta s este zajos és porverő társaságban tért haza; a kapu előtt leszakadt a kondából, türelmetlen györgy-györgy-kiáltással fordult az udvarra, nem nézett sem Istent, sem embert, Zoltánt is fellökte, ha éhsége és a vályú közé került. A kotlós viszont soká takargatta a természetét, csendes és nyugodt volt, mint egy vándorló bokor, de egyszer szétvetette a szárnyát, csapta a port és Zoltánnak rohant s meztelen lábába csípett. Azóta kerülte őt, akárcsak a kapu előtt porfürdőző fehér madarakat, akikhez elég volt közelíteni s egymásután föltápászkodtak, előretolták a nyakukat, de nagyon előre, mintha kétszer olyan hosszú nyakra lett volna szükségük, hogy ijesztő S-betűjüket kisziszeghessék.

E kiszámíthatatlan lények közt még Hektor volt a legmegbízhatóbb. Odahunyt a lábtörlővas mellé, feje mozdulatlan maradt, csak erőltetetten forgó szemei követték Zoltán útjait. Ha a közelébe ért, fölállt, megcsóválta a farkát, szája jóízűn szétleffedt, olyan volt, mint a rendelkezést váró jobbágyhűség, de mihelyt Zoltán kiért abból a körből, amelyen belül Hektor lojalitása szolgálatkészséggé borzolódott, újra lehasalt, maga elé rakta a mancsát, ráütötte a fejét s csak akkor vakkant föl, ha idegenek erőltették a nehezenjáró kiskaput. A Hektor idegengyűlöletében Zoltán a maga érzései harcosabb bátyjára ismert s hálás volt érte a kivénhedt kutyának. De Hektor is mozgott s Zoltán első életaxiómája így szólt: «Ami mozog, veszedelemmé válhat, míg a mozdulatlan dolgok ártalmatlanok».

S Hektor vénülő strébersége mit sem tehetett az ilyenféle axiómák ellen, gyönge volt ő a barátkozásra is s odaengedte gazdáját az állandó dolgok barátságának: «Szórakozz velük». Minden dolgok közt a legállandóbb a fa volt, a kis udvar egyetlen fája, tele piros bogyókkal, amelyek időnként el-eleresztették kocsányaikat s hangos cuppanással plattyantak el a földön. Ha magasból jöttek s a túlérettség verte le őket, egyetlen vörös folttá tottyantak, mintha egy óriás permetezte volna gömbölyű vércseppjeit, de ha a fa alján üzekedő szelek fricskázgatták, egészben értek le s Zoltán is szüretelhetett. De azért a fa sem volt egyszerű és áttekinthető. Ha alá állt, ágakat és leveleket látott, amelyek egymást tiporva tolongtak fölfelé, egész a napig; ha oldalról kandított rá, beleveszett a háztetőbe, az égbe s Zoltán nem tudta, hol kezdődik az egyik, hol végződik a másik. Titokzatos volt a fa is, mint a kút. A kút lefelé volt végtelen, a fa fölfelé. De vannak dolgok, amelyek előrefelé beláthatatlanok. Ki jutott tovább a pincegrádicsnál, ki ismeri a szerszámkamra mélyét s mi van az almalehelletű elsőszoba küszöbén túl?

Minden tárgynak volt valami titka, amelyet csak fortéllyal lehetett kiszedni belőle. A mozsár hangos zokogással törte a cukrot és a mákot, a faalatti tuskóban élin állt a fejsze, egy sarkán libegett és nem zuhant

le. Minden tárgy tudott valamit, amit Zoltán nem tudott, ezért tisztelte őket s lefekvés előtt nekik is köszönt: «Jóestét, asztal, jójszakát szita, aludj jól, csupor!» — Ezeket a tárgyakat szerette; szelídek voltak, értették a szép szót, nem szeszélyeskedtek, csak a farakás alatt fölburjánzó csalán volt csípős, de az is mozdulatlanul csípett, nem úgy, mint a kotlós, aki meg is ijesztette az embert. Mert Zoltán nem a fájdalomtól félt, csak a veszedelemtől. A kés sebzett, ha hozzányúlt, de nem egyenesedett föl az asztalon és nem ugrott Zoltánnak. Viszont a tornác oszlopai közt fészkelő fecskepár sose bántotta őt, de ki-kisurrantak a nádfödél alól, váratlan és nyugtalan íveket írtak a levegőbe, volt bennük valami kiszámíthatatlan. A fecskéket nem szerette.

Igy épültek ki a «mink» világán belül a vonzalom hierarchiái. De mi lett volna ebből a világból «édesapám» és «édesanyám» nélkül? Szétesik, mint a dongahányt hordó. Ez a két hatalmas ember ölelte eggyé az udvart és a házat, ők terelték ólba a kocát, ők vágták el a csirke nyakát, ők védték meg a kerítést a szomszéd Pista tornászgyakorlatai ellen, elhessegették a gúnárt, ha Zoltán ingébe kapott, az ő kiáltásukra még Hektor is előveszi az ifjabbik inát és kolonczötyögtetve szaladt parancs-lesni s az utca prémsipkásai is meglassítanak a kapu előtt, hogy minél érthetőbbet köszönhessenek nekik.

«Édesanyám» hosszú, hallgatag asszony volt, napestig eljárt egy mukkanás nélkül, legföljebb délben jött ki érte: «Zoltán, ebédelni!» Egész odament mellé s úgy szólította; a kiáltás nehezére esett, nem úgy, mint a Gulyás Pista anyjának, aki levestálaláskor az egész utcát fölverte a csavargó fiáért. Nem volt már fiatal a Zoltán édesanyja, az ő nyakáról is hosszú bőrlebenyek lógtak, a keze ínas-bogas volt s a lúg kipattogtatta s a halántéka gödriben fehéren csillant meg az idő hava. Zoltán úgy hitte, érti őt: ő darált kukoricát a csibéknek, meghámozta a krumplit, föltette az ebédet, enni adott neki, lefektette és megimádkoztatta. Rendezett és ellenőrizhető volt. Amit csinált, rögtön gyümölcsözött, amit mondott, annak gyakorlati s szemmellátható jelentősége volt. Talán ezért dobta őt félre a képzelete mint fölpusztított dobozt, míg a másik házi-isten felé a titokzatosság lidérctánca vonta.

«Édesapám» el-eltűnt az udvarontúlba s amikor hazajött, odatámaszkodott a tűzhelyhez; ha haragudott, egy kanállal gesztikulált s pirosabbra szította magát a tűzhelyajtó kicsapó lángjánál; ha meg jókedve volt, egy fej kukoricát zsurmolgatott, nevetgetve mesélt történeteket, amiket az asszony megadó, messzemeredő szemmel hallgatott. Nem volt rá mosolya, ellenvetése, véleménye, de azért fontosnak tarthatta, amit az ura beszélt, mert olykor összevágta már a baromfiaknak a csalánt, mégsem ment ki, késsel a kezében várta, hogy Zoltán apja befejezze a mondókáját. Zoltán különösen az anyján át érezte az apja jelentőségét. Ha dühös volt, mindenbe belekötött: «Mért áll itt ez a szakajtó? A disznó még nem kapott korpát! Mi lesz azzal a

vacsorával?» Az asszony ilyenkor odébb állította a szakajtót, kivitte a korpát, a lábasokat tologatta s még a kendőjéből kifeslő fürtjét is elfelejtette visszagyűrni. Máskor viszont megakasztotta dolgában az asszonyt. Odakacsmargott mellé, a derekára tette a kezét. Ilyenkor Zoltán anyja is lerakta a kezében lévő vizeskannát, ottmaradt az ura oldalán, mint egyik igás a másik mellett, legföljebb Zoltánt hívta oda: «Ejnye, Zoltánkám, hogy áll rajtad a trikó?» Lehúzta a nyakábaszaladt ruhát, egy pillanatra visszahozta a tekintetét a végtelenből s végigtapogatta vele a fia gesztenyebarna haját.

Titokzatos ember volt a Zoltán apja, titokzatosabb, mint a kút vagy a cséplőgép, amely nyaranta a Gulyásék telkén zakatolt. Zoltán nem látta át az ügyeit; de mindaz, amit tapasztalt, a határtalan fontosságát bizonyította. A kerítésentúli és kerítéseninneni dolgok egytől-egyig őbenne futottak össze. Időnként férfiak jöttek a házba, megtörölték a lábuk a vason s a Boda tisztelendő urat keresték. Bezárkóztak az elsőszobába, eleinte ők beszéltek, később az apja. Egy félóra mulva kinyílt az ajtó s valaki kikiáltott: «Irmus, egy árkus papírt!» — Az anyja otthagyta a mosogatódézsát, megtörölte az összefutó zsírcseppektől piszkos kezét, elébb a kendőbe, aztán a kötőjébe, a lakószobába ment, kiemelte a kaszniból a papírt, óvatosan, de így is rajtmaradt a két ujja nyoma. Amikor az emberek elmentek, nagyot köszöntek; azt mondták: «Köszönjük a szívességit, majd meghálájuk». Este pedig asszonyok jöttek, akik récét, tojást, tejfölt hoztak. Ilyenkor tejfölös túró volt a vacsora s a túróba paprikagerizdeket és kolbászkarikákat vágtak.

Zoltán ezekből a látogatásokból csak annyit értett, hogy az apja hatalom, akinek a jótéteményeiért egy réce sem nagy ár. De remélhette-e Zoltán, hogy e jótétemények természetét megismerje. Kinyomozhatta-e az utakat, amelyeket az apja reggeltől délig és déltől estig bejárt. Álmélkodva nézte őt, amint az ételt a levestől harmatos bajsza alá kanalazta, áhítattal forgatta a sarokbaállított botját s boldog volt, ha a dívány sarkán feledt kalapját a tulajdon fülébe szalajthatta. Az apja ritkán szólt hozzá s ha szólt, ilyesféléket: «Eregy szolgám, hozd ki a pipám», vagy ha dühös volt: «Már megint a lábam előtt ugrálsz!» Nagy jókedvinek kellett lennie, ha hátbaverte, hogy «húzd ki magad, micsoda katona leszel!?» vagy épen a térdire ültette s csettegtetve meglovagoltatta. Ez a lovagoltatás alig néhány percig tartott s rögtönös ellenszolgáltatást követelt. Az apja ráhasalt a leszaladt rúgóktól bordás díványra, Zoltánnak végig kellett tipornia, főleg a nyakát, ami a legnehezebb volt, mert minduntalan lecsúszott a lába a kiálló, hegyes csontokról, amiért az apja rá-ráförmedt.

Zoltán azonban e felförmedések ellenére is örült, ha tiporhatott, ez volt az egyetlen fizikai gyöngédség, amely a szüleihez s a világhoz fűzte. Az anyja öltöztette, etette, imádkoztatta, de mindez oly lezárt, befejezett, tovább nem vihető volt. Az anyjától csak azt kaphatta, amit kapott, az apja azonban a szimatolt meglepetések rekettyése

volt. Ki tudja, mikor jön el az ő órája is. Mikor harmatozza rá is jótétményei egyikét, amelyeket a szőrsipkások asszonyai tejföllel és récével hálálnak meg. Minél jobban sanyargatta az ujdonság, annál forróbb szomjúsággal tapadt az apjára, az egyedülire, aki parlag lelkét felszánthatja és bevetheti. S egy nap ennek a magvetésnek a búzaszemei is szétrepültek.

Zoltán néhány nap óta nem evett, álmos és nyügös volt, köhögött, tüsszögött s a szeme nem állta a napot. Behúzódott a szobába s a divány sarkában vacogott s folyt a könnye, noha senki sem bántotta.

«Mi találta ezt a gyereket» kérdezte az apja, amikor hazaért s szokása szerint az asztalra könyökölt, fejét a markába hajtotta, hogy pihentesse az eszét. A váratlan kérdés az asszonyt is behúzta. A gyerek csakugyan a diványon feküdt, ő bizony azt tudta, hogy a farakáson játszik.

«Mi lelt?» fordult Zoltánhoz, mert az volt a házirend, hogy ő közvetítse az apa kérdéseit.

«Fázom» nyöszörögte a gyerek, de föl se ütötte a fejét.

«Az ám, mint a parázs!« riadt föl az asszony s hökkent farkasszemet nézett a félhomállyal.

«Akkor csak gyujts ki és fektesd le» morogta az apa; kedvetlenül, hogy az esti szieszt ájának ilyen váratlan zökkenője támadt.

Az asszony behozta a konyhából a petroleumlámpát, fölhányta a csíkoscihájú ágyat, lecibálta a gyerekről a mándlit, elébetérdelt s kifűzte a cipőjét. Amikor a trikót is lehúzta róla, fölsikoltott, de úgy, hogy a sikítása inkább egy hangos és rövid sóhajtás volt:

«Jesszus, vöröse van.»

Erre már a férfi is föltápászkodott s odaballagott az ágyhoz:

«Hol, hol» kérdezte bizalmatlanul s ez a bizalmatlansága takart reménykedés volt, hogy talán mégsem kell új gondokba korbácsolnia az elnyujtózott tudatát. De bizony Zoltán vörösnek vörös volt, sűrű foltok babozták a testét, mintha csórén állt volna az eperfa alá.

«Orvost kell híni» suttogta inkább magának az asszony, amikor az ágybadugott gyereket betakarta.

«Doktort? Mit csinál vele a doktor? A többi gyerekkel csinált valamit? Hozz ecetesruhát, oszt mosd le.»

Az asszony csészealjba ecetet öntött, kikotort a sifonérból egy szalvétát s végigdörzsölte a fiút. De a hallgatása a csendes emberek tiltakozásával volt vemhes, a férfi legalább is háborút szimatolt belőle s akár doktort is hívott volna, csak ne kötné a szava. Igy csak föl-alá járkált, oldalt-oldalt kumott a takaró alatt kilázasodó gyerekre, a hüvelykujját a mellénye kivágásába akasztotta, göcsörtös ujjait a mellére kulcsolta, ami nála fejszétvető töprengés jele volt. Az asszony visszahúzta a széket az ágytól. Szívesen megcirógatta volna a fiát, hízelgett, duruzsolt volna neki, de öregasszony ő, ezt a kései gyereket igazán a véletlen csimpasztotta rá, huszonhét házasesztendő kínja

messze vitte az ő hajdani gyermekasszonyi, macskás anyaságát. Három dacos fiúgyerek, egy bónás férj s a szerencsétlenség hadarófája úgy kicsépelték belőle minden gyöngéd mozdulatot, csókos közeledést, hogy érdes keze röstelt volna a fia selyemhajához érni. Egy figyelmes, merev tekintete maradt, azzal rebbent az új veszedelmek kapujára.

De az urába ép ez a régismert tekintete szúrt tövist. Odabotorkált az ágyhoz, megfogta a gyerek kezét s erősködött, hogy már nem olyan meleg. Az ecet jót tesz, nem kell ide az orvos. S hogy megoldja a szoba kínos szorongását, horgot dobott a pajzánabbik emlékezetébe, egy kedélyes, aranypikkelyű mondatot húzott ki az elrohant gyerekkorából s a fiának dobta :

«Mi az, öcskös? Hát meséljek-e a Zölddisznóról?»

A gyerek megemelte a derekát s lázas szemei a csodálkozás virágaivá nyíltak. Olyan volt ez a Zölddisznó-szó, mint egy bűvige, egy csodavilágszóból öntött kulcsa? Mért zöld az a disznó, ha nem azért, hogy csodadisznó legyen? Nem az udvar erőszakos kocája, de nem is a kerítésentúli disznók egyike. Zoltán ismerte a kondát : ezer aprózó láb szaladt a párhuzamosan előretörtető farkincák és ormányok alatt. Ezekért a disznókért a kapu előtt sziszegő ludakkal sem küzdene meg. De a Zölddisznónak már a nevében is a «mink» és «mások» világán túli dolgok csillantak meg, talán ép az a bűvvilág, amellyel az apja a szőrsipkás embereket a hatalmában tartja. Lázas bágyadtsága lázas zaklatottsággá kavarodott. Zoltánka négyesztendős volt s még nem hallott mesét.

Az asszony is fölfigyelt, bánatosan boldog meghökkenéssel, mintha egy haldokló elé a menyasszonyi csokrát hajítják kenet helyett. Ez a gyermekkor húrján meghúzott szó lelke rég néma rétegeit zendítette fel. Nem hitte, hogy az ura valóban mesélni fog a Zölddisznóról, hisz a három nagy fiúnak is mindig ő mesélt, egyre rosszabbul s egyre kurtábban, igaz ; az ura soha. Mégis kedves volt, hogy így belegurdította ezt a szót az estébe, az ő aggodalmába, a fia képzeletébe.

Legjobban azonban maga a tisztelendő úr lepődött meg, amikor a fia falat után kapó «meséljen»-je a felidézett Zölddisznó elé állította. Egy szempillantással előbb még kedélyes szólás volt a Zölddisznó, megkockáztatott cirogatás, most odaberzenkedett az ágyfölötti falra, zöld sertéi ezer felé álltak, óriás sünhöz hasonlított s az ormánya sárga volt s agyarával egy fiatal fa sudaragyökét túrta. Boda tisztelendő úr, amióta kiobsított papból községházi irnokká süllyedt, tyúkpatvarokkal, falusi intrikákkal, vénemberes piszkálkodásokkal sarazta a képzelete letört szárnyait s ezek a szárnyak most ügyetlenül csapkodtak egy kis szelet maguk köré, bár maguk sem hitték, hogy fölemelkedhetnek. Azt se tudta biztosan, van-e olyan mese, amelyik a Zölddisznóról szól, vagy tréfás szólás ez, amellyel a mesekérő gyerek nógatását ütik el. Már arra gondolt, hogy tréfába bujtatja az ígéretét, vagy legalább is Piroskáról és a farkasról mesél, akikre homályosan még emlékezett, de Zoltán fölnyílt tekintetében annyira a beígért Zölddisznó tükrözött,

hogy csalás lett volna a farkasról mesélni neki. Az asszonyra nézett. Az is annyi kételkedéssel volt hallgatag, hogy a tisztelendő úr felfortyant: Hát olyan senki ő, hogy egy nyomorult Zölddisznó is kifog rajta. Majd megmutatja nekik!

«Volt egyszer, hol nem, volt egy erdő, de olyan kerek, mint... izé... a kalapom. De nem volt az mindennapi erdő, lomb helyett vellányi tüskék hajtottak a fákon s olyan vékonyka út kacskaringózott köztük, hogy... hm... a lehelet is alig tért el rajta. Ebben az erdőben lakott a Zölddisznó.»

S csakugyan, ez az erdő egy Zölddisznóhoz méltó lakóhely volt. S amint így beléhelyezte szörnyetegét a maga labirintusába, diákemlékei mélye a görögségéből kivetkezett Theseust és Ariadnét is odalibbentették az akadozó nyelv erkélyére. Zoltán mohó figyelme lihegő kitartással követte a mesét. Itt elmaradt tőle, ott utánakapott, mint komondor, aki jól-rosszul sikerült ugrásaival a legszecessziósabb részleteket tépi ki a menekülő bohóc tarka ruhájából. Százszorszép, a virágderekú királykisasszony az erdő partján feküdt. Jött a Zölddisznó, a hátára kapta, fújó teste kinyúlt, mint a cérna, végigkacskaringózott a tüskés fák közt s a rengeteg közepébe rejtette Százszorszépet. Persze a hercegfiak is fogadkoztak, hogy kihozzák onnét, ki ők, de egyiknek sem sikerült, ott szikkadtak meg a kerek erdő tüskeágain. Most került sor a derék juhászlegényre. Ezen egy kicsit eltünekedett Boda tisztelendő úr. Hogy az ördögbe jut Jancsi a tüske közepébe. De amikor idáig nyujtotta a mesét, megtalálta a módját. Volt ennek a Jancsinak egy darva, sebesülten lelte a bozótban. Jancsi a saját ételén nevelte, amíg meg nem gyógyult s akkor szélnek eresztette. Búcsúzóul azt mondja a daru: itt van egyik tollam, ha letépsz róla egy pelyhecskét, ott termek s megsegítlek. Ennek a darunak a hátán jutott be Jancsi az erdő közepébe. Megvárta, amíg elhenteredik a Zölddisznó, akkor leereszkedett mellé s a hasa csupaszába szúrta a gyíklesőjét. Azzal hopp, föl a darura, magával vitte Százszorszépet, de a Zölddisznó kincsesszekrényét is.

Sok izén meg hümmön köszörülődött a mese s Andersen aligha veszi be a gyüjteményébe, de a maga helyén nem lehetett rossz, az asszony szeme is belevilágosodott, Zoltán pedig csak hallgatott tőle, szabdalta, illesztgette szűk élete szegényes emlékképeit, hogy csinálhatna belőlük a meséhez kulisszákat. Rengeteg fény zuhant rá, alig győzte szemmel, káprázott a feje, gondolat zavart gondolatot, nem győzte a sok új ismerőst, akik nemcsak a kocánál meg a Hektornál érdekesebbek, de apánál s anyánál is. Ez nem a «mink» világa volt, de nem is a «másoké»; meggyfabot és harapásnélküli, mozgott s nem lapított benn karmos veszedelem, új világ, amelyben Zoltán minden csillogása ellenére is otthon érezte magát.

«Mi az az erdő?» kérdezte. «Olyan, mint a temető?» S csakugyan a temető volt a falu egyetlen erdeje s Zoltán járt már a temetőben halottak napján a nagypapa sírjánál. A mesélőt földerítette

a siker s elmagyarázta, mi a különbség a temető-erdő s a Zölddisznó erdeje közt. Aztán a darvakról közölt gyér és részben hamis természetrajzi adalékokat, majd a királyok társadalmi helyét világította meg, elég morcul, mert Boda tisztelendő úr, amióta a papságról leköszönt, vad köztársasági volt s csak a mese kedvéért engedett a negyvennyolcból. Zoltánt még ezer kérdés bökte, de leintették, hogy aludjon s ő le is húnyta a szemét. Az öregek kihúzódtak a konyhába, a vén petroleumlámpa megkereste az ajtó réseit, vékonyka fénynyalábokkal pedzette a tilost s csörgő villák és elejtett szavak lopták át az ajtón a kinti vacsorát, de Zoltán lehúnyt pillái mögött új kincseit rakosgatta, mint karácsonyfa alatt guggoló burzsoa gyerek az új játékait. Most már tudta, mit várhat az apjától. Határtalan lelkesedéssel gondolt erre az istenre, akinek ilyen csodák laknak az ajkai mögött.

A «vörös»-nek titulált kanyaró hamar lehalványodott Zoltán testéről. Amikorra kitört, ki is adta a mérgét, de a beteg gyerek nem tudott többé mese nélkül elaludni. Két nap mulva fölkelt, a fölkelés a régi rendet jelentette s Zoltán ezen az estén nem mert mesét kunyerálni. De meg-megfordult a helyén, a két diófaágy közé illesztett vasalódeszka föl-fölreccsent.

«Mi az?» kérdezte az anyja.

«Nem tudok elaludni» s hogy mutassa, mennyire nem tud, még nagyobbakat hánykolódott. Akkor az apja ripakodott rá, hogy:

«Aludj!»

Zoltán most már mocorogni sem mert, de az elmaradt mese mint megvont morfium a kétségbeesésig zaklatta. Arccal borult a párnájára és szepegett s a két ágy vele rázkódott, úgy hogy az apja megint ráförmedt:

«De hát mit akarsz, mi bajod?» s kigyujtotta a gyertyát. Zoltán ott ült könnyes szemmel, a torkából kétségbeesett búgás tört föl s három felfohászkodó légvétel közt vacogta ki:

«A Zölddisznóról»...

Mit volt mit tenni, az apa nagy morgások közt, de mesélt. Zoltán fölujjongó szívvel nőtt a terebélyesedő mese új hajtásai után, míg az asszony a lámpafüstös gerendára szegzett szemmel hallgatta a sziklából fakasztott forrást: az ő kemény emberéből előpatakzó mesét.

Ez a jelenet, ha nem is pont így, de nap-nap után megismétlődött. Az esti nyugalmában megzavart apa eleinte le akarta törni a követelődző fiút, nem mesél ő az Istennek se, csak ne aludjék az a kölyök, majd elpáholja. Zoltán lehúnyta a szemét és nem aludt. Meg se kukkant, de makacsul nem aludt. Ilyenkor hallotta, amint az öregek fölülnek, az anyja fölébe hajol s az apja megkérdi: alszik-e, aztán egy pillanatnyi szünet, ami alatt egy «nem hiszem»-et lehet bólintani. Erre az apja közvetlen őhozzá fordult: «Zoltán, alszol?» «Nem» felelte Zoltán. «Mért nem?» «Nem tudok.» Ekkora makacsság előtt minden józan ész megállt. A gyerek éjfélig is fenn virrasztott. Az apja egyszer

megrázta és ráripakodott. Ez volt a legnagyobb gorombaság, amit a szüleitől elszenvedett, mert az öregek, ha nem is becézték, nem is verték, egyikhez sem volt kedvük, se erejük. Zoltán sírva fakadt s a Zölddisznó ezen az estén sem nyughatott.

Közben az apa mesemondó zavara is elült. Már nem kellett ködmönük sarkánál előráncigálnia a királyfiakat s juhászlegényeket. A mese magától ágabogazódott s nehezebben állt el, mint eredt. Nem hasonlítottak ezek a mesék a könyvekbeírtakhoz. Boda tisztelendő úr nem támaszkodott tradiciókra s bevált trükköket nem ismert, ő maga faragta ki a mese legkisebb építőkockáját is. Ezek az elemek többnyire fantasztikusan vadak és költőietlenek voltak, de olykor-olykor a poézis mellé is odahibáztak. A fűzfa elátkozott királyfi s a herceg, aki botot nyesett róla, a karját vágta le. A garabonciásnak volt egy csodálatos szalmaszála, csak a földbe kellett szúrnia s minden nedvesség belészaladt, így szárította ki a szegény parasztok földjeit. A harmat a csillag rácsos börtönében sanyargatott hold-királylány könnye volt s a zápor a boszorkányok kiszakadt tömlőiből patakzott elő.

De akármilyen beláthatatlanná indásodott ez a mitológia, összetartója a Zölddisznó maradt. A százszor ledöfött, fölpörkölt, szétpukkant Zölddisznó, aki, mint a szétoszlott párák, újra és újra összeállt, hogy új szegénylegények szúrják belé vitézségüket. De ez a győzelem egyre bajosodott és bonyolult. Minden erő a Zölddisznó oldalán fjút, csörtetett, ármánykodott, királyfiak és királyok is észbekaptak : inkább a Zölddisznó uralkodjon rajtunk, mint egy búgó parasztlegény. Zoltánnak egyre többet kellett szorongani a bürökkel fővő katlanok, mérgezett nyilak s hirtelen fölhasadó vermek világában. De az apának kellett ez a halmozott borzalom : rájött, hogy a mesék titkos bosszúalkalmak, nyilt és orv ellenségeiből a Zölddisznónak olyan testőrséget verbuvált, hogy a legsötétebb ázsiai kényúrnak is öröme telt volna benne. Elég volt arra gondolnia, hogy a szőröskarú gorilla , aki kókuszdiókat vagdos a jó emberek fejéhez, a majomképű principálisa s mindjárt nagyobb lelkesedéssel eszelte ki a cselt, amellyel a derék juhász a gorilla-főjegyzőt a fáról leszüretelje. Kiifjodott a mesében, megtört gerince fölsudárlott, tompuló revánsszomja utolsót lobbant : a jó és rossz drámájává nőtt a mese s már maga várta az estét, mikor a fia párnája fölé bonthatja titokzatos, lila vitorláit.

Zoltánt ez a képzeletkataklizma egészen átalakította. A dolgok, amelyek eddig mint félelmes lehetőségek viperafészkei leskelődtek, most a nemes és gonosz irányában lökődő, harcos erőkké lobbantak. Egy reggel, amint szokásos játszóhelyére, a farakásra kapaszkodott, az az érzése támadt, hogy erre a farakásra fölkapaszkodni nagy s a juhászlegényhez méltó dolog. A különálló törzsek roppant sziklák, a csalánfölverte rések szakadékok s az egyik akác magasban álló, elmetszett gyökerű tönkje körülcifrázott vár, amelyet csak fokról-fokra lehet bevenni. Lecsúszott a halomról, újra nekilódult, de most már

nehezen vonszolta magát egyik szikláról a másikra, mintha minden lépése hihetetlen fáradtságába került volna. A vár bástyái előtt lebukott, a Zölddisznó rejtőzködött a kövek mögött, dühösen fente az agyarát, mindjárt rágördíti a legnagyobbik követ. Hirtelen rohammal a bástyára vetette magát, hatalmasat sikoltott s csak a saját hangjára rezzent össze. Körülnézett és elpirult, az édesanyja a konyhaajtóban állt s őt figyelte. Mit kiáltozol? kérdezte az anyja. Megütöttem a lábam, hazudta a gyerek. Az anyja meglepett tekintete sajátságos bűntudatot vert volna föl benne, röstelte a játékát, amely bizonyára époly szégyenletes, mint amilyen gyönyörteli.

Ettől fogva vigyázott, hogy zajt ne verjen, de annál mélyebbre fúródott a kínálkozó gyönyörűségekbe. Rájött, hogy a csutaszár, a kifolyatott mákfej, elhullajtott léc: puska, buzogány és kard. Új szereplőket vont izgató játékába, akik a legkülönbözőbb helyekről lestek rá s ő csak óvatos csúszásmászással, láthatatlanná tevő köpennyel, békává alakulással foghatott ki rajtuk. Holt fáradtan esett a levese mellé, alig várta az apja asztalbontó «hozd ide a pipám» kiáltását, hogy visszasurranhasson az udvarra, amely erdő, nádas és tenger volt a maga százötvenöles szűkösségiben.

Rossz idő, havazás sem tilthatta el őt álmai színpadától. Meleg, diákbátyjától rámaradt gyapjúujjasában a legfagyosabb napokon is kilopakodott. A hó is mintha a képzelet tajtéka lett volna, anyag, amellyel tovább építhette a szembetűnően fukar valóságot. Sáncokat emelt belőle, sőt alakokat is formált, akiket aztán hógolyókkal dobált agyon. Este kékesvörös összegémberedett tagokkal szedték össze. Az anyja megfogadta, másnap nem engedi ki, de eljött a másnap, kenyeret kellett dagasztani: az embernek annyi dolga van s Zoltán már a harmadik hóvárat építette és tiporta szét engesztelhetetlen hősiességgel, amely elől a Zölddisznónak csak a köré szövetkezett világ rejtett erői, vagy Zoltán feltámasztó Lázár kelj-fel igéje mentette a következő hóvárig.

De akármilyen nagy hőssé nyúlt a maga világán belül, a kerítésentúlra most sem merészkedett. Télen nem ólálkodtak a kapu előtt sziszegő ludak, de a szomszéd házakból annál vadabb irammal csörtettek elő a kutyák s a fedett községi kút tetején ülő varjakról is rettenetes titkokat tudott meg az apja meséin át. Ezek a kerítésen túl ólálkodó dolgok a felnőtt hősöknek valók. Ő még kisfiú, aki gyönyörteli előlegét szedi a későbbi harcoknak. Érezte világa irreális voltát, de az irreális dolgok kiváltotta szorongások és lelkesedések annyira valódiak voltak, hogy öröme nem csökkent, sőt növekedett.

Egy bántotta csak: hogy nem oszthatta meg senkivel diadalait. Gondolt rá, hogy Hektort vonja be játékába. Hektor mindig figyelmes volt hozzá, olykor bele-beleelegyedett Zoltánka rohamaiba, utánaugratott, megcsóválta a farkát s elleffent szájjal várta, mi következik. Zoltán iparkodott megmagyarázni a helyzetet, de Hektor ostobább

volt, mint az apja meséjebeli állatok, fölugrott, amikor le kellett sunyni, az eldobott buzogányt szájába kapta s elloholt vele, hogy néhány pillanat mulva südörögve hozza vissza. Zoltánt bosszantotta ez az értelmetlenség, rájött, hogy Hektor nem hős s ezentúl, ha a farakás közelébe oldalgott, ráripakodott: nem mész, ami Hektort néhány lépés távolságban tartotta, onnét vizsgálta rációkereső érdeklődéssel a kisgazdája mozdulatait.

Egy március-délután azonban új figura hatolt a Zoltán életébe, aki époly kevéssé volt hős, mint Hektor, de nem loholt neki időelőtt a várnak, sőt eredeti ötletekkel szőtte még tarkábbra a farakás legendáját. Ennek az alaknak a megjelenése is oly meglepő volt, hogy Zoltán egy mozzanatát sem feledte el, sőt ép ez volt az az esemény, amelyben évek mulva élete első határozott emlékét idézte vissza.

A fadúcos tornác téglalépcsőjén ült s egy átlyukasztott csutaszárba illegette a bilickeforma fát, amelyet a diák bátyja holmijából vetett elé minap az édesanyja. A bilicke a kard markolatát jelentette, mert Zoltánka képzeletét lassan hámba fogta már az élethűségigény s keresztfára volt szüksége, hogy a csutát kardként forgathassa. Tavaszindító gyönyörű idő volt, a hepehupás udvaron apró erecskékben szivárgott a víz, a fagyott föld hirtelen kiengedése csordította ki. Annyiféle napot tükrözött, ahányféle pocsétába szaladt, az egyik nap kacsintott, mint az angyalok, de a kútkörüli tócsák napja röhögött, mint egy belakott Kalibán. Zoltán úgy határozott, hogy a farakás bozót lesz, s ő egy úszó fatörzsön hatol a bibicek fészkéhez. Apja tanusága szerint a legkisebb bíbictojás székje helyén van az az aranykenőcs, amelyet elég a lúdlábkastély őrzőjének a szemhéjára kenni s háromesztendős álomba merül.

Egyszerre csak nagy kiáltozást hall, az utca mind közelebb hozza az egymásba kántálló hangokat s valaki a kerítés alatt mekegi: Alfréd, Alfréd, s utána mind több mekegés: Alfréd! Alfréd! Zoltán fölugrott. Habozott, hogy még beljebb meneküljön-e vagy nyugodtan figyelheti a szülői oltalom közeléből a csunya jelenetet. Alig három lépésnyire a kaputól szepegő, vézna fiúforma állt, karéjban körülötte néhány nagyobb kamasz, köztük a szomszédék Pistája is. Alfréd, Alfréd, mekegte a szűkülő karély a szégyenletes nevet. Nyilván annyira nememberre szabottnak találták, hogy nem is kerestek külön csúfnevet, elég csúf név ez maga. A kisfiú mint bekerített vad oldalt-oldalt pislogott s a kapu felé hátrált. A szorongatók egyike lehajolt, a kapu megkoppant, Zoltán visszahőkölt, úgyhogy a deszka elfogta előle a jelenetet. A szorongatottból a repülő hant kiverte az akonát. Minden eldugult bömbölése egyszerre tört ki belőle. Zoltán látta, hogy az anyja is kirohan, karókarjával hessegető mozdulatokat tesz, ahogy a pitvarrondító récéket szokta kikergetni, futtában kiáltoz s a következő pillanatban egy sántikáló, bömbölő fiú ül a tornác följárójára, ugyanoda, ahol előbb ő tákolta a bilickét a csutaszárba. Az anyja vizet hozott,

letolta a gyerek harisnyáját, bekötötte a sebet; könnyen beköthette, a seb csak futóhorzsolás volt, annál nehezebben nyugtathatta meg a gyereket, akit a halálfélelem húzott fel százhúrú cimbalmául. «A Behr fia vagy?» kérdezte Bodáné. «Az.» «Mit mégy ki magad, ha tudod, hogy csúfolnak.» «Apukáék a vásáron vannak, azért.» Ez a felelet ugyan illogikus volt, de Alfréd csakugyan azért búját ki az utcára, mert egyedül hagyták apró házőrzőül. Zoltán eltátott szemmel nézte ezt a csodalényt, aki magának Behrnek a fia. Behrt Zoltán is ismerte, helyesebben a Behr boltját, hisz ott pompázott a szomszéd utca szegletén. Behr boltja valójában a legnyomorúságosabb kalitka volt, amelybe a környékbeliek is csak akkor dugták be az orrukat, ha nem értek rá az Ungárig beszaladni. De ez volt az egyetlen bolt, amelybe Zoltánt az anyja magával vitte s így a Behr-név köré borzongott ki a boltmisztérium minden lúdbőrzése. Két üveghengerben áll ott a cukor : egyikben a lilaszínű, ibolyaszagú savanyú, a másikban a szivárványt játszó, ragyogó selyem. A falon titokzatos fiókok, borsót, paprikát, köményt, ki tudja mit hoz elő abból a hatalmas vájt árumérőkanál. Itt árulták a légyfogót s a cipőzsinórt is. A pultravetve szalagok és szövetek hevertek, repedtbütykű parasztasszonyok morzsolgatták őket az ujjaik közt. Ó, a Behr nagyon gazdag lehetett. Növelte rejtelmességét, hogy magát a nagyurat Zoltán még sohasem látta. Egy vöröshajú, szeplősarcú, szakadt, pirospongyolájú lány szolgálta ki őket, aki, mielőtt Zoltán anyja fizetett, a régesrég leszakadt s csak a keretjéhez támasztott üvegajtóhoz szaladt s bekiáltott : «Hogy a kávé?» «Egy húsz a kiló», felelte egy reccsenő hang, melyhez Zoltán sehogy sem tudta a Behrt hozzáképzelni. Úgy maradt benne, mint toronyban élő, büszke szellem, aki olykor lelekiált a kincseit őrző pirospongyolásnak, s utasításokat ad, hogy az emberek milyen ellenszolgáltatás fejében részesülhetnek osztott javaiban.

S most itt állt előtte a Behr fia, ha szenvedő hőseként is, de hőseként a borzalmas vadászatnak, amelybe Zoltán belehalt volna. Mint villámlásközben lepottyant királyfit, úgy figyelte a lépcsőkön szepegő, sebesült lábát tapogató fiút. Ami legelébb föltűnt, az a cipője orra volt. Hegyben végződött, mint a szivar, s ha az oldala tátogatott is, jelentősen különbözött mindazoktól a cipőktől, amelyeket Zoltán a vele egykorú gyerekek lábán láthatott. Ez a cipő gombos is volt. S Alfréd a nénjétől örökölte, de Zoltán szemében ez a cipő jelentette a társadalmi emeletezés legragyogóbb mandaringombját, akár a tengerész bőrsipka, amelyet a vállalkozó Behr öt éven át árult az üzletében, míg végre a fia belenőtt feje váltotta meg az elkallódástól. Hosszú pofácskájából két egérszem óvatoskodott ki a világba, orra és álla piros volt, mint a borjúké vagy a csikóké, s olyan puha, finomtapintatú is. Amikor beszélt, a földet nézte s úgy dobta az ember felé a szót, ahogy a sírásó hányja a földet, kötésig gödörben állva. Közben oldalt-oldalt pislantott, mintha kutya szaglászná a lábikráját. Zoltán látta, hogy ez a fiú

új, finom dolgokat tud, amelyeknek ő hasznát vehetné, de azért a világért sem szólította meg.

«Most maradj itt egy kicsit, estefelé hazakísérlek», mondta Bodáné, miután bekötötte a fiút. Ismerte Behrék szokását. A farnádi vásár napján becsuktak, minden családtag egy hurkányi cipőzsinórt kapott a hóna alá s a vásár három sarkán kínálgatták a portékájukat. Nem akarta a gyereket egyedül hagyni az ijedelmével, még megkövezik, hadd lézengjen az udvarban. Alfréd, mihelyt kissé megnyugodott, körülpislogott s ébredő érdeklődéssel leltározta a feltűnő dolgokat. «Mi ez?» kérdezte s a bilickével átütött csutára mutatott, amely a gáder dúcához támasztva várta az incidens végét. «Mi ez? Kereszt?» S a kérdéseiben annyi kíváncsisággal elegy idegenség lebegett, mintha tudta volna már, hogy a kereszt nem az ő érdekkörének a szimbóluma, sőt alkalomadtán elleneszegzett szerszám, amely egyszerre vált ki az övéiben tiszteletet és ellenségeskedést. Zoltán habozott, hogy feleljen-e erre a kérdésre. Következetesen nem felelt, ha idegenek kérdezték, talán kiérezte, hogy az idegenek kérdései költőcirádák az udvariasság mosoly-arabeszkjén : nem a felelet a céljuk, csak a kérdezés. Ez a kérdés azonban valóságos kérdés volt, az tulajdonára vonatkozó, s kiütközött a tárgyi alapja. Elfogultsága is megenyhült Alfréd tudatlansága előtt. Hogy lehet keresztnek nézni valamit, ami az élethűség fokozott igényei szerint is kard. «Ez kard», mondta szent meggyőződéssel, ami viszont Alfrédet töltötte el némi megvetéssel. «Én boltost szoktam játszani» s e kijelentésben a hangja kifölényesedett. Ő tisztában volt vele, hogy a boltosság sokkal mélyebb intelligenciát kívánó játék, mint a kardlapozás. Zoltánt magát is meghatotta a bolt szó s némi szemérmetes vonakodás után belenyugodott : jó, játszanak boltost.

Hátul a kerítés mellett garmadában rothadt az előző ősszel összesöprött levél. Alfréd lehajolt s aránylag épebb példányokat keresett, kiteregette és oszlopokba rakta őket, az eperlevelekre azt mondta : ezek koronások; «a kerítésen átnőtt ákáchajtások levélkéire» : ezek filléresek. Majd porból vizzel különféle formákat gyúrt. Egyik a hús volt, a másik a kenyér, a harmadik a kifli. Megosztoztak a pénzen és az élelmicikkeken. Te leszel a mészáros, én leszek a pék. S váltakozva jártak egymáshoz : kérek húst, kérek kenyeret, de míg Zoltán fillérekért adta a húst, Alfréd koronákért a kenyeret, úgyhogy csakhamar minden pénz és minden árú Alfrédhoz került.

«Adok kölcsön», mondta Alfréd. De Zoltán kijelentette, hogy ő aranykenőcsöt fog árulni. Az aranykenőcs a bibic tojás székje helyén van s csak egy úszó fatörzsön lehet megközelíteni. S megmutatta az úszó fatörzset, amely egy harmadéve kivágott, pattogzókérgű, nedves mohtól síkos akácfa volt. «Résztveszek a vállalatban», mondta Alfréd, ha percentet adsz s föltelepedett ő is a fatörzsre. Zoltán egy vastagabb rőzseággal evezett. «Dugd be a fejed», mondta, fennakadsz a kenyérfán. Alfréd csodálkozva nézte a barátját, de azért lehúzta a fejét. Hallod

a nádat? Az országbíró sír a békalencse alatt. Minden hajaszála egy nádhoz van kötve. Száz éve fuldokol és nem bír megfulladni. «Az országbíró?» kérdezte Alfréd és tisztelettudón nézett a barátjára.

Zoltán képzelete ezen a délután különösen buján szőtte liánfonafait. Meg akarta lepni a barátját s egyre bizarrabb mitológiává szőtte a dolgokat, melyeket ő csak az apja szavain át látott. De Alfréd gyakorlati érzéke a tárgyhoz tért : Mi lesz az aranykenőccsel? «Itt a bibicek fészke», susogta Zoltán, mindjárt odaérünk. «De vigyázz, mert a fészek körül aranydrót van s ha megfogod, sündisznóvá változol.» Végighasalt a fatörzsön s óvatosan nyúlt egy iromba rög után: «juj, majdnem hozzáértem», mondta s fölemelte a rögöt. «De most meneküljünk, mert a bibicek utólérnek», s egyre gyorsabban forgatta az evezőkarót, fölállt a törzsre, hátra-hátra kiabált : «jobbra kormányozz, húzd meg», aminek Alfréd a tengerészsapkája meglóbálásával iparkodott eleget tenni.

«Itt a tojás», mondta Zoltán, miután csuromvizesre izzadt az evezésben. Üljünk ide a sziklára s visszaült ugyanerre az akáctörzsre. Alfréd odahajolt hozzá, Zoltán megzöttyentette a bibictojást, úgy ahogy az anyjától látta, s a rög apró morzsákra szaladt szét. Zoltán fölemelte a legnagyobbikat : ez az aranykenőcs, mondta, odatartotta a barátja orra elé s gyanakodva nézte, mit szól az hozzá. Alfréd ostobaságnak tartotta, hogy egy darabka rög, amelyet még vizzel sem gyúrtak össze, mindjárt aranykenőcs legyen, de érezte, hogy újkeletű s mégis csak izgatóan kilátásos barátságukat játssza el, ha ellentmond. Ennek a dekája húsz korona, jelentette ki s elhatározták, hogy a fillérek és a koronások mind-mind az Ungár boltoséi, s ők vakmerő vállalkozásokban szerzett kincseikkel csavarják ki a kezéből a félelmetes tőkét.

Ezen az estén Zoltán el-elkalandozott az apai mese ösvényiről. «Mi az a karaván?» kérdezte hirtelen. A karaván szót Alfrédtől hallotta, aki tiltakozott ellene, hogy a kávét a nádasból szedjék. A kávét a karaván hozza. Boda tisztelendő urat megütötte ez a kérdés. «Honnét tudod te, hogy karaván is van?» «Csak úgy tudom», felelte Zoltán. Elpirult és az anyjára nézett. Bodáné is elpirult s kifordult, hogy kovászt készítsen a reggeli sütéshez. Boda tisztelendő úr elmagyarázta, mi az a karaván, de amikor eloltották a lámpát s azt hitte Zoltán is alszik, fölült s megkérdezte : «Irmuska, te meséltél ennek a gyereknek a karavánról.» S egy epecseppnyi féltékenység loccsant a közömbössé erőltetett hangjába. «Én», mondta az egyszerűség kedvéért az anya. Örült, hogy a fiának játszótársa akadt, ha mindjárt a Behr fia is, viszont félt, hogy az ura nem jó szemmel nézi a rőfös zsidó fiát, akivel tehetősebb hitsorsosai sem szívesen keveredtek össze.

Zoltán hallotta ezt a beszélgetést s a szive a torkába ugrott. Mért hazudott az anyja? Hisz Alfréd beszélt a karavánokról. Nem lett volna szabad az Alfréddel beszélnie? De hisz Alfréd apjáé a bolt s Alfréd hegyesorrú cipőt hord. Ilyen fiúval érintkezni csak dicsőség lehet. Gonosz gyanú nyilalta át. Az anyja el akarja Alfrédot titkolni, hogy ő

dicsekedhessen az új barát találmányaival. Az anyja tud főzni, tud csirkét etetni, de mért nem mondott még mesét s mért nem játszott boltost? Lenézte az anyját, akinek sosem jutott volna eszébe, hogy a karavánokról beszéljen s mégis magának orozta a dicsőséget. Elárulja őt? Milyen szívesen elárulta volna! De Zoltán gyenge volt s az anyja tenyerén élt. Hogy hívja ki azt, aki eteti, lefekteti, imádkoztatja. Ha az anyja elhúzza alóla a tenyerét, ezek a rendezett szertartások az elhagyottság örvényévé nyílnak. A szellem igénye meghátrált az anyag gyávasága előtt. De a kínos-kéjes, vergődő madárigazság annál vadabbul csapkodott kalitjában: Édesapám jó, édesapám maga a juhászlegény. Én édesapámat szeretem. Hirtelen fellobbanása az apja párnájára vetette kigyúlt arcát, oly fájdalmasan gyönyörű volt e becsapott, hatalmas ember közelében lenni. De az apa nyujtózott, az ágy megrecsegtette öreg bordáit s Zoltán ijedten húzódott vissza a vasalódeszkára, mintha ölelésre tárt karjait taszították volna vissza.

Másnap délelőtt égett a sarka. Százszor fölszaladt a tönkvárba, hogy Alfrédot lesse, de a fiú nem jött. Megpróbálta a játékos álmait bonyolítani, de a játék megízetlenült. A farakás farakás maradt, hiába nevezte ki az előző esti felvilágosítások nyomán oázissá. Délután, a hajigálós incidens órájában egy piros blúz jelent meg a kapu előtt. Hol a tornácot kémlelte, hol az utca felé fordult: nem jönnek-e a csirkefogók. Ez a piros blúz a Behr-lány pongyolamaradéka volt s Behr azért vette föl, hogy a barátját elkábítsa. De Zoltánt annyira meglepte Alfréd szokatlan átalakulása, hogy gondolkozóba esett, vajjon az igazi Alfréd áll e a kapu előtt s csak akkor intett neki, amikor Alfréd a kapudúc mögé merészkedett s hogy az érintkezést megindítsa, levette a nagy üres savanyúcukros doboz fedelét, amelyet poziciója megszilárdítására hozott magával.

«Mi az?» kérdezte Zoltán minden üdvözlés mellőzésivel. «Fagylaltcsinálógép», felelte Alfréd, hogy minden hallott dolog közül a legnagyszerűbbé avassa a dobozát. De Zoltán nem talált a fagylaltcsinálógépben semmi époszit. «Ez bomba, állapította meg. A bombát a sziklákba kell ásni s attól a szikla szétröpül.» Igy is lett, betemették a dobozt porral, nagyot kiáltottak: bum, s a két tenyerük fölfelé lapátolta a port, úgyhogy a hajuk is teli lett vele. Zoltán látta a Zölddisznót, amint a fatörzsek közt ijedten menekül tova, a féloldalán megpörkölődtek a tüskék. Most ejtette ki először a Zölddisznó nevet. Alfréd tudomásul vette, hogy a Zölddisznó várát robbantották fel, bár ez az új szó egész született entellektüelségét fölkavarta. Hagyta, hogy Zoltán kibeszélje a titkát s Zoltán nem fukarkodott. Ő meg Alfrédet akarta elkápráztatni s egy óra alatt az egész Zölddisznó-legendát odaterítette a barátja elé, aki higgadt közbeszólásokkal jelezte, hogy a Zölddisznó életkörülményeit legalább olyan alaposan ismeri, mint Zoltán.

Ezalatt Bodáné a gáder előtt mosott, a jegenyéből cigányokvájta teknő csapja alatt kicsiny dézsa állt, abba eresztették a szappanos

vizet, míg a teknő káváján fehér tornyokba gyűlt a kifacsart ruha. Oda-odapislantott a játszó gyermekekre. Ő szegény túlpottyant minden társadalmi előítéleten s csontkarikásszemű rege mélyéről, amely roppant tág döbbenéssel keretezte be tekintetét, édes enyhülésféle sugárzott a két összepajtáskodott gyerek felé. A játék nem érdekelte, de örült, hogy játszanak s csak akkor szólt oda Alfrédnak, amikor a bocsátkozó szürkület az ura közeledő alakját vetette mindig éber aggodalmába. Eregy, mondta, már várnak otthon. Mire Alfréd egy szemrebbenés alatt elpárolgott, még a dobozát sem vitte magával.

Ez az új barátság azonban nem soká rejtőzködhetett el az apai figyelem elől. Egy este a teltszájú Kovácsné, akit pöfögésszerű beszédje miatt Habogó Kovácsnénak vagy csak Habogónénak hívtak, egy fedeles, fonott kosarat rakott le a konyhaasztalra. Ez a kosár szerény ellenszolgáltatás volt azért a szerződésért, amelyet Zoltán apja a tölgyfaterebélyű asszonyság kútágvékony urának fabrikált. De ha már meg kellett válnia a tyúkjai egyheti munkájától, Kovácsné kihasználta a vizitát, széles árnyékát a konyha és a gáder közé helyezte, így biztosította be a tisztelendő asszony türelmét. Otthon a nyanya rögtön ráripakodott: ne habogj annyit, ilyen fiatalasszony, aztán liheg, mint a réce s az a mamlasz férje föl nem tátint az aszaltszilva anyja előtt. Most aztán mint csapja kivert hordó csurgatta a kéthetes beszélhetnékjét, melynek persze a nyanya volt az íze-bíze. Volt valami reménytelenség ebben a szóáradatban, hisz az esze fenekén tudta ő, hogy csak muszájból hallgatják s a tisztelendőné asszony szívesen elpenderítené az ajtóból csak a tehetetlensége tartóztatja. De legalább kielégíthette a szükségletét; a püspököt sem hallgatják a puszta szavamalasztjáért. Szegény Bodáné mit tegyen, ki-kinyitotta meg be-becsukta a tűzhelyajtót, szikár alakja hol fölbíborlott, hol merev tömeggé feketedett, belenyugodott Kovácsnéba is, mint annyi másba, közben szorongott is egy kicsit, s talán maga sem tudta, hogy Behrért szorong, aki az udvaron lebzsel s az uráért, aki már elindulhatott hazafelé.

Behr pedig ép elemében volt s nem ért rá a szürkületet észrevenni. A játék mérlege, mely csodálatosmód billegett a heroizmus és kereskedelem váltakozva belévetett súlyai közt, most őfeléje lódult. Leszedett egy bemohásodott és fölvedlett fakérgecskét. «Bársony», mutatta Zoltánnak, «öt korona métere.» Egyikük sem tudta, mi az az öt s mi az a méter, de Alfréd gyanította, hogy sok. Mindenesetre új, pompás anyagot fedeztek föl, néhány perc alatt az egész fakérget lekopasztották, az apró darabokat a földre teregették, gondosan összefoldták, ahogy a szűcs készíti apró vakondbőrökből a női bundát. Ez török bársony, mondta Zoltán, aki a bársony szót csak a Török bársonysüvegem kezdetű dalból ismerte, amellyel a diákbátyja süvítette teli utolsó nyári vakációja alatt az udvart. «Csináljunk belőle süveget,» indítványozta kézenfekvő képzetkapcsolással. «Azt nem lehet, felelte a jobban értesült Behr, a süveg cukorból van.» De ezt meg Zoltán nem értette. Nem merte egye-

nesen megcáfolni Alfrédet, hisz ahogy mézeskalácsházak vannak, cukorból készült süvegek is lehetnek ; tehát kitérően válaszolt. «Bársonyból is van süveg, tudod, török bársonyból.» «Na jó», mondta Alfréd egy öröklött mozdulattal, mely őseiben azt jelentette : legyen igaza neki. S kúpba halmozta a bársonyt, hogy az apja boltjában látott cukorsüveget utánozza. «A süveg belül üres», figyelmeztette Zoltán, de ez ellen meg Alfréd üzleti becsületérzéke tiltakozott. Azon a ponton voltak, hogy kölcsönösen bolondnak tartsák egymást, amikor egy váratlan hang reccsent a hátuk mögé.

«Hát ti mit míveltek!» förmedt föl Boda tisztelendő úr, s ez a mondat oly színtiszta, ős csodálkozás volt, amilyen ős ijedelem a fejbevert ember segélykiáltása. Nem az idegen gyerek hökkentette meg, inkább az, hogy a fia társaslény lett. A két gyerek azonban egyszerre egész világosan látta, hogy mérhetetlen kárt tettek, egy vagyont nyúztak le a kidöntött fákról. Ezek az akácok tulajdonkép azért hevertek itt, hogy ez a drága anyag teremjen rajtuk. A talpuk szilárd összefüggésbe került a földdel, a fejük a mellükre esett, sem elfutni, sem válaszolni nem tudtak, súlyosak voltak, mint a bűntudat. «Hogy hínak téged?» fordult most Alfrédhoz az inkvizitor apa. Behr Alfrédnak, felelte az Alfrédbe nevelt névbemondógép s kritikus orrgyöngye föl-lejárt, mint a fölidézett lelki válság manométere. «Azért el ne rídd magad», szólt az apa, aki nem állhatta meg, hogy el ne kacagja magát, oly komikus volt az előrecsuklott térdű, reszkető figura. Ez a kacagás Zoltán szívén is jeget lékelt s a léken át az új barátság szavai csobogtak elő. «Mi az Alfréddel játszani szoktunk. Édesanyám is tudja. Alfrédet megdobták és édesanyám azt mondta, játszhat, de édesapámnak nem szabad szólni. A mohát én szedtem, nem ő. Ő mondta, hogy nem szabad, de én nem tudtam.»

Már-már megédesedett benne az eleinte kínos titkolódzás ; most mégis határtalanul megkönnyebbült, hogy kéthetes szíveterhit kidobhatta. Voltakép nem kellett volna mindent kitalálnia, de egy láthatatlan rúgó járt le benne, mintha az egész élete titkos nyomás alatt állt volna, amely alól most egyszeriben megszabadult. Az apa meglepetve hallgatta ezt a gyónást s nagyot ordított. «Irmus!» Az asszony karjai erre a hangra ijedt szárnyakká váltak és izgatottan csapkodtak a tűzhely körül. Kissé kijebb húzta a paprikáskrumplit, mint aki hosszadalmas távollétre számít s már rohant, átgázolt a széles és meglepett Kovácsnén, mint aki két varázslat közül az erősebbnek enged. «Mért nem szóltál te róla, hogy ez a gyerek bejáratos ide», pattogta Boda. Az asszony ijedelme két egyszerű mondatba zökkentette szíve dilemmáját. «Olyan jól játszottak. Gondoltam, haragudnál érte.» «Gondoltad a megmondom mit», rőkönyödött föl az apa. Szokatlan kedvesen nyugtatta meg a gyerekeket. «Csak játszódjatok, kisfiaim», mondta, noha este volt, aztán új kitörésbe heccelte magát s a Kovácsné jóestétjére ügyet sem vetve, a szobába vette magát, onnét szürődött ki a dohogása. «A tisztelendő urat meg mi lőtte», szedte

a kosarát a sértődött Kovácsné. «Ilyen, ha mérges mentegetőzött félhittel a feleség, nem kell fölvenni tőle.»

A tisztelendő urat a legvadabb determinista sem számíthatta ki. Most a felesége kishitűségéért haragudott. Hát ördöge ő gyerekének. De ugyanennyi erővel azt is kiáltozhatta volna : az kellene, hogy rámcsődítsd ezt a zsidó pereputtyot. Szerencsére ép ma vette át azt a kis renumerációt, amit az uradalomtól kapott, így a mohatépő gyerek sem bőszítette fel. Az asszony mentegetőzéseiben az állt, hogy ő a fia egyszem játszótársát is elmarná. Mért? Mert a rőfös zsidó fia? Igy ismeri őt a felesége? S egyszeriben az agyára zúdult szabadgondolkozó multjának minden keserű harciassága.

Zoltán sosem feledte el ezt a nevezetes estét. Egyike volt azoknak az első megnyilatkozásoknak, amelyekben az ismeretlen világ valóságai úgy nyilalnak belénk, mint burkolt hegyek a villám pillanatnyi világosságánál. Az anyja őt vetkőztette, hallgatagon húzta le lábáról az egyik cipőt, az egyik harisnyát, azután a másik cipőt, a másik harisnyát, azután a trikót. Akkor ráadta a hálóinget s a hálóing alól cibálta le a nadrágocskát, korán kell a gyereket szemérmetességre szoktatni. Az apja ezalatt föl-lejárt, csosszantós lábával fölhúzta a lukas rongy szőnyeget, kétszer is kiakasztotta a lukból a lábát s két fordulat után megint csak belekeveredett ; közben hányta magából a szót, mint lapátolók a dohosodó búzát. «Itt tébláb mellettem harmincöt éve s úgy ismer, hogy a rőfös zsidó nem ember nekem. S ez az én hitestársam. Igenis, én krisztusi ember vagyok. Krisztusibb, mint valamennyi püspök és esperes. Ha voltak is gyengédségeim, a putrizó cigányban sem tagadtam meg a testvéremet. Ez került az állásomba.» A vetkező asszony felsóhajtott. «Béla, a gyerek előtt!» A dühöngő kissé megcsitult, nem is annyira a gyerek, mint a Béla szó előtt, amely oly ritkán szállt el a hallgatag ajkakról s egy rég szétdúlt intimitás bánatos echojú idézése volt. «A fene ezt a szőnyeget», dörmögte s újra rázendített, de most már kerülte a személyes vonatkozásokat. Tudja meg, hogy az ő apja nem arra veti a követ, akire a hájfejű parasztok s a kaputos csirkefogók. «Szereted az Alfrédot?» förmedt a fiú imádságába. «Szeretem», toldta Zoltán a szabadíts meg a gonosztól helyébe, melyet az anyja már elébe mondott. «Csak szeresd, fiacskám», szónokolta hirtelen páthosszal. «Én nem tiltom meg neked» s köhécselve élvezte az önmaga fölötti meghatottságát. De a düh, mint boldog kinyujtózás, ott feszengett a lábaiban, a mellében s egy «így ismersz te engem» csigalépcsőjén megint visszaszökött a félreharangozott önérzet tornyába. Az asszony betakarta a fiút, megoldotta a dereka körül a kék klotkötény kötőjét. Levetkőzött és várta, hogy az eldűlt aszott teste az urát is ágyba szívja.

Zoltán nem sokat értett ebből a jelenetből. Azt se tudta, örüljön-e neki, vagy bánkódjon miatta. A legfontosabb, hogy Alfréd idejárhat. Szereted? kérdezte az apja s ő ráfelelte, hogy szereti. De voltaképp idegen volt tőle Alfréd. Egymás mellett építették a két külön világukat

s ha össze fűzték is a játékaikat, az a játék mindeniküknek mást jelentett. Mégis jó volt együtt játszani. Zoltánnak Alfréd, Alfrédnak Zoltán volt az egyhősű színdarab legszükségesebb statiszkája, a másik nélkül a dráma beszűkült, elszíntelenedett. Az apja kérdését ő így fogalmazta : Akarod, hogy Alfréd ide járjon s a szeretem azt jelentette : akarom.

Zoltán talán nem is szeretett senkit. A szeretet csendes, tapintható valóságokon pihenő érzés. Zoltán lelkesedett. S ez a lelkesedése a Zölddisznó születése óta egyre vastagabb sugárban ömölt az apja felé. Nem tudta, mi az evangéliumi ember, mi a püspök és mi az esperes, de az apja szavai mögött lobogó indulatot megértette, az anyjához vágott vádakat helyeselte. Az apja nagy, az anyja kicsiny. Az apja sok. Az anyja kevés. Az anyja nem éri föl az apját : a felnőttek nyelvén így hangzott volna az az érzés, amely az ágáló apából a kinyilatkoztatást leső gyermekbe áradt. Régente félt az apja kifakadásaitól, megrázta az emelt hang, most még ő sarkantyúzta volna. A gyermekek szenvedélyes igazságkereső igazságtalanságával állt az apja mellé s amivel az öregedő férfi a mesterséges önérzetét csigázta, benne az anyját elejtő ítéletté súlyosult.

A következő napok egyikén a tisztelendő úr megint játékban érte a két gyereket. «Mit játszotok, fiúk?» kérdezte barátságosan s az eltökélt demokrácia Alfréd vállaira rakatta a kezét. A gyerekek öt-hat tüzelő csutát szúrtak a földbe, az volt a nádas, mert ezen a délután Zoltán diktált s a Zölddisznó a nádas szigetén lakott. «Házat építünk», hazudta fülig vörösen Zoltán. Nem merte bevallani, hogy közös nagy titkukat, a Zölddisznót Behrnek is kimérte, hallatlan profánságnak érezte az esti meséket a farakásra rángigálni. «Házat? csodálkozott az apa, azt nem így kell.» S a hat csuta közül háromnak a végét behasította, úgyhogy a másik három belészorulhatott, leszúrta őket a földbe, kunyhóvázszerűen egymásnak döntötte s összeillesztette. Ez volt a ház gerince. Azután előkereste a kamrából az ól tavaly leakasztott s közepén széthasadt ajtaját, kétfelől a csutának támasztotta, az lett a kunyhóhéj. Az egyik fél kikorhadt, tavaly az egyik disznó feje bele is szorult : ez meg az ablak, kacagott Boda tisztelendő és beleerőltette Zoltánt a kunyhóba. A gyerek ép elfért benne s Alfréd nagyot kacagott, amikor az ablakon egy foltnyi Zoltánt pillanthatott meg. Zoltán kicsinyesnek találta ezt a házépítést, nagyon is ház volt neki. Még izmaiban reszketett a nád közt somfordálás gyönyörűsége, de ha ebben a házban kinyujtózik, szétveti az egész alkotmányt. A tisztelendő úr egy botot kerített, rábogozta a zsebkendőjét s a kunyhó tetejébe tűzte. Ez a hirtelen előbűvölt zászló már jobban érdekelte Zoltánt : egy zászló s egy szempillantás alatt.

Kár, hogy az apa nem folytathatta művészetét. Bodáné kijött a gáderre s csodálkozva figyelte a gyerekek közé gugyorodó emberét. A szeme bepárásodott s a szíve különös, meleg sugarat bukott föl, mint hirtelen megindult szőkőkút s ez a sugár önfeledt kacagásban loccsant az ajkaira. Olyan távolian csengett ez a kacagás, hogy Boda felhőkölt belé.

«Maga mit leskődik?» rivalt a feleségire, aki zavarodottan szabódott, hogy maradjon csak. De Boda vérvörös volt, úgy érezte, nevetségessé tette magát az asszony előtt s szégyenét dühhel páncélozta. «Az a hízó még mindig nem kapott? Akkor inkább ma öljük le, ne élődjön itt hiába. Ehun a bordáját is kitapintani.» Behr ijedten pislantott ki a ház ablakán, a legszívesebben elillant volna. Zoltán azonban konokul helyeselt. Igaz, mit leskődik. Most már világosan látta, hogy az anyja esküdt ellensége mindannak, amit a farakás jelent.

Másnap a Behr-boltos maga jött el a fiáért. Az ezerfiókos szekrénye nélkül nem volt valami imponáló. Mihelyt kihámozódott a boltrejtély és a láthatatlanság kagylójából, az emberi megítélés alá eső halandó lett s Zoltán óvatos kritikai érzéke is megérezte a gyönge pontjait. Ellenzős posztósapkája alól, amely a francia katonasapkákra emlékeztetett, két feltűnően nagy fül kajlult elő. Ez a két fül sovány és kicsiny, az áll felé rohamosan hegyesedő arcot tartott. Olyan volt, mint két denevérszárny. A termete sem szökött szálba, egész aprócska maradt, de annál mozgékonyabb s olyan részei is izegtek, amiket más ember beszédközben pihentetni szokott. Derékban előre-hátra ingott s a súlypontját hol a jobb-, hol a ballábára lökte. Vörössége világított s a napon minden szőrszála külön hangsúlyozta hamisítatlan vörös voltát.

«Eljöttem, tisztelendő uram, ezért a fiúért. Mondom neki, te Fredi, nem vagy te terhükre az uraknak? De a fiú erősködik, hogy nem, a Zoltánka szívesen látja. Azért mondom, mert nem szeretném, ha alkalmatlanságot csinálnál.» «Nagyon csendes fiú ez az Alfréd, szívesen látom itt», felelte leereszkedően Boda. «Nagyon megtisztel a tisztelendő úr», — hajlongott Behr. — Hálát adhatsz az Istennek, Fredi, hogy ilyen úri emberek házába teheted a lábadat. Tisztelendő úr nem úgy gondolkozik, mint ezek a buta parasztok. Becsüld meg itt magad szegény zsidó gyermek létedre», fordult ismét a fiához s élénk részletességgel ecsetelte azokat a magaviseleti óvszabályokat, amelyekkel a Zoltánka és kedves papája kitüntetésére méltónak bizonyulhat.

Ez a találkozó a két fiú viszonyát is átalakította. Zoltánt két dolog ütötte meg: egyik az a túlzott alázatosság volt, amellyel a hatalmas boltos az apját körülhajlongta. Zoltán titkon tartott tőle, hogy a sokfiókos Behr még csodálatosabb erők szövetségese, mint az ő apja. Alfréd is ilyesmikre célzott. A két hatalom most egymás mellé állt s Zoltán láthatta az erőviszonyokat. A másik dolog a zsidó szó volt. Ezt a szót már az apjától is hallotta, de a boltos Behr minden mondatában visszatért, az ember várta, ha egyből kifelejtette. Szegény zsidó gyerek létedre, a zsidó is ember: mit akar ezzel mondani? Egy alkalommal meg is kérdezte Zoltánt. «Mondd, ti zsidók vagytok?» Alfréd nyúlarcát elöntötte a születését megelőző szégyen. Utcai incidensek emléke szűkölt a szemeiből, az élő sarokbaszorítottság volt ugyanaz a kora daccal elegy kínosság, amely akkor ült ki rá, amikor a kapunak szorították. «Igen,» felelte s elmosolyodott. Ebben a mosolyban ott vacogott a barátságukra

appelláló kibúvó : én nem is vagyok egészen zsidó, csak pillanatnyilag kell zsidónak lennem. S ezen a napon szokatlan alázatosan követte Zoltán játékszenvedélyeit.

Zoltán jóérzése óvakodott attól, hogy a kínos percet még egyszer odaidézze kettejük közé, de érezte, hogy a másikban megtört valami : most fölébekerülhet. S iparkodott is fölébe kerülni, nem mintha uralkodásra született volna, de annyira unta a kereskedelmet. S Alfréd maga is levonta a nagy találkozó társadalmi konzekvenciáit. Kezdte a boltosságot szégyenletesnek tartani. Görcsösen símult Zoltán ötleteihez, makacsul fogta a Zölddisznó-legenda minden szálát s ő figyelmeztette Zoltánt egy-egy részlet következetlenségeire. Igy készült szegény Afréd az életére.

S Zoltán álmai most ugyancsak sarjadozhattak. A Gulyásék ákáca virágbaborult s az ember várta, mikor rebben róla szét a gallyait megülő virág-pillangóraj. Ha a határkerítés palánkja két deszkája közé kapaszkodtak, a legalsó ág a nyulókáló tenyerükben maradt, csodálatos fürtöket téphettek, amelyek a földbe tűzve tündérligetté varázsolták a farakás zugait. A ház háta mögött egy sor napraforgó jelezte a határt, a Gulyásék L alakban mögéjük kerülő szérűje felé. Egyiket kitörte a szél, az anyja odaadta nekik, ők kimagvazták a tányért s megtették griff-fészeknek. A szomszéd szérűn fölbúgott a masina, pelyváshajú leányok és bajszos, gatyás férfiak sürögtek a cséplő körül. Alfréd ott leskődött a napraforgókerítés mögött, hozta a hírt s a gép, a kazal, a petrence beköltöztek a Zölddisznó mithoszába. Egyszer egy cséve kukoricát talált. «Bajusz», mutatta, de Zoltán rákötötte egy pálcára s kijelentette, hogy lófarkas lobogó. A dolgok mesévé élésének a szakadatlan folyama indult meg. Csodálatos együttélés volt ez, akár csak a remeterák s egyes virágállatok közt. Alfréd szívta a valóságot, Zoltán asszimilálta mesévé. Igy a világ is átivódott a mese páráival ; viszont a mesébe is bele-belehökkentek kellően át nem lényegült világvalóságok.

Zoltánt talán bosszantotta is a mesének ez az elszennyezése, de csak így szabadulhatott meg attól, hogy Alfréd fölfedezései el ne térítsék őket a nagy borzongásoktól : a harc, nyomozás, menekülés, ostrom izgalmától. Ha Alfréd kikapart egy kis tény-kukackát, Zoltán ráfútt s a kukac sárkánnyá nyúlt. A kukac azonban a sárkányban is ott lappangott s a mesék is egyre közelebb ereszkedtek a válósághoz.

De Feri bátyja velős és élénk kritikái is rákényszerítették, hogy hadi jelvényeit, erdő-, vár- és ligetdíszleteit tökéletesítse. Ez a Feri aratás körül jelent meg a házban, a Gulyásék kocsija hozta meg s már első este heves vihart kavart föl. Az apa majd szétrobbant egy írás fölött, amelyet Feri kissé kelletlenül vatatott elő a csomagjából. Bodáné könnyezett s az apa a szegénységüket emlegette. Másnap reggelre azonban Feri képiről letisztult a szidás, övé volt a ház s amikor Alfrédet meglátta, rátaposott a lábára s ráförmedt :

«Nem mégy!»

Alfréd szegény nem mehetett, mert a lábfején álltak, vinnyogott csak, mint a malac, ha az ól ajtajába szorítják a hátsó fertályát. Zoltán azonban egész súlyosságában fogta fel az életükbe támadó merényletet s az anyja után visított. A csöndes asszonyt vérig háborította a fia komiszsága. Csontos karjait égnek emelte, még valami hátbaverésfélét is mímelt vele. Feri nem tűrte, hogy őt egy zsidó kölök miatt hátbaverjék, de az apa liberalizmusa két egyensúlyttartó pofonnal felelt a fia felebbezésére.

Mit volt mit tenni, Feri átengedte az udvart, ő különben is jobban érezte magát a Bolhási-völgyben rögtönzött futballpályán vagy a masina körül, ahol ő s a Horváth nagygazda fia a pusztuló asztag alól előijedező egerek hóhérául szegődtek. Ez talán még nagyobb élvezet volt, mint Alfréd kínzása s Feri, nehogy senki diák tekintélyét újabb pofon villámcsapása érje, beérte a homokvárak felrugdosásával.

«Ez vár?» mondta megvetőn, «ez pucokturás»» s belerugott a kastélyba, amelyen pedig a torony is jelezve volt. Zoltánt ezek a kritikák elkeserítették. Nem látta be, mit vesződjön sáncokkal s lőrésekkel, amikor a vár úgyis ő benne volt, de azért iparkodott tökéletesebbet építeni. Igy indult meg benne a sötétebbik élet, amely a bizarr én s a fölállított norma fájó surlódása.

Közben a Zölddisznó legendája is átalakult. Az apa meséi megritkultak. Az esti szálak gyakran keresztezték a nappal szőtteket, a farakás a vasalódeszkát s a legenda ellenmondásai egyre jobban zavarták Zoltánt. Nyomasztotta őt meseéletének a kettőssége. A farakás profanizálta az ágyat s az ágy szemrehányás volt a farakás felé. A legszívesebben elszakította volna azt a köldökzsinórt, amely az ő világát az apjáéhoz fűzte. Most már Boda tisztelendő úrnak kellett erőszakolnia a mesét, ha valami lecsapolni valója akadt.

Egy ilyen alkalommal így szólt a fiához :

«Tudod, kihez hasonlított a boszorkány? Az öreg Kovácsnéhoz.»

Zoltán nem is gondolt arra, hogy a boszorkány valakihez hasonlíthat s a boszorkányban fölfedezett Kovácsné egyszeriben új íz csent az egész legendába. Másnap ezzel a kérdéssel lepte meg Alfrédet :

«Tudod, kihez hasonlít az öreg király? Édesapámhoz».

Alfréd viszont úgy találta, hogy a király kincstárnoka a boltos-Behr szakasztott mása. Egy-kettőre szétosztották a szerepeket. Csak Bodáné maradt ki a játékból, Zoltán szégyelte volna őt a mesék sötét hatalmaihoz hasonlítani, a jóságos királyné ellen pedig fölgyűlt ellenszenve tiltakozott.

«Hát a Százszorszép ki legyen?» kérdezte hirtelen. Csakugyan Százszorszépről az utolsó időben megfeledkeztek. Százszorszép volt, akiért a Zölddisznót ki kellett készíteni, de ő maga nem avatkozott a harcba, ő csak megmenekült, határozottan lusta perszóna volt, aki a legjobb szerepet választotta.

«Százszorszép a Lottihoz hasonlít» használta ki Alfréd a rokon

elhelyezési konjunkturát, örült hogy a nővérének ilyen jó állást szerezhetett. Zoltán látta már a Lottit s csak jobb híján nyugodott bele. Lottinak nagy, előreálló fogai voltak s amikor mosolygott, harapott is. Mihelyt jobb Százszorszépet talál, Lottit meneszteni fogja. S nemsokára talált.

Zoltán egyre sűrűbben hallotta: «Na, Zoltán, őszre te is oskolás leszel.» A bejáratosak újfajta kérdéseket szedtek elő a gyerekek számára spórolt viccesebbik eszükből, mint: «No, Zoli, tudod-e mibe kerül egy kétfilléres zsemlye.» Vagy: «Azt mondd meg, hogy kell a babból bábot csinálni.» Zoltán lapult s az anyja válaszolt helyette: «Mondd, fiam, én még nem vagyok iskolás, majd ősszel kérdezze a bácsi.» Többször hallotta ezt a kifejezést: ősszel adjuk fel az iskolába. Idáig csak levelek feladásáról hallott. Hogy fogják őt feladni. Csak félig-meddig hitt az egész iskolaijesztésben, akár hajdan a mumusban vagy a feketében. Ha emlegette valaki, elsomfordált. Ha nem érdeklődik, talán a felnőttek is lemondanak értelmetlen ötletükről. Az iskola ott lebegett a bizonytalan kerítésentúlban, talán nem is volt hely, csak távoli kínzások gyüjtő neve. Részleteket nem tudott, épen mert görcsösen nem érdeklődött iránta, de ha téli délutánon a sulykolt földkerítésre kapaszkodott, táskás gyerekeket látott két-három évvel előrevett csizmákban hazafelé zötyögni. Ezek a gyerekek is az iskolából jöttek. Hát belelökhetik őt ebbe a csúfolkodó, taszigáló, lármás paraszthadba.

Egy reggel azonban az édesanyja szokatlan gondosan sikálta meg; a sifonérból sötétkék ruhát hámozott elő, öt-hat év előtt vetette le a Feri bátyja, azóta ottlapult az apja ünneplője s az anyja foszladozó selyemruhája közt, amelyet már csak a kegyelet őrzött az akasztón, hisz szétmegy, ha fölveszik. A ruha sokéves szekrényszagot hozott a testére s Zoltán ezen a szagon át szippantotta be a nagy merényletet: hát még sincs menekvés, az iskolát a szülei komolyan veszik. Ettől a szagtól elállt a hangja s a teste elzsibbadt, egy fatest hurcolta dermedt rémületét. Az apja kézenfogta őt, az esőtlen nyári hónap fölporzatta az utat s Zoltán úgy érezte, hogy a lábai a homokba ragadnak. A főtér kerekes kútján szürkekéken csillogott a bádogfedél s a néhai Erzsébet királyné emlékére ültetett kert elhagyott platánjai úgy szűrték a reggeli fényt, mint fiatal lány bőre az ifjúságot. De Zoltán csak az apja figyelmeztetését hallotta: «Aztán köszönj, ha bemégy. Hogy fogsz köszönni?» «Adjon Isten jó napot», szepegte Zoltán s a torkába ugrott a szíve. «No, azért. Ne mondják, hogy a Boda pap köszönni sem tanította meg a fiát».

Ott ballagtak a torony tövén. Zoltán tudta, hogy ebben a toronyban terem a harangszó s innét jelzik a tüzet. Áhitatosan tekintett föl rá, még sosem állt így a lábában. Ez a pillanatnyi elbámulás segítette át a krizisen. Észre sem vette, az udvaron álltak. A nagy, sivár telken tarka kendős asszonyok és csizmás parasztok ácsorogtak, a szoknyák mögül egy-egy pántlikás varkocs, nagykarimájú füllapító, fiúkalapocska

kandított elő. Az apját a férfiak hangos adjon Isten, tisztelendő urammal, az asszonyok az utolsó pillanatban és a foguk közül előszivárgó jónapottal üdvözölték. A tisztelendő úr nem sokat teketóriázott, odafurakodott a rektorhoz, aki az ajtó előtt egy úrfélivel beszélgetett s megkérdezte, leteheti-e a gyereket. Hatalmas szobába léptek, a szobát hosszú lécalkotmányok rondították el. Mintha roppant vályúk huzódtak volna egyik faltól a másikig. «Maradj itt», amíg a kisasszony elültet, mondta Boda s odanyomta a fiát a szélső padra. Utánuk mások is bemerészkedtek; az asszonyok széles szoknyáikkal állták el hökölő csemetéik elől a visszavonulás útját, a férfiak, ha csak tehették, az udvaron maradtak, legfölebb a keresztvasas ablakon át kandítottak a maguk érdekeltségére. Itt is, ott is tiltakozó visítás, rémült «nem megyek», szívszakajtó «brühühü» harsant föl. A legtöbbet nem lehetett a padba erőltetni, odasímultak az ajtóközeli falhoz s ellenségesen figyelték a telő padokat. Zoltán azon érte magát, hogy az apja nincs a szobában : kitették a világürbe.

Ilyen volt a helyzet, mikor a tanítókisasszony a szobába lépett. Harminc év körüli teremtés lehetett, de alig magasabb, mint egy jónövésű tanítványa. Csapott melle fölött aránytalanul nagy fej tartotta a szemeit. Mintha az egész lány e szemek kék lángjának a kandelábere lett volna. A hivatali szeildség s a test mélyéből felpatakzó szomorúság táplálta ezt a szétcsodálkozó kékséget, amely valami különös optikai csalódás folytán szinte előtte járt a kisasszonynak. Sorbavette a szülőket, gyöngéden előpenderítette a gyermekeket, megkérdezte a nevüket s a helyükre vezette őket. «Sárikám ide, te Gyuri a Jancsi mögé.» Jobbra a lányok, balra a fiúk. Elsősorba az intelligencia gyerekei, hátrább a módosabb gazdáké, leghátrább a cigánysori szegénység, úgy ahogy a templomban ültek a szüleik. «Hát te ki fia vagy,» fordult most Zoltánhoz, aki szipogva lapult a második pad szélire. Zoltán a biztató kékségre emelte a maga szemmé gömbölyödő fekete ijedelmét mint szakadék szélén imbolygó, aki tusakodik, hogy rábízhatja-e magát a fölötte lengő bokor kimosott gyökerére. «A Boda tisztelendő úr Zolikája ez», magyarázta Habogó Kovácsné, aki maga is föladta a pufók Zsófikáját. Azért nem kell úgy megijedni, mondta a kisasszony s két szelíd ujja hegyével megérintette az arcát. «Ülj ide előbbre» s odavonszolta Zolit az első helyre, ami nagy bátorság volt tőle, mert így a jegyzőék Lajcsikája szorult a másodikra.

Amikor mindenki megtalálta a helyét, a kisasszony felállította őket, elébük mondta a tanítás utáni imát s egy-egy imatag után megmegbezgette őket: «Mondjátok, no mondjátok : add, Uram, hogy hasznunkra váljék.» Egyik-másik rebegett is ilyesmit, de a legtöbb sanda gyanuval nézte a kisasszonyt s félszemével az ajtóba kapaszkodott, ahol az anyák egymás hegyén-hátán lesték magzatuk szellemi debütálását. Az imádság után szétbocsátották őket s a kis rekruták, mint mágnes fölszippantotta reszelék, szívódtak a sokráncú szoknya mellé s

boldogan fogták a kezet, mely életük kocsánya volt. «Jól vigyázz az útra, mert holnap magad jössz», figyelmeztette Zoltánt hazamenet az apja s ez a figyelmeztetés egyszerre elpárologtatta a boldogságát. Ha legalább Alfréd is vele járna, de Alfrédet más iskolába adták, amin megint sokat lehetne gondolkozni.

Másnap reggel Bodáné mégis csak átszaladt a szomszédba :

«Gulyásné asszony, nem kísérhetné el a Pisti a Zoltánkámat. Nem igen jár el hazulról s még elbódul.»

A Pista nagy, negyedikes kamasz volt s Zoltán úgy reszketett az oldalán, mint a farkasra bízott bárány. Szeretett volna tiltakozni Pista ellen, de a fiú ott állt mellette s nem mert.

«Aztán vigyázz a Zolikára» kiáltotta mézes hangon a fia után Gulyásné.

«Vigyázok» álnokoskodta Pista, de alig fordultak ki a sarkon, Zoltánnak esett s a szemébe röhögött. «Pocok», mondta, mert ez volt az első osztályosok neve.

Zoltán belenyugodott a névbe s várta az elkövetkezendőket. Kicsi lelke a szemrehányás katlanává fortyant, haragudott az anyjára, aki cinkosul a Pista kezére játszotta őt. A helyettes bíróék új drótkerítése mögött egy hatalmas komondor csaholt. Az iskolába járó gyerekek voltak a gyöngéje.

«Most odaadlak a Tigrisnek», mondta a csufondáros Pisti.

Veszedelmesen közeledtek a főutcához s ott már nehéz lesz az ereiben feszengő fölényt lecsapolnia. Zoltán kétségbeesetten húzódott vissza a kerítéstől, mely mögött Tigris föl-lerohamozott s hol elölről, hol hátulról ugatta őket. Ha csak kutyatigris volt is, de tigris a Zoltánka ideginek. Egyre közelebb szorult a drótkerítéshez, amely annyi volt, mint a semmi, látta a borzalmas szájat s eszeveszetten fölsivalkodott.

«Mit csinálsz azzal a gyerekkel?» csattant föl mögöttük egy vékony, de heves hang. Zoltán csak azt érezte, hogy a nyomás enyhül, a Tigris szája távolabb kerül s tanítókisasszony kék szemei hajolnak fölé. A kisasszony az úgynevezett Cigánysoron lakott, a falu szegény negyedében bérelt szobát magának s az édesanyjának, aki karosszékéhez kötött béna, asszony volt, onnét járt be reggelente. A Tigris torkába szorított gyerek, anélkül, hogy egy gondolat bodrozódott volna a tudatára az ő életét félrelökő, gyilkos életreállítást borzongatta belé s azt hitte, összekarmolja a kegyetlen kamaszt.

«Fél a kutyától» — mentegetődzött Pista a kegyetlen emberek cinizmusával. De a kisasszonyt nem lehetett megtéveszteni :

«Pusztulj innét» méltatlankodta, köhögésig ingerülten s kis kék arca olyan volt, mintha a fojtogató élet elernyedő ujjai közt kapott légvételét használta volna ki rá, hogy megbotránkozását a hóhérarcba vágja.

Zoltánt ez az incidens végkép meghódította. Az osztályidegenség tengerén a kisasszony szemeire csüggesztette magát. Úgy meg lehetett

bízni ebben a kék világítótoronyban. A szünpercekben úgy helyezkedett el, hogy a kisasszony szeme körletében legyen s ha bele is elegyedett a gyerekek játékába, félszemével ezt a nagy segítséget biztosította. Olykor a kisasszonyt elhívták. Zoltán egyszeriben török, hurkok és cselek szövevényiben ült, vacogva eszmélt az osztályra, a csizmás fiúkra, akik a csuzlijukkal kavicsokat röpítenek s a folyton vihogó lányokra, akik a fülüknél hordják a szájukat. Mért néznek úgy rá, mintha szégyenletes dolgokat tudnának róla? Az osztály olyan, mint a nádas, a váratlan veszedelmek buvóhelye, de a kisasszony dolgai tiszták és egyszerűek. Az ember a szájához teszi az ujját és azt mondja : I, begörbíti az ujját és azt mondja : Cé, a számológépen pörög a golyó s kettő meg három öt. Még az imádságnak is más íze van, ha ráakaszthatja a szemét s úgy mondja : «Miatyánk, ki vagy a mennyekben», mint otthon az ágyban, álmosan, az anyja monoton hangját követve. S már egy zsoltárt is tud : «Szívemet hozzád emelem», énekli bizonytalan, kisikló hangon s úgy hiszi, tudja, mi az a szívet fölemelni.

Behr csodálkozva látta, hogy a Zölddisznó-legenda rég elhanyagolt tárnái újra fölfrissülnek. Százszorszép a legváratlanabb módokon avatkozik a válságos pillanatokba, a Tigrist egy fölemelt ujjával megbénítja, maga a Zölddisznó is kéttérdre ereszkedik, ha a pálcáját felé dobja. A két gyerek újabban ritkán került össze. Délelőtt-délután iskola s az esték egyre rövidebbek. Gyakran esett, a farakás többnyire síkos volt, oly keveset ugrálhattak rajta. Zoltán mind kevesebbet beszélt a várak őrtornyairól s mind többet Százszorszépről.

Alfréd, aki a boltosságról is lemondott barátja kedvéért, mint fegyvernök is fölöslegesnek érezhette magát. A juhászlegény egyre kevesebbet vitézkedett s annál többet tett más helyette. Elég volt odaülniök a farakás szélére s Százszorszép elkészítette nekik a boldogság tejbenrizsét. S ez a Százszorszép Alfréd szemében még mindig a Lotti vörös haját hordta. Zoltán a világért nem szólt a kisasszonyról: ugyanaz a szemérem volt ez, amely a farakás gyönyöreit is eltagadta az apja elől. Egy szűkebb titkot hord ő a farakás titkán belül : titokfellegvárat, amely egészen az övé. Behr érezte , hogy a barátjában idegen erők hatnak s kutyahűséggel simult hozzá. Ó Behrnek új, fájdalmas szégyenét gyónta meg az élet. Nemcsak hogy abba a másik iskolába kellett járnia, amelynek csufolódással szegett az útja, de ott is ő a legutolsó, mert ő a Behr fia, akit a megvetettek is megvetnek. Mit tegyen szegény Alfréd? Föláldozza az egyéniségét s mint az iskolában a tanító úr szemrebbenését, a farakáson is föltétlen parancsként veszi Zoltán minden szavát, csakhogy a Boda Zoltika barátjának a pozicióját megtarthassa. De sikerülhet-e ez?

Zoltán ragaszkodása a tanítókisasszonynak is szemet szúrt. Ha végignézett az osztályon, mint fátyol a tüskén, egy ráleső bizakodáson akadt meg a tekintete. Mindenki fészkelődött, de Zoltánt bronzból öntötték. Tüzes fekete arca elragadtatva fordult a katedra felé. A kis-

asszonyt édesen nyugtalanította ez az elragadtatás. Harminc éve él s nem akadt szem, amely angolkórelrútította törpeségén barátságosan pihent volna meg. Hajnalonta verejtékben ébredt, a beszéd nehezére esett és egy-egy fenyítő mondat után zsebkendőt tartott a köhögése elé. Anyja szélütötten, félig hülyén mint élő holttest ült a karosszékében, megette, amit elé raktak s tagolatlan hangon közölte egyre makacsabb kívánságait. Sehol egy ölelés, amelybe melegedni bujhatott volna. Csak az iskola, csak az iskola, s ezek a falusi gyerekek nehezek, darabosak. Mily szívesen szorította volna anyaság reménye nélkül elfonnyadt keblére Zoltán finom gyermekfejét. Hogy ottvesztette volna ujjait a csigákat vető haj sűrűjében. De nem tudott intimitást teremteni kettőjük közé. Az órákon ritkábban szólította, mint mást s ha Zoltán felelt, máshová irányozta a szemét. De néha, amíg a fiuk az udvaron bilickéztek, vagy az utolsó-pár-előre-fuss izgalma ült föléjük tanítóéneinek, beszaladt a tanterembe s az ablakból leste kedvencét. A fiú ilyenkor félre-félrelesett az ajtó felé, a bilickének melléje ütött s az előrefussra, noha utolsó pár volt, helyben maradt. «Játzszunk künn a bárányt», fordult ilyenkor a gyerekekhez. Rá sem nézett Zoltánra, de ő is beállt a láncba s úgy rendezte, hogy ő foghassa a kis fiú kezét. Ezer ravaszságot eszelt ki, hogy Zoltánnal néhány barátságos szót válthasson, de amikorra rákerült a sor, torkában akadt a beszéd. Összeszedte a gyerekek palatábláit s Zoltán vitte be a kicsiny kamraszerű helyiségbe, amely egyszerre volt tanáriszoba, szertár és tanügyi múzeum. Amíg Zoltán a kis évtizedek szuvától porhanyosodó asztalra rakta az írkákat, a kisasszony idegesen nyult szét a lelkében, hogy legalább egy kedves, érdeklődő kérdést kotorhasson elő, amin át a szeretetét kimutassa. De amikorra Zoltán a füzetekről fölemelkedett s figyelmesen, parancsvárón nézett reá, megint csak azt mondta, amit multkor is, azelőtt is : «Jól van, kis fiam, elmehetsz».

Egyre többet jutott az eszébe otthon is. Türelmetlenséggel támadt önmagára. Joga van-e ehhez a gyöngédséghez, joga van-e valakihez, aki szereti. Könnyesen szorongatta párnáját s szívós haditervet eszelt ki, hogy fog a fiúval beszédbe ereszkedni. Másnap idegességtől kimerülten, fejfájósan ült a gyerekek közt. Nem hallotta, mit beszélnek s a kórusban mondatott zsoltár közepén csodálkozva neszelt föl, mint aki másutt ébred, mint ahol lefeküdt.

Egy nap az utolsó óra olvasás volt s ő készakarva a katedra fiókjában felejtette az ábécés könyvét. A gyerekeket sorbaállította, elköszöntette s odaszólt Zoltánhoz :

«Ejnye, Zoltánkám, nem hoznád ki az olvasókönyvemet, az asztalon felejtettem.»

A gyerekek hangos «Isten áldja meg!» közben kisorjáztak s a tanítókisasszony is visszasurrant a terembe.

«Nem találom» mondta Zoltánka, aki tanácstalan farkasszemet állt az asztallal, amelyen a könyvnek lennie kellett volna.

«Talán a fiókban van» hebegte a kisasszony; kihúzta a fiókot s míg nyugtalanul lapozta a könyvet, a reszketése fölé közönyt lárvázott s úgy vetette oda, mint aki szivességre szivességgel válaszol:

«Hát szeretsz, Zoltánka, iskolába járni?»

A fiú nem felelt. Volt valami szokatlan és nyugtalanító ebben a hangban, ami összemarkolta a szívét.

«Mi?» kérdezte újra a kisasszony s mintha csak most venné komolyan a kérdést, fölvetette a könyvből a szemét, Zoltán mellé állt s a hajába mélyesztette az ujjait.

«Szeretek» felelte a fiú s reszketve várta, mikor szabadul meg a hajába tapadó ujjaktól.

«No, csak szeress, én is szeretlek téged» nyögte fejvesztetten a kisasszony s lehajolt, hogy megcsókolja a fiút.

A két gyermek arca egy pillanatra összeért. Szerették egymást s ez a pillanat mégis borzalmas volt, Zoltán közvetlen közelről érezte a tuberkulotikus test verejtékszagát, az idegen női haj érintését. Cirógatástalan gyerekkora, öreg szülői szomorú ridegsége, az a test-idegenség, amely az ő teste és minden más test közé feszült: iszonyodó kiáltásba csuklott.

«No-no!» hebegte megsemmisülten a leány, mint akinek a szíve utolsó gyökerét metszették el.

Zoltán émelyegve, szédelegve támolygott haza.

A farakás varázslata megtört. Ez az elhibázott csók, mintha élet és álom tragikus összeütközése lett volna. Behr hiába emlegette a Zöld-disznót, Zoltán legfölebb bilickézni akart.

Németh László.

ŐSZI MÉLABÚ.

Elment a tél, elment a nyár,
megint ősz jenyeget;
egy év, mely nem tér vissza már,
borítja az eget.

Mögötte vastagabb a mult,
a jövő vékonyabb,
a tűnő életből lehullt
megint egy jó darab.

Ha ősz kopogtat ablakán,
az ember arra néz,
ahol a legszebb éve tán
a semmiségbe vész.

A távol őszi ég alól
röpül egy varjú már;
s mivel az ember szót se szól,
ő mondja rája: kár!

Szegedi István.

VERNI KEZDEM AZ ARANY-HIDAT.

Megkérdeztem a fecskéket, fülemiléket:
miért?
— Azért jöttünk, hogy tovatünjünk.

Megkérdeztem a vágyakat, virágokat:
miért?
— Azért jöttünk, hogy tovatünjünk.

Megkérdeztem a folyókat, viharokat:
miért?
— Azért jöttünk, hogy tovatünjünk.

Megkérdeztem a kacagó tavaszokat:
miért?
— Azért jöttünk, hogy tovatünjünk.

Megkérdeztem a jégpáncélos teleket:
miért?
— Azért jöttünk, hogy tovatünjünk.

Megkérdeztem a Napot, Holdat, csillagrendszereket:
miért?
— Azért jöttünk, hogy tovatünjünk.

Megkérdeztem a bölcseleteket, eszméket, vallásokat:
miért?
— Azért jöttünk, hogy tovatünjünk.

Megkérdeztem a rózsaszínű bölcső-csónakokat:
miért?
— Azért jöttünk, hogy tovatünjünk.

Megkérdeztem a fekete koporsó-csónakokat:
miért?
— Azért jöttünk, hogy tovatünjünk.

Megkérdeztem végül az Istent.
— Én nem jöttem és nem megyek,
én nem voltam és nem leszek:
én Vagyok!

Mi vár itt én reám?
Bölcső-csónakon jöttem, koporsó-csónak vár rám.
Eszmék emlőin nőttem, ereimbe csempészték az elmúlást.
Tavaszok voltak pajtásaim, viharokkal cimboráltam.
Nem akarok elmúlni a cimboráimmal.
Kapaszkodnék a fecskék szárnyába,
de a fecskék tovatünnek.
Megnyergelném fiúk nyihogó tombolását,
de a fiúk tovatünnek.
Lányok bimbózó bájain tutajoznék,
de a lányok tovatünnek.
Mi vár itt reám?

Arany-hidat verek hitből, reményből, szeretetből.
Az elmulás erecskéi, csermelyei, folyói felett,
tavaszok eszmék, filozófiák felett,
emberek, Nap, Hold, csillagrendszerek felett,
az elmúlás tengere felett,
arany-hidat verek Ahhoz,
aki nem jött és nem megy,
aki nem volt és nem lesz,
aki Van!

Mécs László.

GYÓNTAK A LILIOMOK.

Fehér álmok lengnek körül,
szíved örül,
ha látod és kimondod: gyermek . . .
Lelkedben liliom-mezők feselnek.

Pedig ha valaha valaki
meg tudná gyóntatni a liliomokat,
micsoda csúnya, csirázó titkokat
lehetne vallani
hallani.

Mert furcsa ez az élet-komédia:
amerre lépsz, temető mindenütt,
embercsontok
porlanak, megromlott
szívek, ágyékok, epekövek
s a liliomnak a hajszálcsövek
csatornáin nemcsak derüt,
de ős-romlást is fel kell szívnia.

Én hirdetem:
mocsár-fenekén is van arany homok,
de hirdetem,

hogy kígyót rejthet a legszebb virágbozót!
Nézd, tegnap gyóntak a liliomok,
ezek a fehér első-áldozók.
Az egyik így szólt: sokszor átokszót
szórtam apára vagy az öcsikére
(s égre kiáltott Ábel kiöntött vére . . .)
A másik szólt: csúnyát gondoltam,
(hol bujkáltál
ó Kleopátra buja vére,
míg rátaláltál
e liliom hajszál-csövére?!)
A harmadik szólt:
macskát kínoztam, verekedtem,
(ó Heródesek, Nérók zsarnok kéjvágya,
elporladtál, mint átok-trágya
s most rádtaláltam
életté váltan
e liliom szírmába keveredten . . .)
«A gombozásnál csaltam, loptam,
felebarátaimmal köpdösődtem.»
(Hogy ezt hallottam,
fölfeketélt fölöttem
az egész ember-múlt, a történelem
és minden förtelem . . .)

A liliomok gyóntak, megtisztultak,
megkönnyezték a felszívott rút multat,
most kígyótlan a virágos bozót,
olyan szépek az első-áldozók,
ma himnuszt zengnek róluk a kövek,
— de lelkemben vér-, könny-eső pereg,
mert holnap tán, ha a hajszálcsövek
a földből újabb táplálékot vesznek,
hozzánk hasonlók lesznek:
emberek!

Mécs László.

RIPPL-RÓNAI JÓZSEF MŰVÉSZETE.

Gyönyörű pálya volt az, melyet Rippl-Rónai József negyven év alatt megfutott. A modern művészsorsnak megfelelően, meg nem értetéssel kezdődött, az érzéketlen tömeg támadta és jó ideig gúnyolódással illette őt, aki egy pillanatra sem tántorodott meg, hanem fanatikusan hitt a maga igazában és rendületlenül várta, hogy ideje egyszer csak elérkezik. Ez valóban be is következett, az elismerés koszorújának mind több és több levelét szerezte meg, amit végül lelkes ünneplés, sőt rajongó szeretet követett.

Amidőn december hó közepén, egy évvel halála után, az Ernst-múzeumban megnyílt emlékkiállítása, amelyen akkora közönség tolongott, hogy festményeihez alig lehetett hozzáférkőzni és mindenfelől csak az elragadtatás szavai hallatszottak, mély megilletődéssel kellett azokra az időkre visszagondolnunk, amidőn a század fordulója körül rendezett kiállításain alig ténfergett egy-egy látogató, mikor minden ízében választékos művészete csak azért, mert szokatlan és új volt, annyi alantas és bárgyú élcelődésre adott alkalmat. Több mint huszonöt éve ennek és épen ez a huszonöt esztendő volt az, amelyben festészetünk teljesen átalakult és olyan magas színvonalra jutott, hogy legalább is irodalmunkkal egyenlő rangú európai kulturális értéket jelent. Ennek a nagy teljesítménynek kivívásában Rippl-Rónai a legeslegelsők élén munkálkodott. Mert nagy művész volt és azt, amit már életében is sokan éreztünk, ma már tartózkodás nélkül kimondhatjuk, hogy festészetünk magasra lendülő vonalát, amely valamikor Munkácsyban, Paál Lászlóban és Szinyei-Mersében szökkent fel a legmagasabb ívekig, Rippl-Rónai művészete lendítette fel ismét új, kimagasló csúcspontra.

Ernst-múzeumbeli kiállítása, bár az összes termeket megtölti, sajnos, nem egészen teljes. Aránylag csekély számmal mutatja be fölötte érdekes rajzait és utolsó festésmódjának korából mellőzte azokat a pompás aktokat, melyek sápadtan csillognak, mint a gyöngy. De a nemrégiben megnyílt új magyar képtárral együtt mégis eléggé kimerítő anyagot nyújt, hogy a művészet méltatói megkíséreljék felvázolni Rippl-Rónai művészegyéniségének képét. Nehéz feladat ez, mely át és át van szőve nemcsak a magyar, hanem az európai képzőművészet utolsó ötven esztendejének részben még megfejtetlen problémáival és azért sem könnyű, mert tárgya egy olyan művészet, amelynek hamvas frisseségét könnyen letörli a szó, a fogalom.

Tanulmányait Münchenben kezdi a nyolcvanas évek derekán. Onnét Munkácsy hírneve Párisba csalja. Mellette tölt néhány évet, de a mesterére esküdő tanítvány viszonya sehogysem tud közöttük kialakulni. Munkácsy ekkortájt megoldáshoz nem jutó nagy kompozíciókkal bajlódik, vagy a csillogó életéhez szükséges pénzért robotol és azt becsüli a legkevesebbre önmagában, amiért ma nagyra tartjuk: festőiségét. Rippl pedig sehogysem tud hozzásímulni, mert másképen lát és másképen érez. Lelkét Páris művészetének akkori legújabb, legfrissebb törekvései szabadítják fel. Megismerkedik a nagy

impresszionistákra következő, gyökerében szintén impresszionista, de mégis jóval átalakítóbb és összefoglalóbb amaz iránnyal, amelynek Vuillard, Bonnard, Maillol voltak megindítói, legerősebb kihangzása pedig Gaugin. Ezek és a japánok részben közvetített befolyása alatt alakul ki első modora. Nagyon kevés festékkel félig rajzolja, félig festi legelső számottevő képeit, amelyekben teljesen elfordul a világ színtarkaságától, mert csak fekete, szürke és néha fakóan piszkos, barna színeket használ. Ezek a képek kerülik az olajfestés technikájának áttetsző mélységét, a festék szerepe fakó és csillogástalan fedés, mintha csupán krétarajzot helyettesítene. A festmények kivétel nélkül egysíkú ábrázolások, a térnek harmadik dimenzióját egyáltalában nem keresik. Nagy egyszerűséget mutatnak, ami nemcsak a témák igénytelenségében nyilvánul meg, hanem az aprólékos részletek majdnem teljes elhagyásában is. Majdnem kivétel nélkül figurális ábrázolások, amelyek egészen híjjával vannak a tetszetősséggel való kacérkodásnak. Nemcsakhogy a közvetlen tárgyi szépséggel nem törődnek, hanem az elrendezésben sem vetnek ügyet a megszokott konvenciókra. Általában egy kissé ridegek s ha sugároznak valami temperamentumot, e szót irodalmi értelmében véve, egy kissé melancholikusak, bár nem szomorúak, inkább valami megdöbbenésfélét árulnak el, egy olyan emberét, aki a világban és önmagában egyszerre és váratlanul ismeretlen és újságukban meghökkentő dolgokat fedez fel. De óvakodik attól, hogy hangos kiáltásra fakadjon, vagy ujjongó táncra perdüljön, ám mégis valami mély boldogságot érez, amelyről tudja, hogy nagyon messzire esik a hétköznap országútjától. Ezek a különös rezerváltságban elhelyezkedő, a vágyak vérétől fűtött és tarkabarkán csillogó élettől messzire eső képek, egy fölötte választékos és szokatlan meglátásokkal telt, az addig megszokott érzésektől messzire álló olyan világot teremtenek meg, amelynek az ezernyi lomha megszokástól határolt közönséges látáshoz alig van köze és összes formái csak önmaguktól függenek. Ezért festői értelemben korántsem temperamentumnélküli, nem szenvedélytelen, sok fakó szürkesége pedig csak külső takarója egy újfajta látásmód gyönyörűségén felgyulladt képzeletnek. Rippl-Rónai e korszaka különben minimális téma és kifejezőeszközzel beszél a nézőhöz és kelt benne monumentális hatásokat. Ilyen látszólag kevéssel valósággal ennyit később sohasem tudott elérni.

Amidőn a század fordulóján Párisból visszatért Magyarországba, Dunántúlra, Somogyba, ábrázolásának módja erős átalakuláson ment át. Ebben kétségtelenül annak is része volt, hogy kikerült párisi barátai leegyszerűsítő, csak néhány hangot megütő irányának hatása alól, de a döntő szerepet nyilván mégis csak az játszotta, hogy újra látott régi világának, igazi hazájának kellett teljes virágzásra fakasztani legbensőbb hajlandóságait. A színek egyhangúsága eltűnik képeiről és teljesen elmaradnak az eddig is csekély szerepet játszó árnyékolások: erős, töretlen, sárga, vörös, kék és zöld színek sorakoznak fel a világító fehérek mellé. A kontúrok élesebbekké válnak és rajtuk belül színes foltokra bomlik szét az azelőtt sommázóan összefoglalt felület. A látás mohóságát már nem zavarja szürke fátyol, minden rikítva virít e képeken, a részletek csakúgy, mint egybefonódó együttesük. Témakörük nagyjából ugyanaz, mint a párisiaké. A leghétköznapibb hétköznap eseménynélküli helyzetei, tárgyai, látképei. De az viszont, ahogyan meglátva és ábrázolva vannak, minden egyéb, csak nem a tradiciók útja, valami könyörtelenül harsogó jéghideg látási érzékiség, a színek pompájában kéjelgő szem mohó öröme, amely nem akar megkívánást, vágyat, hanem csak meglepődést, meghökkenést kelteni. Egy-egy erős hangot üt meg, hogy aztán épen oly hirtelen elvágja, az előző korszak

mélyhangú folyamatos melodikussága mintha teljesen eltünt volna. Az úgynevezett valósághoz, azaz a szubjektive át nem alakított optikai képhez, Rippl eme korszakának époly kevés köze van, mint az elsőnek, tőle mindig távol állott, hogy a természetet külsőségeiben utánozni törekedjék. Ahhoz ugyan, hogy festeni tudjon, mindig kellett maga előtt látnia valamit, de sohasem törekedett alárendelődve lerajzolni vagy lefesteni, hanem ellenkezően mindig a maga látásmódjához igazította át témáját. E második korának színtarka képei a tárgyaknak, vagy alakoknak már jóval nagyobb sokaságát vonultatják fel, mint az első, változatosabbak, kevésbbé tartózkodóak, derüsebbek, de nem annyira monumentálisok, mert hangsúlyuk szétoszlik és egyenlően, sőt gyakran jobban nyugszik az egyes részeken, mint az egészen. Ekképen némi ornamentális, dekoratív hajlandóságot mutatnak, amely szinte túlnyomóvá válik harmadik korszakában. Ez volt a legkevésbbé szerencsés az összesek között. Festésmódja ekkor majdnem teljesen díszítővé vált, szélesen megrajzolt, sötét körvonalakkal fogta körül alakjait és e kontúrok közét kukoricaszem nagyságú, egymással gyakran nem is érintkező keveretlen festékfoltokból rakta ki. Ez a festék nem mindig vált színné és inkább csak a szeszélyes virtuózkodás eszköze volt, mint meggyőző őszinteségé ; ami épen nála volt szokatlan, mert azelőtt, amíg csak újszerűen felfogó és visszaadó érzékiségére hallgatott, legfeljebb csak utólag spekulált.

Amidőn a háború közben francia fogságából visszatért, ismét átalakulással lepte meg ekkor már igen nagyszámú és lelkes barátait. Ez volt különben utolsó modora, amelyhez az elmúlt tíz esztendőben majdnem teljesen hű maradt. Ez bizonyos tekintetben összeegyeztetése volt első és második kora némely törekvéseinek. Eszköze mindég a pasztellkréta, amit könnyű megérteni, hiszen az olajfesték eddig is inkább csak akadályozója, mint elősegítője volt, mert nem szerette az áttetszőséget, hanem kezdetben inkább hamvasságot, később pedig rikító világító erőt keresett, amikhez az olajfestéknél a kréta jóval kezesebb anyag. Első korszakából átvette a lágyságot, hamvasságot és a sötétebb színeket, a másodikból az erős színességet és végül olyan új tulajdonságokat is kapcsolt hozzájuk, amelyeket azelőtt alig juttatott szóhoz. Lágyabbá, az átmenetekre támaszkodóvá tette festését, a kontúrok merevségét pedig olyan párássá lazította el, mint például első korszakának csodaszép, háttal forduló női aktképén. Az új festmények beállítása és elrendezése hajlékony vonalak lendületében és enyhe tónusokban oldódott fel, aminek nem csupán az volt oka, hogy e korszakának a nagyvárosi nő lett majdnem kizárólagos témájává. Nem csupán, mert ennek az átalakulásnak lényegesebb oka mélyebben rejlett, a késő férfikor, majd az öregség ama meleg derüjében, amely Rippl-Rónai utolsó tizenöt esztendejét bearanyozta. Ami sok embernek gyötrő probléma és örökös lelki vajúdás, az élet, neki mindig állandó gyönyörködés, az örömök örök forrása volt. Éles szemmel, mohó figyelemmel leste szépségeit, hogy aztán másoknak visszaadja azt a hogyant, amiképen ő látta és érezte ezt a világot.

Sok, nagyon sok látásbeli kincset tudott szétajándékozni. Sötétes ruhák keretéből opálosan elővilágló kezek és arcok hamvas üdeségét, fátyolos szemek bársonyos álmodozását, vérző gyümölcsökként meghasadt és könnyedén ívelt ajkakat, lágyan előrehajló női fejek bánatosan kacér vágyakozását, hervadt fáradtságban felejtett kezek sápadt lanyhaságát, panaszosan fehérlő, elernyedt ujjak ívelt vonalát és így tovább száz és száz felejthetetlen látási kincset. Színei közül már csak egy-két hangsúly sikolt fel, de nem disszonánsan, hanem

csak mélyen zengő, meleg melódia magas hangjaként. Édeskéssé ezeken a képein sem lett, bár közelebb lépett nézőihez. A témákhoz is valamiképen jobban hozzásimult, miközben szívéből több melegséget öntött beléjük. De ebben a korában sem lett naturalistává, mindig erősen átalakított, ami különösen portréin volt szembetünő, amelyek ekkor sem dicsekedhettek meglepő testi hasonlósággal.

Rippl-Rónai József nem volt gondolati művész, nem volt hangulatok embere, nem volt tépelődő, nem volt aszkéta, hanem egyik legtisztább megjelenése volt a festők ama fajtájának, amelyet a *szem* emberének szoktak nevezni. Szeme pedig nagyszerűen eleven és friss vizuális érzékiséggel volt áldott. Ha valami jellegzetes jelenséget látott, ha megragadta egy vonal szépsége, ha őt izgató színképekre bukkant és felébredt alkotó kedve, a látotthoz érzékei felfokozó izgalmából mindig sokat hozzáadott és meg sem látta azt, ami nem tartozott hozzájuk. Ez az egészen szuverén szabadság volt egyik oka annak, hogy olyan kevés megértéssel fogadták. Hiszen egészen másféle ábrázolás volt ez, mint a kilencvenes évek atelier-művészetének mindent szolgai módon ismétlő felszínes realizmusa. Teljes szabadsággal hagyott ki és alakított át, hogy a valóságot egy kiszakított vonatkozásában művészetté fokozza. Ez volt komponálásának módja és nem ama megszokott, amely kiegyensúlyozott vonal és térbeli elrendezésben rendszerint sablónos pózokban ábrázolt. Nem volt úgynevezett nagy stílusa, mert a nemzeti büszkeség ezeréves ünnepének korában nem történelmi, hanem elképzelhetetlenül hétköznapi témákon gyakorolta magát. És ez a hétköznap sem jelentkezett mosolygós, a nézővel olcsón kacérkodó zsánerképek alakjában, és még a népélettel sem foglalkozott anekdotikus vagy etnografikus formában. Már pedig ezek voltak az akkori művészet előírt, megszokott útjai. Hiába adott egyes képeinek tréfásan, egészen zsánerképszerű címeket, ezeknek a csendéletszerű színképeknek semmi közük sem volt ama felszínes festői adomázáshoz, amelyet a kilencvenes évek és a századforduló közönsége annyira kedvelt.

Egyszerre és váratlanul jött, sőt olyan nagyon jelentős fejlődési fokokat átugorva, az impresszionizmusét és pleinairizmusét, amelyeken a közönségnek is át kellett volna fejlődnie, hogy Rippl képeit vissza ne utasítsa. Megjelenése a nagybányaiak első próbálkozásainak és a körülöttük fellobogó harcoknak idejére esett, ő pedig már jóval túljárt még ezeken is. S ha géniuszának voltak is kezdettől fogva felismerői és lelkes barátai, egy új nemzedéknek kellett felnőnie, amely már másképen lát és másnak örül, mint az előzők, hogy Rippl-Rónai elfoglalhassa azt a helyet, amelyen ma ünnepeljük.

Művészete, mint minden kiemelkedő alkotóé, a világnak új meghódítása volt, új hangsúlyozása, új kiemelése. A körülöttünk elterülő élet szépségének olyan új érzékelése és felfokozása, amely új gazdagsággal ajándékozott meg. Olyan másoktól meg sem látott és elfutni hagyott intim érzések és látomások naplója, amelyet megilletődött érzékeink izgatott örömével fogadunk.

Ma már nincs, aki azt hirdesse róla, hogy köznapi, durva s hogy nem lehet mélyebb köze kora lelkéhez, hanem csak múló szeszélyek szülötte, mert valójában arisztokratikus művészet, mely a legválasztékosabbak érzékeinek finomságára számít és mélyen járón, mert olyan új gyönyörűségeket nyujtó szenzibilitást hozott, amelyet a szó csak sántítva követ. *Farkas Zoltán.*

RETYEZÁT.

I.

Ezt persze csak az tudja a maga egészében értékelni és megérteni, akinek vannak ősei Hunyadból. Nemcsak azért, mert a mindenség végeredményben egész életünkön keresztül olyan, amilyen az a rongyos falu volt, ahol először bámultunk a nap és a hegyek felé és ahol először éreztük a földre hullott eső soha nem muló illatát — hanem másért is. Mert hiába, Hunyad több, mint az alföldi parasztnak az Alföld. Külön országa ez a hegyeknek és a lelkeknek és ezek a lelkek akkor sem szabadulnak belőlünk, ha már messzire elkerültünk onnan. Nem véletlen, hogy az egész országban csak itt vannak viperák a dévai vár kövei között; a piszkos tetejű kis oláh faluk görbe sikátorán és ferde tetejű házai között elmult századok jobbágyvilága és ezer babonája él és az omladozó kuriákból úgy néznek felénk a hunyadi ősök megkopott képei, mintha mind számon kérnék az elmultakat.

Ó, Hunyadtól nem lehet szabadulni soha. Akárhova kerülsz, mindig marad benned valami abból a különös lélekből, mely csak itt születhetett meg és mindig vissza-vissza jár, hogy megkínozzon. Lám, én alig jártam ott és talán ez volt az egyetlen kalandom, mely Hunyadról beszél, de ezt nem fogom sohasem elfelejteni. Ez volt az egyetlen kalandom és mégis, azelőtt és azután is, mindig volt bennem valami — mondják — amit nem tudtam soha megtagadni. És mindig éreztem magamban valami különös vonzódást Hunyad iránt. Éreztem különösen akkor, mikor tizenhatéves koromban egy furcsa novemberben arra jártam, hogy leesett az első hó; és végigkóboroltam ezt az egész, különös világot. A lelkemben akkor bolondabb és gőgösebb voltam a legbolondabb és leggőgösebb hunyadi dzsentrinél és bizonyos, hogy épen ezért kellett, hogy ez megtörténjék velem.

Hunyadért már azelőtt is kellett hallanom eleget. Néha, magam sem tudom, hogy miért, játszani kezdtem a gesztusait. Gyerek voltam még és nagyurasságról álmodoztam, mintha ezer hold volna a hátam mögött. Apám — Alsó-Fehér és a nemes Marosszék — persze nem értett meg engem. Ott mind demokrata, jobbágyszabadító konspiránsok születtek és a székelyek legfönnebb fantaszták, de sohasem gascogneiak. Ők Hunyadhoz képest annyira kispolgári lények és úgy ragadnak a földhöz és a szegényes valósághoz, hogy alig látszanak ki belőle. És hiába tagadják, a székelyek bocskorban róják a világot. Nem csoda ilyenformán, hogy elszöktem hazulról, tizenötéves koromban gavallérnak öltöztem, csak első osztályon akartam utazni, nem akartam koffert

cipelni, utáltam az egyfogatú kocsit, címeres gyűrűt követeltem, a kutyabőrt ki akartam akasztani az íróasztalom fölé, előnyös házasságon gondolkoztam és az egész családban mindenkit meg akartam házasítani, földbirtokot akartam vásárolni semmiből és tizenötéves koromban, egy fillér nélkül alkudni kezdtem a szomszéd tornyos villájára. Apám keserűen legyintett a kezével:

— Hagyjátok, most dühöng benne Hunyad megye!

Pedig néha évekig eszembe se jutott ez a világ és az, amit akkor még jelentett. A büszkeségem inkább a színjelesek szörnyű gőgje volt, amellyel lenéztem minden középszerűt. Az sem vallott Hunyadra, hogy a leigázott népek felszabadításán gondolkoztam és mint filozófus, monista voltam. Sokáig, nagyon sokáig tartott e belső válság. Azt hiszem, nem is én, hanem az olvasmányaim laktak bennem akkor és azok beszéltek belőlem. Fölvilágosult voltam, amellett a legtúlzóbb materialista és a lelkemben égett és fájt egész Oroszország. Majdnem kívülről ismertem minden orosz regényt és elhatároztam, hogy nem lesz olyan könyv, amelyet nem fogok elolvasni. Az a másfélezer kötet, amit tizenhatéves koromig elfogyasztottam, nagyon kevésnek tűnt fel de kiszámítottam: ha így haladok tovább, akkor harmincéves koromra annyit fogok tudni, hogy nem lesz, aki versenyre keljen velem és akkor... akkor valami nagyot fogok csinálni! Az már bizonyára Alsó-Fehér és Marosszék volt bennem, hogy Ázsia-utazó akartam lenni, mint Körösi Csoma Sándor, Szibériát akartam felkutatni és naponta kétszer rendeztem át a könyvtáramat. De azért Hunyad sem hagyott békén soha.

A régi könyvek között rendületlenül kutattam őseim után és épen ekkor, ebben az időben voltam szerelmes az egyik szépanyámba. Egyikről sem tudtam, hogy milyen volt, csak az egyiknek a képét láttam valami régi könyvben, de nem tudtam választani köztük. A nevük után szerettem beléjük. Egyik nap Bobik Klára tetszett, a másik nap Józsinczi Ágnes, a harmadik napon pedig Matskássy Katalin, aki a felesége volt Hollaky Pálnak és bizonyára épen olyan fiatalon halt meg, mint az anyám. Igy botlott bele hát az életembe ez a kaland, ott Hunyad leghunyadibb vidékén, mikor egy koranovemberi vasárnap az első hó lehullott a Retyezátra.

II.

Rövid, néhány napos vakáció volt akkor és én fölpakkoltam szükséges butorzatomat, útnak indultam a hunyadi hegyek közé. A rokoni látogatás két napig tartott és a második este beállított hozzánk az egyik Barcsai fiú, mondván, hogy másnapra leesik a hó és a vadászok indulnak már a Retyezátra. Másnap reggel velük tartottam én is. Hátszegig utaztunk vonaton és mikorra odaértünk, már mindenütt fehér volt a világ. Nagy társaság volt együtt, lehettünk vagy ötvenen, mind férfiak és én voltam közöttük a legfiatalabb. Soha nem láttam még ilyen vidéket, ennyi fenyőt és ilyen havasokat. Büszke voltam, mert

puskát adtak az én hátamra is. Nem tudtam ugyan bánni vele, de szégyen lett volna annyi vadász között sétabottal járni a hegyeket. A Retyezát úgy fehérlett a város fölött, mint egy hatalmas, végtelenbe nyúló felhő, a tetején csillogott a hó és a hó között, mint barna, sárga foltok, látszottak az erdők. A hó már jó vastagon állott az utakon s még aznap továbbmentünk a rengetegek belsejébe. Egymás után szaladtak a csörgő szánok, hatalmas bundákba bújva siklottunk az ismeretlen ország felé, négyen, öten ültünk egy szánon és útközben ijedten süvegelt meg minden oláh paraszt. Azon a szánon, amelyen én ültem, kártyáztak a lábzsákok tetején, de én ott a bakon semmit sem láttam abból, ami a hátam mögött történik. Csak néztem a végtelen fehérséget s amint keresztülszaladtunk egy-egy szegény, piszkos falun, úgy éreztem, hogy kétszáz évvel ezelőtt épen így utazhatott erre a szépanyám, Bobik Klára, vagy Józsinczi Ágnes, ilyen nagy bundába burkolózva s akkor biztosan az övék volt az egész Hátszeg és biztosan több vendégük volt, ha vadászni mentek a Retyezátra, mint ahányan most mi vagyunk. A szánokat előttünk már lassan-lassan elnyelték az erdők. Dél már jóval elmult, a napsugár utolsót csillogott még a fehér havon és aztán eltűnt a fenyőerdők között. Furcsa, kék-lila fények vetődtek a hóra és a nagy csendben csak a lovak csengetyűi csilingeltek, mintha életet akarnának hozni egy rég meghalt világba. Nem figyeltem oda, hogy mi történik körülöttem, csak néztem meredten magam elé. A szán már rátért a szerpentinútra, kanyarodtunk fölfelé a hegyek közé és láttam, hogy mi járunk először ezen a havon. Alig volt egy kis hideg, a szél meg se rezdült sehol és a fák meredten állottak kétfelől, amerre mentünk. Ha kiértünk a fák közül és leszaladtunk egy-egy mélyedésbe, láttam, hogy az előttünk szaladó szán kétfelől fölveri a havat és aztán ismét eltűnik a szemem elől, hátulról pedig kurjongatnak a jókedvű vadászok és így kergetőzik az egész szánsor, a kiabálással és csilingeléssel fölverve a havasok csendjét.

Délután már megnyúltak az árnyékok a havas úton, az ég tűzpiros lett a lemenő naptól, aztán narancssárgába játszott a fák teteje. Hamuszürke felhők szaladtak egyik csúcstól a másikig és a havasok közepe felől közeledett az este. Hátul a szánon vígan énekeltek és elől is, hátul is el-eldurrant egy-egy puska, jelezve, hogy nemsokára megérkezünk. Szerettem volna még néhány napig csak így utazni a szánon, sose nézni hátra és nem törődni a vadászokkal, akik politikáról és egyéb ostobaságokról beszéltek, száguldani előre, ameddig lehet, a Retyezát belsejébe, ahol valamikor a hunyadi ősök vadásztak. Milyen ostobaság is ez, milyen anakronizmus most így falkával szállani meg a havasokat, a puskákkal beledurrogni a csendbe és a végén két rókát lőni ! Ó, sajnálatra méltó ez az egész mai világ, ez az unalmas, romantika nélküli élet és mi is, akikben már alig van valami az ősanyánkból. Messze előttünk, az úton, kis tisztáson, fekete pont haladt keresztül a havon. Csak én vettem észre. Két csendőr baktatott egymás mellett, alattunk

jártak a gyalogösvényen és bizonyára irigykedve néztek fel reánk. Valószínű, hogy valami megszökött bandität, orvvadászt keresnek. Meg akartam kérdezni, de nem szóltam semmit, nehogy a többiek is észrevegyék. Nem, nem szabad most beszélni, most te beszélj Retyezát és engedd, hogy ezzel a csörgő szánnal felrohanjunk leghavasabb tetődre, ahonnan már nem lehet magasabbra menni és ahol már felhők szaladgálnak a fák tetején.

III.

Sötét este lett, mire megérkeztünk. Az út mellett kopott, öreg ház állott, a verandán szarvasaggancsok és vaddisznófejek díszelegtek az ajtó fölött. Hatalmas, hosszúhajú oláh paraszt nyitotta ki az ajtót és szedte le rólunk a bundákat, sűrű kézcsókolások között. Mire megérkeztünk, a társaság fele már benn ült a nagy szobában és a kályha mellett melegedett. Egyetlen nagy szoba volt az egész vadászház,hosszú fenyőfaasztal, kétfelől gyalulatlan padok és mikor megérkeztünk, két vénasszony épen azzal foglalatoskodott, hogy szalmát hintett szét a fal körül, hogy majd azon aludjunk. Nagy petroleumlámpa lógott a mennyezetről, de így is füstös félhomály volt a szobában.

Félóra mulva már az egész társaság megérkezett s nagy zaj, hangos nevetés volt a helyiségben. A puskákat az egyik üresen maradt fal mellé támasztottuk, aztán nekiültünk a vacsorának. Nagy, félelmes, szakállas alakok ültek az asztal körül, bőrgombos kabátban, barna ingben, zöld nyakkendőben és az ujjuk sárga volt a nikotintól. Föltűnt, hogy két fiatalembernek monokli van a szemén. Legtöbben a fejükön tartották a vadászkalapot a szobában is, oldalt félrecsapták, vagy behúzták a szemükbe. A hátizsákokból előkerültek a bicskák s a hosszú vadászkések és vacsorázni kezdtünk. Én lenn ültem az asztal végén a Barcsai-fiúval, aki a vadászatra meghívott. Alacsony, szőke ember volt, de neki is monokli lógott a vadászruhája zsebéből és láttam, hogy kaucsukmanzsettája van. A manzsetta két végét öreg, kicifrázott, színes kőből készült gomb tartotta össze és neki is sárga és barna volt az ujja, mint a többieknek. Az egyik úr az asztalfőn nagyot húzott a kulacsából. Mikor körülnéztem láttam, hogy mindenütt kulacsok, üvegek állanak a vadászok előtt, akik nagyokat isznak. A mellettem lévő öreg úrnak olyan volt a feje, mint a sündisznóé, keserveset nyögött, mikor elvette a szájától az üveget és a kezével megtörölte hatalmas bajuszát. Engem nem akart észrevenni senki.

Félénken néztem körül, aztán kedvetlenül enni kezdtem. Igy telt el egy jó félóra, mikor az asztal végén az öregurak egyszer csak összedugták a fejüket és Lénárt bácsi, a jobboldali szomszédom fölnézve a pápaszeme alól, olyan hangon, ahogy tizenhatéves fiúkkal szokás beszélni, megkérdezte tőlem:

— Mondd csak, öcsém, voltál már vadászaton?

Az asztal végén ülő társaság jóakaratúan nézett rám. Csillogott a szemük. Nagyon örültem, hogy végre szóhoz juthatok és jókedvűen mondtam :

— Még sohasem voltam ilyen vadászaton, de bizonyára nem fogok félni, hiszen ide való vagyok !

— Na jó, fiam — mondta Lénárt bácsi — csak aztán vigyázz magadra, Majd gyere velem, nehogy találkozz a fejedelemasszonnyal !

— Kivel? — kérdeztem csodálkozva.

— A fejedelemasszonnyal ! — ismételte Lénárt bácsi, de láttam, hogy a többiek elmosolyodtak.

— Ó — feleltem — itt nincsenek fejedelemasszonyok, akikkel találkozhatnék !

— Hát útközben nem láttál senkit? — kérdezte most már egy másik öreg úr.

— Nem én. Láttunk valami parasztasszonyokat errefelé . . .

— Nem olyanokról van szó, fiam, úriasszony !

— Fiatal?

— Bizony. És még hozzá milyen szép !

— Na, azt igazán nem láttam.

Elhallgattunk. Nagy, leffentyűs fülű kutya ült a székem alatt és morogva rágta a csontot. Lénárt bácsi ismét nagyot húzott a butykosából és amint feléje fordultam, éreztem rajta a pálinkaszagot. Az asztal másik felén valaki kurjongatni kezdett. Most már a másik szomszédom szólalt meg és odanyujtott egy pálinkás üveget.

— Te nem iszol pálinkát? — kérdezte.

— Nem én ! — feleltem.

Lénárt bácsi ismét elnevette magát és a vállamra ütött.

— Én pedig azt tanácsolom, barátom, hogy igyál, mert különben baj lesz a fejedelemasszonnyal !

Mikor csodálkozva néztem rá, ismét megszólalt :

— Mondd, nem jártál te erre soha?

— Nem — feleltem — de azért sokat hallottam már a Retyezátról.

— Hát arról nem hallottál, hogy van itt egy kastély a havasok között?

— Nem én ! Nem is hiszem, hogy legyen . . .

— Ha-ha ! Pedig úgy van az, barátom. És abban a kastélyban lakik a fejedelemasszony !

A társaság megint nevetni kezdett, az arcok kérdően néztek rám. Elhatároztam, hogy nem veszek föl semmi tréfát és semmin sem fogok csodálkozni. Általában úgy fogom viselni magam, mint ahogy vadászhoz és meglett férfihoz illik, akit már nem lehet csak úgy lekezelni és aki nem ijed meg akárkitől. Úgy tettem tehát, mintha nem érdekelne különösebben a dolog, de azért csupa udvariasságból megkérdeztem :

— És szép, fiatal nő az a fejedelemasszony, akiről beszélni tetszik?

— Hát barátom — folytatta Lénárt bácsi — nem olyan asszony az! Nincs annak kora . .

— Mindegy neki, hogy mennyi idős — szólt közbe Barcsai és olyat ütött pajkosan az asztalra, hogy a kaucsuk manzsettája csörögni kezdett.

— Az már mégse lehet mindegy, hogy öreg-e, vagy fiatal — kockáztattam meg az ellentmondást. — Lénárt bácsi találkozott már vele?

— Hogyne, fiam — felelte az öreg. — De annak már van jó néhány esztendeje. Akkor még tüzes és barna volt! Csak azt akarom mondani, hogy vigyázz, nehogy találkozz vele. És igyál pálinkát, mert az a legjobb orvosság ellene. A retyezáti oláhok is azért isszák, mert a fejedelemasszony fél a pálinkaszagtól és akkor nem csókolja meg őket. Mert, ha valakit megcsókol, akkor annak kampec, barátocskám! Ezt minden fiatal vadásznak tudnia kell!

Egyre többen és többen figyeltek oda, hogy miről beszélünk és mind hangosabban kezdtek nevetni. Nagyon féltem, hogy nevetségessé válok és úgy tettem, mintha a magam részéről már egyáltalában nem érdekelne tovább a dolog. Igyekeztem másra terelni a beszélgetést. De még akartam azért mondani valamit.

— Ne tessék engem félteni — mondtam önérzetesen. — Én nem ijedek meg a fejedelemasszonytól, de nem félek a pálinkától se. Ami a vadászatot illeti, amiatt se tessék félteni, hiszen én végeredményben hunyadi vagyok.

— Ez már beszéd! — kiáltott közbe valaki.

Szerencsémre abbahagyták a témát. Az asztal körül mind hangosabbak lettek a vadászok, egyre jobban kiabáltak és itták a pálinkát. Valamennyien azt ittak. Egyszer csak azon vettem észre magam, hogy a nagy havasi oláh, aki lesegített a szánról és elvette a bundámat, bejön a szobába, megáll a kályha mellett, előveszi a tilinkóját és elkezd furulyázni. Keserves, szaggatott, kicifrázott dallamot fújt és olyan arcot vágott hozzá, mint egy szomorú szent a falusi oltárképeken. Hosszú, zsíros haja egész a válláig ért, bajusza elfödte a száját, de nagy, bütykös ujjai olyan vidáman ugráltak a tilinkón, mint egy-egy felröppenő madár. Nagy golyva volt a nyakán a hatalmas embernek. Szinte félni kezdtem, ahogy ránéztem. Olyan volt, mintha a Retyezát egy darabja jött volna be a szobába, valami kínzó, idegen világ és dühösen néztem, hogy az öregeknek tetszik a tilinkó és nagyokat kurjongatnak hozzá. A szobában olyan nagy volt a füst, hogy csípte a szemem és alig lehetett látni. Nagy felhők gomolyogtak a lámpa körül, az üvege félig egészen feketére kormozódott. Az oláh ide-oda topogott a kályha előtt és fújta a tilinkóját, az urak pedig ütötték-verték az asztalt a furcsa muzsika taktusára. Láttam, hogy némelyiknek vörös már a szeme a pálinkától és néha szinte be kellett fognom a fülemet, olyanokat ordítottak. A Barcsai-fiú is nagyokat kurjongatott és rázta az öklét a kaucsukmanzsettával.

— Te — fordultam hozzá — mondd, miért isznak ezek az urak pálinkát?

— Hát nem hallottad Lénárt bácsitól? — nevetett Barcsai. — Hogy ne találkozzanak a fejedelemasszonnyal!

— És azért kurjongatnak ennek az oláhnak a tilinkójára is? — kérdeztem epésen. — Hiszen ti valamennyien oláhok vagytok!

— Oláh az ördög! — horkant fel mérgesen Barcsai. — Jegyezd meg, barátom, hogy a hunyadiak mind honfoglaló magyarok voltak!

— Rendben van — feleltem — de akkor miért isztok pálinkát és miért gajdoltok úgy?

— Szamár vagy, barátom — intett le fölényesen Barcsai — nem értesz te ehhez! Majd, ha gyakrabban fogsz idejárni vadászni, meglátod, hogy miért. Ez már így szokás. A te őseid is biztosan így csinálták.

— Az én őseim nem ittak pálinkát! — kiáltottam mérgesen. — Te nem is tudod, hogy kik voltak az őseim, csak úgy beszélsz!

— Ha-ha-ha! Én nem tudom, hogy kik voltak a te őseid?

Azzal papirt és ceruzát vett elő és rajzolni kezdett. Furcsa figurákat rajzolt a papirosra, egymásba ágazó vonalakat, pontot tett minden vonal végére és minden pont mellé odaírt egy nevet.

— Ez vagy te! — mondta Barcsai. — Ez az anyád, ez a nagyapád és ez a nagyanyád.

Érdeklődve néztem a papirosra. Barcsai öt perc alatt telerajzolta az egész papirost és teleirkálta nevekkel. Csodálkozva és meghatottan néztem a csapzott, szürke ember nagy, kék szemébe. Sorjába rajzolta fel a családfára a bélteki és szancsali Vadasokat, az lllyei és galaczi Budákat, a kis- és nagyhalmágyi Hollakyakat, a Bothokat, a kellemesi Melczereket, a Józsinciakat, a karánsebesi és kitidi Bobikokat, a dédanyáimat és szépanyáimat: Hollaky Ceciliát, Both Juliát, Bobik Klárát, Török Ceciliát, Farkas Krisztinát, Diószeghi Ágnest, Simon Annát és tinkovai Matskássy Katalint. Egyszer-kétszer elővette noteszét, lapozott benne, aztán a homlokára ütött és ismét beírt egy nevet a családfába. Láttam, hogy notesze mind tele van hunyadi ősökkel és összevissza bogozódó családfákkal, mint a góthai almanach, vagy egy nemesi levéltár. Mire fölrajzolta a sort hetedizigleni szépanyámig, én már fátyolos szemmel néztem reá és olyan meghatottság vett rajtam erőt, hogy alig tudtam szóhoz jutni. Előmbe tűnt a havas út, ahogy jöttünk a Retyezátra, a Józsinczi Ágnes képe, amint egy régi könyvben láttam egyszer és a Matskássy Katalin ábrázata, aki bizonyára fiatalon halt meg, mint az anyám. Éreztem, hogy emelkedik, dagad és háborog bennem Hunyad megye. Barcsai Dóri a negyedik iznél vastag vonalat húzott a plajbászával kijelentve, hogy ez a kamarási vonal. Jobbról, balról nézegette a kusza rajzot, aztán odabökött a vonal alatt az egyik névnélküli pontra.

— Szép családfa — mondta — csak egy ős hiányzik a kamarássághoz. Nincs. Elveszett. Az orsovai és világosi K—y-ak.

Aztán, mikor az egésszel készen volt, odanyomta az orrom elé és megölelt.

— Ne félts te bennünket, öregem — mondta kacagva. — Megvédenek minket a hunyadi ősök!

Az oláh paraszt tilinkója egyre nyekergett és sírt a kályha mellett, az urak pedig egyre nagyobbakat ittak a pálinkás üvegből. Némelyik felkönyökölt az asztalra mind a két könyökével, a másik úgy megtámasztotta a fejét, mintha sohse tudná többet fölemelni, a harmadik nagyokat kurjongatott. Én annyira elálmosodtam a délutáni úttól, a nagy fehérségtől és a pálinkától, hogy egy vigyázatlan pillanatban eltűntem az asztal mellől, végigfeküdtem a szalmán és a másik percben már aludtam. Még messziről egy darabig hallottam a furcsa muzsikát és a vadászok ordítását, de aztán már aludtam és azt álmodtam, hogy rég meghalt fehér asszonyok sétálnak keresztül a lelkemen. Az egész világ egyetlen nagy fehérség Béltektől Galaczig, Marosillyétől Szancsalig, Orsovától Világosig és csengős szánokon vágtatnak a hegyek és völgyek között a Barcsai Dóri csodálatos ősei.

IV.

Reggel bizony egy kicsit kavargott a fejem, mikor egy bozontos ember megrázott a szalmán, hogy indulunk. Amint kinéztem az ablakon láttam, hogy lassú pelyhekben esik a hó és a szürke felhőktől alig lehet látni a szomszéd hegyeket. A társaság hangosan beszélgetett és vitatkozott a verandán, mikorra odaértem. A vadászok vezetője hangos utasításokat adott, mindenkinek kijelölte a helyét, hogy merre menjen, aztán elindult az első szán és utána a másik. Lénárt bácsi esti ígéretéhez képest rögtön karonfogott, amint meglátott és barátságosan invitált:

— No, öcsém, te velünk tartasz, úgy-e?

Lénárt bácsi egy másik nyurga, borotvált arcú kopasz emberrel ült a szánba és én ismét a kocsis mellé kerültem, elől. Ragyás arcú, himlőhelyes ember volt a kocsis, kis makrapipa lógott a szájából és olyan volt, mint egy évszázadok előtti hún lovas, roppant karikalábakkal, aki mint az albatrosz, alig tudott a szárazföldön járni. Kiszolgált huszár lehetett és csak lovon vagy a kocsi bakján tudott ülni biztosan. A mi szánunk az utolsók között volt, amelyek fölfelé indultak a szerpentin-úton, hogy megkerülve a fenyvest, odaszállítsák a körvadászat színhelyére a vendégeket. Ismét bebújtunk a nagy bundákba, a puskát hanyagul a térdemre fektettem és vidáman vártam, hogy mi lesz. Jó másfél óráig szánkáztunk felfelé az úton apró cserjéseken, fenyőerdőbe vágott úton és kopár tisztásokon keresztül, mikor Mózes, a kocsis, megállította a lovakat. Mögöttünk még két szán következett, de azok elkanyarodtak, egyik jobbra, másik balra, aztán magunkra maradtunk.

Fenn, nagyon magasan lehettünk már ekkor. Alig lehetett látni

valamit a Retyezátból, csak az egyik oldalon tűnt föl a messziből egy égfelé nyúló csúcs, de annak is csak a konturjai, mert a hó hullott, egyre hullott és mint sűrű függöny, mindent elfedett a szemem elől. Lénárt bácsi, mikor kiszállt a szánból, az ég felé tartotta az arcát és elkáromkodta magát :

— Azt hiszem, öregem, befellegzett a mai vadászatnak — mondta és keserűen legyintett a kezével.

Mózes, a kocsis is nagyon szomorú volt és folyton az óráját nézegette. Nagy, vastag órája volt, sárgára fakult lappal és olyan piszkos volt a belseje az üveg alatt, hogy nem tudtam, hogy járhat benne körülkörül a mutató. Lénárt bácsitól nem mertem megkérdezni, hogy milyen veszedelem fenyegeti a vadászatot, de mikor a két úr leszállott a szánról, megkérdeztem Mózestől, hogy mi baj van?

— Az a baj, úrfi — felelte Mózes és nagyot rángatott a bajszán — hogy a fene lát az ilyen havazásba s még lelőnek valakit. Aztán mit csináljak a szánnal, meg a lovakkal? Nekem mindegy különben . . .

Lénárt bácsi és a nyurga, kopasz ember kivették puskájukat a tokból, megvizsgálták, hogy van-e benne golyó, aztán levetették a nagy bundát, csak egy kis bekecs maradt rajtuk és miután még egyszer vizsgálódva körülnéztek, megindultak az úton felfelé. Lénárt bácsi előbb még odafordult hozzám.

— Öcsém, én azt hiszem, hogy ma nem lesz vadászat. Legjobb lenne, ha te itt maradnál a szánnál, mert aztán nem tudunk majd megtalálni.

— De Lénárt bácsi, én is szeretnék magukkal menni ! — kiáltottam és leugrottam a hóba.

Mikor azonban leszálltam, Mózes hátulról megfogta a kabátom ujját.

— Maradjon csak itt az úrfi ! Meglátja, hogy nem jó vége lesz ennek ! Mi visszatérünk a vadászház felé és betérünk egy fészer alá. Jobb is lesz az úrfinak, mert a hajtásban majd arra futnak a vadak és úgy puffanthatja le őket kedvére, ahogy akarja. Az urak ismerik a vidéket és ők vissza tudnak jönni hozzánk, de az úrfi eltévedne magában.

Hosszú alkudozás indult meg közöttünk, míg végre kiegyeztünk abban, hogy visszavisszük a szánt és a lovakat a fészer alá és aztán Mózessel én is felállok az erdő szélén, ott, ahol a tisztás befordul a völgybe. Ez igen jó hely, nem veszedelmes, közel van a szánhoz és Lénárt bácsiékhoz is. Lénárt bácsiék fönnebb állanak, ahol a boróka bokrok húzódnak a tető felé, a másik oldalon pedig Barcsai lesz a szomszédom, alig pár száz lépésre. Nekem nem túlságosan tetszett ez a megoldás, de érdekesnek találtam Mózes bácsit, a kocsist, lelógó vörös bajuszával, ragyás arcával és karikalábával és beleegyeztem a dologba. Elbúcsúztam az öregektől, fölültünk a szánra és félóra mulva gyalogosan indultunk visszafelé Mózessel az erdő szélére. Most már nem az úton jöttünk, hanem egy kis ösvényen keresztül és térdig jártunk a hóban. Mózes

alig tudott előrekecmeregni. Engem még mindig nagy izgalomban tartott a tegnapi nap sok eseménye és az, amit a vadászoktól hallottam. Mikor magunkra maradtunk, első dolgom volt, hogy megkérdezzem Mózest.

— Mondja, Mózes bácsi, kicsoda az a fejedelemasszony, aki itt lakik a havasok között?

Az öreg nem nevetett, mint az este a vadászok, hanem gyorsan keresztet vetett és titokzatos ábrázattal mondta:

— Bizony, az itt lakik, úrfi, valahol a Retyezátban, de senki sem tudja, hol van a kastélya. Mondják, hogy fönn van valahol a havasok legtetején, de talán nem is a hegyen épült, hanem úgy függ a levegőben!

— És szokott itt lenn járni, a hegyek között? — kérdeztem furcsán nézve az öregre, mert láttam, hogy ő a lehető legkomolyabban hiszi a dolgot.

— Bizony itt jár gyakran és mindig nagy szerencsétlenséget hoz, ha valahol megjelenik. Alig néhány hete, hogy egy öreg pakulárt kitört a frász, meghalt ijedtibe, mert találkozott vele. Hol medve alakjában jár az erdőben, hol meg mint fiatal boszorkány...

— És igaz az, Mózes bácsi, hogy a fejedelemasszony megcsókolja, akivel találkozik és az menten szörnyethal tőle?

— Igaz biz'a! — felelte az öreg.

— És miért nem bántja a fejedelemasszony azt, aki pálinkát iszik?

— Hát az úgy van, teccik tudni, kedves úrfi, hogy egyszer megevett itt a medve a Retyezátban egy csodaszép főnemes-kisasszonyt. Valami híres, nagyúri kisasszony volt, de én már bizony isten nem tudom a nevét. Egy öreg oláh pópa könyvében, talán a kalendáriumában találták meg a nevét és feljegyezte róla a pópa, hogy a fejedelemasszony akit megevett a medve, azóta bosszút áll, mindenkin, aki a kezeügyébe kerül. Mert, hogy ő lett a Retyezát fejedelemasszonya. Azóta fogytak úgy el a medvék a Retyezátban, mióta a fejedelemasszony is vadászik reájuk, de megöli a havasi oláhokat is, mert ha nem isznak pálinkát, nem tudja a medvéktől megkülönböztetni őket. Régi, igazi fejedelemasszony, hiába... Igy áll bosszút a csodaszép kisasszony a haláláért, amiért egy szörnyű medvének a gyomrába került...

Végre elérkeztünk az erdő szélére és megálltunk. Nekitámaszkodtam egy fának, amelynek ferdén nőtt a törzse úgy, hogy jól rá lehetett ülni, Mózes meg mellettem foglalt helyet és jóízűen szalonnázni kezdett. A bicskájával úgy kapkodott a szeme körül, hogy azt hittem, menten kiszúrja. Aztán hosszú hallgatás után megszólalt ismét:

— Ma aligha fog megjelenni a fejedelemasszony! Meglátja az úrfi, dél se lesz és lefujják a vadászatot.

Hosszú ideig szótlanul ültünk egymás mellett. Messziről néha egy-egy puska ropogása hallatszott, de aztán ismét csend lett. A hó egyre erősebben kezdett esni és az eget olyan szürkés fehérség vonta be, hogy egyre veszedelmesebben sötétedett. A magasságból végtelen libegéssel és keringéssel millió és millió pehelyben hullott a hó és az egész

ég olyan volt, mint egy hatalmas, örvénylő tölcsér. Alig mult el egy óra ebben az egyre szürkülő; félelmes csendben, mikor messziről tompa zúgás, lassú morajlás ütött a fülünkbe. Mózes föltartotta az ujját az ég felé, aztán ijedten mondta :

— No, úrfi, jó lesz, ha itthagyjuk a vadászatot és indulunk hazafelé, mert különben vége lesz a lovacskáknak !

Én nem akartam menni, de Mózes erősködött. A messzi morajlás egyre közelebb jött és egyszer csak azt vettem észre, hogy a fák mozogni kezdenek és most már nemcsak pelyhekben hull a hó, hanem a tetőről, mint a zuhatag, úgy sodorja felénk a szél. Messziről hirtelen kürtszó harsant föl, majd egyszerre elől is, hátul is lövöldözni kezdtek az erdő belsejében.

— Siessünk, úrfi — kiáltotta Mózes és megfogva a kezemet hurcolt magával az erdőn keresztül az ösvényen vissza a lovakhoz és a szánhoz a vadászház felé.

Alig mentünk néhány lépést, mikor a hátunk mögött zúgni és recsegni kezdett az erdő. Amint szaladtunk lefelé a lejtőn, a hó, mintha megindult volna alattunk, az arcunk, szemünk mind tele lett vele úgy, hogy én nem is láttam már semmit, csak azt éreztem, hogy a kocsis vonszol magával és eszeveszetten futunk lefelé a völgybe.

V.

Az arcomról folyt a vér és a megvadult két ló őrült sebességgel rohant valamerre a félig kettőbe tört szánnal. Rengett, bömbölt a Retyezát, mintha minden percben ránk akarná dobni havas fejét. Nem tudtam, mi történt velem és hogy kerültem a szánra. Csak azt éreztem, hogy visít, porzik, szikrázik a fülem mellett a hó és hallottam, hogy Mózes veszettül káromkodik. A szán ide-oda libegett. Úgy éreztem, hogy a hó, a föld és az út hirtelen kifut alólunk, összehúztam magam, egész a térdemig nyomtam a fejemet, ahogy zuhantunk. Roppant félelemmel kapaszkodtam meg a Mózes derekába, de úgy éreztem, hogy ő is reszket a félelemtől. Az egyik ló már sántított, a fél istráng elszakadt és ide-oda kaszált a lábával. Mózes nem volt ura a gyeplőnek. Már nem is ült, hanem guggolt a bakon és kapkodott a gyeplőszár után, miközben én majdnem lezuhantam az ülésről és valósággal csak csüngtem a szán baloldalán. A vaksötétség táncolt előttünk és éreztem, hogy csalogat a mélybe. Itt-ott megnyílik egy-egy feneketlen mélység, aztán felfordul az egész mindenség, az egész valóságos világ a fejetetejére áll és már talán nem is a havon, hanem a felhőkben siklunk tova. Az arcom csupa vér volt és csak nagy lila mezőket láttam, ahol ezüst pelyhek viharzanak, kavarognak és szaladnak le és fel, tölcsér alakjában.

Most ismét fölfelé a kaptatón. Az egyik ló már egészen elszabadult a szántól, csak elől, a láncával volt odakötve a rúdhoz és a táncoló szerszám már nem is az elejével ment előre, hanem az oldalával ugrott

át a havas árkokon és a süppedéseken. Éreztem, hogy erőt vesz rajtam a láz és nem tudom, mi van a jobb karommal.

Csak néha tértem úgy-ahogy magamhoz és tapogattam a kezemmel, hogy a szánon ülök-e még és mellettem van-e még a kocsis? Pedig alig pár percig tarthatott az egész. Egy-egy villanásnyira a megvadult lovak tüzelő szemeit láttam, hallottam félelmes nyerítésüket, mintha közvetlen közelről belenyerítenének a fülembe. Borzalmas, őrjítő, ahogy egy ló nyeríteni tud. Már vége is mindennek és én mindjárt elterülök a Retyezát lábainál.

Aztán arra eszméltem, hogy meglassulnak a lovak és egyszercsak megállanak. Ahogy körülnéztem, a hó pillanat alatt belepte az arcomat. Mózes leugrott a szánról és odafutott a lovakhoz. Körülnéztem. Mindenütt csak kavargó hópelyheket és végtelen fehér mezőt láttam körös-körül. Egy eltörött fa hevert az úton előttünk, az ágai már beakadtak a szán talpába és a lovak is biztosan megsebesültek, mert Mózes kimondhatatlanul káromkodott. A szemem elé tettem a kezem, hogy lássak valamit. Egy barna tető tűnt fel, alig pár lépésre tőlünk, kis düledező kunyhó a viharzó hómezőben. Csak arról vettem észre az egészet, hogy valami fény világított az ablakából. Láttam, hogy piros lángok emelkednek belülről az ablakon keresztül, felpiroslik, aztán megint elalszik a láng, mintha egy ördög nyujtogatná belülről a nyelvét, vagy égne odabent valami. Éreztem, hogy valaki a hátára vesz és cipelni kezd a faágakon és a bozóton keresztül. Kiabálni kezdtem:

— Mózes, Mózes bácsi, mit akar velem?

Az öreg nem felelt, csak káromkodott. Aztán odaért velem a kunyhó elé és berúgta az ajtót. Én erőtlenül csüngöttem a hátán és mikor letett a földre, tehetetlenül ott maradtam. Körülnéztem.

A kunyhót tűzfény világította meg. Ágak-bogak, fahasábok égtek a nyitott tűzhelyen, amely egészen bekormozta a falat. A korom, mint hatalmas kúpalakú árnyék rajzolódott föl a hátulsó falra és előtte emelkedett, sziporkázott és sistergett a sárgás-piros láng. Fölszaladt, aztán magától szétesett és amint így föl-fölhajnalodott, rávilágított egy furcsa arcra. Kimeredt szemekkel néztem oda. A tűzhely padkáján egy borzas nő ült és fölugrott, mikor meglátott bennünket. Mózes keményen megállt a küszöbön és parancsolóan rámordult a nőre:

— Hé! — kiáltotta. — Ki lakik itt? Mi?

A nő fölállott, de nem mert megszólalni. Láttam, hogy ő is meg van ijedve. Odament a kocsis elé, valamit mondott neki oláhul és aztán hirtelen kezet csókolt neki.

Mózes elégedetten megtörülte rengeteg bajuszát, aztán megszólalt ismét:

— Itthagyom az úrfit. Megértetted? Bemegyek a faluba segítségért. Vigyázz az úrfira, mert, ha valami baja lesz, felakasztatom az egész pereputtyodat!

Azzal lefektetett a nyitott tűzhely elé valami nedves és piszkos

szalmazsákra, a bundát levette rólam, betakart és elment. Az ajtóból még egyszer végignézett, mintha akarna még mondani valamit, de aztán fejébe nyomta a süveget, nagyot fohászkodott és kiment az ajtón. Ott hagyott a borzas nővel egyedül, félig halottan a piszokban a tűzhely előtt.

VI.

Úgy éreztem, hogy bömböl körülöttem a kavargó tenger és valami óriási szánon, nagy fehér folyosókon rohanunk keresztül. A folyosónak hóból van minden fala, de itt-ott emberek vannak eltemetve a hóban és csak egy-egy kéz, meg láb nyulik ki belőle. Kaszálnak a kezek meg a lábak, ahogy kiállanak a hóból és meg akarnak fogni engem. Az ujjaik mozognak, néha hozzám érnek, jéghidegek az ujjak. Aztán azt éreztem, hogy oda érünk a meredek szélére, a lovak nagyot nyerítenek és beleugratnak a mélybe, mi pedig repülünk, repülünk az egek felé. Egy tágra nyilt barna szem pedig néz szúrón és kitartón úgy, hogy belémnyilallik ez a nézés. Ijedten fölriadtam.

— Fáj? — szólalt meg valaki mellettem oláhul.

A borzas nő volt. Ott térdelt mellettem a tűzhely előtt és amint ránéztem, a ruháját igazgatta. Kopott bárányből-ködmön volt rajta, a haja össze-vissza lógott a vállára és pénzdarabok lógtak a nyakában. Barna, nagyon barna volt a keze és fekete a körme. Szijjas bocskor volt a lábán, de az is csak az egyiken. Piszkos volt szegény. Töprengtem, hogy megszólaljak-e. A lány egyszer csak elmosolyodott.

— Kérek vizet! — nyöszörögtem végre megnyugodva, ahogy láttam, hogy elmosolyodott. Előbb kerekre nyitotta nagy fekete szemét, aztán fölugrott, a szoba másik sarkából vedret hozott és megitatott a markából. Orrom, szájam tele lett a vízzel és végigborzongott rajtam a Retyezát minden hidege. A másik pillanatban forró láva ömlött át a testemen és a homlokomra csurgott a verejték. A lány fölemelte a fejemet, aztán óvatosan, lassan, mintha félne valamitől, mint a macska kiszaladt a kunyhóból, egy marék hóval nekiesett a nyakamnak és a homlokomnak és megmosdatott. Szinte hangosan felordítottam, úgy fájt a seb a fejemen.

— Hallgass! — kiáltott rám a lány.

— Mi az? Miért?

— Ne kiabálj! Meghallja!

— Ki hallja meg?

— Az apám! Fölébred . . .

— Mit? Hol? — rebegtem félve.

— Megöl. Részeg. Három üveg pálinkát ivott.

Ijedten néztem szét. A tűzfény furcsa árnyékokat vetett a kunyhó másik sarkába. A padlón egy csapzott hajú öreg, vándorcigányképű, puffadt arcú paraszt feküdt. Ahogy emelkedett a láng, úgy lehetett látni, az egyik percben az arcát is, a másikban csak a lábát és a sáros

bocskorát. A két keze erőtlenül hevert a padlón és amint nyitva volt szája, a bajusza alól kilátszott a foga, mint egy halottnak. A föl-fölcsapó tűz lángja megcsillant néha rajta. Föl akartam ugrani, hogy kirohanjak a hánykolódó hóbuckák közé, de a lány visszanyomott a szalmára.

— Mit akarsz?

— Eressz — suttogtam — félek . . .

Eltakartam az arcomat, de hiába, mégis láttam a fogát.

— Kicsoda a te apád? — rebegtem lázasan.

— Hát nem tudod? Mihály . . . Sokan ismerik. Te nem hallottál róla? Csak hallgass, mert felébred.

Reszketni kezdtem a félelemtől és bebújtam a nagy bunda alá, hogy ne lássak semmit, ha már nem tudok felállani és elmenekülni. Hallottam, hogy vacog a fogam. Milyen furcsa nő. Borzasztó a haja. És a pénzek a nyakában. Úgy csörögnek. Jaj ! Fekete a szeme. Istenem... Jaj, Istenem . . . Ez a nő biztosan a fejedelemasszony, aki most boszorkány alakjában jelent meg előttem. Az a másik meg, amelyik ott fekszik a sarokban . . . ez az, aki hátulról lelövi az embereket, ha nem isznak pálinkát. A fejedelemasszony most mindjárt meg fog csókolni és én meghalok. Görcsösen kapaszkodtam a bundám báránybélésébe, hogy ne tudja lehúzni rólam, de aztán lassan elengedtem a bélést, éreztem, hogy minden kiesik a kezemből és az agyamra ráfekszik valami nagy nehézség. Nem, nem tudok már nézni se, nem hallok semmit és nem bánom már, hogy mi történik velem. Mindegy. Meghalok. Vége. Legyen, aminek lennie kell . . .

Mikor ismét feleszméltem, nagy nyugodtságot és csendet éreztem magam körül. Fejem az ölében nyugodott és egy kéz a fejemet simogatta. Nem tudtam, hol vagyok. Csak azt láttam, hogy odahajlik az arcom fölé és nagy, barna szemében annyi a jóság, mintha minden vészbejutottak édesanyja ölelne magához. Kíváncsian pislogtam felé és jobban megnéztem. Nem is olyan piszkos. Szép, gömbölyű a karja és szép, hosszú a haja. Az egyik hajfonata elől a mellére esett és amint felémhajolt, hozzá ért az orromhoz. Olyan jó volna megfogni a haját. Olyan fényes.

— Aludj csak tovább, — suttogta halkan.

— Te mondd, ki vagy? — kérdeztem felbátorodva.

— Anica — mondta, de csak úgy, mintha egy kisgyermeknek beszélne. Hát te honnan kerültél ide?

— Vadászni voltunk, — mondtam. — Anica . . . szép név.

— A vadász urakkal jöttél? — kérdezte.

— Igen.

— Gondoltam. De te nagyon fiatal vagy. Messziről jöttél biztosan...

— Igen, messziről. Mi nem itt lakunk.

— Messziről hát. Látszik rajtad, hogy a te apád nagy úr lehet. A nagyurak fiai ilyen szép kövérek és fehérek.

— Csacsi, — mondtam nevetve, — engedd, hogy megfogjam a hajad.

A lány engedte, nagy szemével mélyen belenézett a szemembe és ahogy húztam a haját, az arca egészen közel ért.

Most hirtelen megijedtem megint.

— Jaj ! — kiáltottam fel. — Meg ne csókolj !

A lány halkan elnevette magát.

— Ne félj, nem csókollak meg, ha nem akarod. Nem muszáj. Nem is akarlak megcsókolni.

Felvidultam.

— Hát nem te vagy . . . ? — kérdeztem.

— Kicsoda?

— Hát izé . . . na . . . Nem te vagy? Gondoltam . . . igen . . . de nem mondom meg.

A lány értelmetlenül nézett rám. Aztán elnevette magát. Gyönyörű, hófehér fogai voltak.

— Mit? Nem értelek. Én Anica vagyok.

— Ó semmi, semmi. Már nem is félek. Csak nagyon fájt az előbb, és tudod, hallottam egy mesét, hogy itt lakik valahol egy elátkozott kisasszony. Beteg vagyok, azért gondolok ilyenekre.

A lány megint fölkacagott. De aztán suttogva beszélt tovább.

— Mondtam már egyszer, hogy hívnak. Én nem vagyok elátkozott kisasszony. Ha-ha, engem nem evett meg a medve, engem semmi sem evett meg !

Mosolygott és én is mosolyogtam. Éreztem, hogy kell mondanom neki valamit. Cigánylány. Nem kell félni tőle, de azért olyan különös az egész. Szép. Brr, hogy lehet ilyen piszokban élni itt a fehér havasok között !

— De micsoda az apád, és miért haragszik meg, ha meglát. Hiszen én nem maradok itt !

A lány egészen a fülemhez hajolt.

— Pszt ! Csak ne mondd el másoknak, hogy itt voltál. Őt csak úgy hívják : Mihály. Itt szokott vadászni a Retyezátban, de senkit se bánt, ha őt se bántják. De most félek, mert részeg és nem tudja, hogy ki vagy.

Mosolyogtam. Valami vadorzó az öreg. Az Anica apja. Hát aztán? Nem bánt. Anica se bánt. Megsimogattam az arcát.

— Mi a másik neved? — kérdeztem, — Milyen Anica?

A lány rámnézett, aztán lassan szótagolva, hogy megérthessem, megmondta a nevét. Először rosszul értettem az idegen kiejtés miatt, aztán izgatottan meredtem az ajakára.

— K-y Anica, — mondta.

— K-y? K-y? — kérdeztem kétszer is és felültem a csodálkozástól. — K-y? Hogyan? Az nem lehet.

— Dehogynem ! Úgy hívnak.

— Te bolond vagy! — kiáltottam rá. — Mit akarsz velem?

— Nem tudom min csodálkozol? — mondta. Egészen biztos, hogy így hívnak. Tudsz te olvasni?

— Tudok!

— Na gyere, ülj fel. Van egy írásunk is nekünk, amelyben meg van írva, hogy így hívnak. Én nem tudok olvasni és az apám se tud. Nem is tudok magyarul. Szép rajz is van rajta, nézd meg. Te nagy úrnak vagy a fia, biztosan tudod, hogy mi az. Itt senki sem tudja elolvasni...

Vigyázva fölállott és föltérdeltem én is a szalmazsákon. Közvetlen mellettem, a szalmazsák szélén nagy láda volt a fal mellett. Odatérdeltünk melléje. Anica felnyitotta a láda fedelét, színes kendők, gyöngyök, kis tükör, egy rózsafüzér, egy dugónélküli cifra üveg és sok egyéb holmi került ki a ládából. Anica könyökig beleturkált a színes kendők közé, aztán kihúzott és odanyujtott nekem egy sárga írást. Kettébe szakadt, foltos, sárga pergamentdarab volt. Nagyon homályosak voltak már rajta a betűk és a tűzhely bizonytalan fényénél alig lehetett elolvasni az írást. Lázas szemmel, izgatottan néztem a sárga pergamentre. Megütköztem. Nagy, iniciálés betüvel kezdődött az írás, alul még megvolt a csüngő, hatalmas pecsét és a tetején ott díszelgett a hétmezős címer. Emlékeztem a K-yak címerére, mely után annyit nyomoztam a régi könyvekben; ilyen kell, hogy legyen Barcsai szerint is. Ugyanaz a címer! A K-yak ősi címere az ötágú koronával. Mintha főbevágtak volna, úgy meredtem rá a borzas fejű leányra. K-y Anica! Ez a címer, annak a szépanyámnak a címere, aki egyedül hiányzik a negyedik iznél a kamarási vonal alatt. Hát itt... ide jutottak? Hát ez a havasi vadorzó, akit keres a törvény és ez a lány, akinek biztosan cigány volt az anyja, aki nem tud írni, olvasni és nem tud magyarul, ez az én rokonom?! Hát idejutottak a hunyadi ősök? Kezemben remegni kezdett a pergamentdarab és kicsordult a könny a szememből.

— Anica... dadogtam — hiszen te... neked be kell jönnöd a városba velünk. Anica... hiszen te...

A lány ismét fölnevetett és kinyujtotta a nyelvét. Megborzongtam. Ismét nagyon ellenszenves volt ebben a pillanatban. Aztán hirtelen egy gondolat szaladt végig rajtam.

— Anica, — mondtam, add nekem ezt az írást. Megveszem tőled.

— Jaj azt nem lehet! — felelte ijedten és ki akarta kapni a kezemből.

— De miért? Hiszen ti úgysem tudjátok elolvasni. Ha bemegyek a városba, adok neked érte tíz koronát!

A lány összekulcsolta a kezét.

— Nem lehet! Nem lehet! Hogy gondolod?! Nem adhatom oda. Ennek itt kell állania a házban, mert ez szent dolog. A pópa megszentelte és hogy ha elveszítjük, akkor valami nagy baj történik velünk.

— Milyen pópa szentelte be? — kérdeztem vérvörös arccal, és most már remegtem a dühtől.

— Az már nem él, — felelte Anica, — de itt lakott a havasokban. Add vissza rögtön a talizmánt!

Anica fogta a pergament egyik végét, én pedig rángatni kezdtem a másikat, mert ki akartam tépni a kezéből. A lány fölugrott, hogy egyszerre kicsavarja a kezemből, de én fogtam a pecsétet és nem engedtem. Nem engedtem, mert elhatároztam, hogy akármi történik, nem engedem az írást. A lány egyszerre mellbelökött, én hátra estem és abban a pillanatban a láda felnyitott nehéz fedele nagy robajjal és tompa puffanással lecsapódott. Mind a ketten ijedten fordultunk hátra, a kunyhó sarka felé. Anica a földre ejtette az írást és védően nyujtotta hátra a kezét. A padló ropogni kezdett. Anica elsápadt, felugrott és görcsösen megragadva a vállamat, vonszolni kezdett a tűzhely mögé, a kuckó mélyébe. Istenem! — suttogta — vigyázz! Jaj, mi lesz, ha meglát!

Most már aztán igazán megijedtem. Egy szempillantás alatt bebujtam a sarokba, Anica betuszkolt a fülledt szagú sajtárok mögé, de olyan kicsi volt a hely, hogy a lábam majdnem a tüzes zsarátnokokba ért. A lány hátrált néhány lépést, aztán hirtelen leült a padkára, épen úgy, mint akkor ült, amikor beléptünk a kunyhóba. Eltakart a testével. Hallottam, hogy az öreg nagyot nyög a sarokban. Először megfordult a másik oldalára, a keze nagyot koppant a padlón, amint átesett egyik feléről a másikra, aztán fölébredt. Mintha vak medve rázná bozontos bundáját, úgy ült föl a sötét sarokban.

— Mi az? Nem járt itt senki? — morogta egy rezes hang.

— Se . . . senki . . . — rebegte a leány.

A férfi nagyot nyujtózott és fölült. Rémülten pislogtam ki az Anica háta mögül. Láttam, hogy szájához emeli a vedret úgy, hogy az orra is beleér és rettentő kortyokban issza a vizet. Úgy éreztem, mintha egy félóra telt volna el ezalatt. Aztán megint végighempergett a padlón, nagyot puffant a földön, kinyújtotta a karját és lábait és ismét horkolni kezdett. Én pedig ott a tűzhely mögött megfordultam és könnyes szemmel csókoltam meg az Anica kezét és ajakát.

VII.

Arra riadtam föl, hogy valaki berúgta az ajtót és a Mózes hangja beleordított a kunyhó csendjébe.

— Erre, erre, — itt van az úrfi.

Fölugrottam és kidugtam az arcomat a tűzhely mögül. Mózes rohant be az ajtón, ostorral a kezében és csupa hó volt a kabátja. Egyenesen odafutott hozzám, Anicát ellökte mellőlem és átnyalábolva fölemelt a földről. Anica reám nézett, aztán Mózesre, végül pedig a nyitvamaradt ajtóra és rettentően felsikoltott. Az ajtóban ott állott a nyurga, kopasz ember, a szomszéd szolgabíró, akivel együtt ültem délelőtt a szánon, puskájára támaszkodva, mögötte pedig föltünt két acélkék

kakastoll. Az öreg egyszerre fölhorkant, mint a bajt sejtő, bekerített vadállat. Hallottam, hogy két fegyver csörren kint az ajtóban.

— Itt a Mihály! Itt a Mihály!

A két csendőr szempillantás alatt lefogta a hatalmas embert, fölrántották a földről és kegyetlenül hátracsavarták a karját úgy, hogy sziszegve állott a lábujjhegyére. Ijedt, baromi tűz villant meg szemében, olyan volt a szeme, mint a lovaké a Retyezát viharában, és keservesen jajgatni kezdett. Anica odaugrott a csendőrökhöz és ész nélkül kiabálta:

— Jaj nem engedem! Nem engedem!

— Ne bántsátok! — kiáltottam utolsó erőmből. — Ne bántsátok Mihályt!

De azok már vitték. Az egyik csendőr fejébe nyomta a kucsmát, a másik megbilincselte a kezét és aztán kilökték az ajtón. A szolgabíró megragadta Anicát, aki odafutott elébe és ott kiáltozott, megfogta a nyakát és nagyot taszított rajta. A leány visítva, ordítva esett végig a padlón. Én már ismét a Mózes hátán voltam és a kocsis nagy károm-kodások közepette cipelt ki az útra a szánhoz. Három szán állott a kunyhó alatt, nem messze az úton. A kunyhó ajtaja nyitva maradt és a szán repült velünk a falu felé.

Csak annyit láttam még, hogy a nyitva maradt ajtón zúgva, visítva ömlik be a szél és a hó, és a tűzhely lángja még egy-egy félelmes, lobogó stráfot fest a havas útra. Ketten nyomtak le a szán hátsó ülésébe, mert jobbra-balra vagdalkoztam az épen maradt balkezemmel és ordítani kezdtem.

— Anica! Anica! Nem engedem! A címer...!

A nyurga, kopasz ember aztán nagy kényelmesen elhelyezkedett mellettem a szánon és mikor az arcomba nézett és meglátta feldúlt, eltorzult ábrázatomat, hangosan elkacagta magát.

— Mi az, hé? — kacagott föl, hogy olyan volt a szája mint egy óriási barlang. — Csak nem találkoztál a retyezáti fejedelemasszonnyal, akit megettek a medvék?!

És én ott a szánon, a zugó hóviharban, a Retyezát lejtőjén, a hátszegi úton rettentően jajgatni kezdtem. Sirattam Anicát, aki az első igazi nő volt, akit életemben láttam. És sirattam az elveszett szépanyámat és a többieket, Józsinczi Ágnest, vagy tinkovai Matskássy Katalint, aki, mint az anyám, fiatalon halt meg és felesége volt a nagybajuszú Hollaky Pálnak, Zarándmegye örökös főispánjának. Pedig semmi sem történt. Csak megtaláltam az egyik pontot a negyedik izben, a kamarási vonal alatt és kavarogva hullott a novemberi hó a Retyezátra.

Makkai János.

A M. T. Akadémia Vörösmarty kéziratainak jegyzéke. (Összeállította *Brisits Frigyes*. A M. T. Akadémia kiadása. Budapest, 1928. 396 l.)

A Szózat költőjének összes művei — kritikai kiadásban — több mint negyven évvel ezelőtt jelentek meg utoljára. Azóta a világ sokat haladt, Vörösmartynak is több, eddig kiadatlan művét tették közzé, úgy hogy valóban itt volna már az ideje, hogy a tudomány mai állásának megfelelő gyűjteményben hozzáférhetővé válnék a nagy költő szellemének minden ránkmaradt emléke.

Ez a vágy a közeljövőben tán teljesülni is fog. A lehetőség legalább megvan rá, mert végre akadt egy fiatal tudós, a kiváló tehetségű Brisits Frigyes személyében, aki e feladatra nemcsak kedvet érez, hanem akiben feltétlenül megvan a tehetség és rátermettség, hogy az óhajtott kiadáshoz fűzött reményeket valóra váltsa. Brisits már azzal a kötetével is, melyben tavaly a nagy költő ifjúkori kísérleteit hozta nyilvánosságra, bizonyságát adta tárgyszeretetének; az újabban előkerült Vörösmarty-kéziratok jegyzékének sajtó alá rendezésével pedig még fokozottabban erősítette meg a hivatottságába vetett bizalmat.

A szóbanforgó «jegyzék» ugyanis jóval többet ad, mint amennyit szerény címe igér. Egybeállítója nem elégedett meg a Bernrieder Jánosnétól az Akadémiának ajándékozott s ott külön szobában elhelyezett anyag egyszerű felsorolásával, hanem az egyes darabokat összeveti az első két kiadás szövegeivel s nagy elmélyedésre való gonddal közli a változatok eltéréseit. Ily módon azt is megállapítja, hogy mennyivel bővült, vagy rövidült valamely mű a megjelenés idejéig. A kéziratok tudós körültekintéssel készült ismertetéséből aztán sok érdekes dolgot tud meg az olvasó arról, hogy mennyi tervezgetés, töprengés, mily művészi gond előzte meg Vörösmarty egy-egy nevezetesebb alkotásának létrejöttét; különösen azokat, amelyek a köztudat szerint is halhatatlan remekek. A *Csongor és Tündé*nek például három kézirata is van; *A merengőhöz* című, örökbecsű, lírai nászajándéknak kettő; a méltán híres *Előszó*nak szintén kettő ... Mindezeknek és sok más műnek a kiadott szövegtől való eltéréseit a tárgy jelentőségéhez mért aprólékos hűséggel közli a kiadó.

A költői munkák fogalmazatain kívül becses tanulsággal jár a Vörösmartytól származó és hozzáírt, részben kiadatlan levelek jegyzéke is. Többek közt megállapítható belőle — a címzések alapján — az is, hogy annak idején a főváros mely részein lakott a nagy költő. (1824-ben pl. az Aranykéz-utcai Neumayer-házban; 1826-ban a vizivárosi Horváth-u. 32a. sz. alatt és a Leopold-utcai Thuróczy-házban; 1832—34-ben a Kereszt-utcai Mazarek-házban; 1846-ban az Úri-utcai Horváth-házban.)

A számos, egyéb fontos adatot tartalmazó kiadványt magvas «előszó» vezeti be, melynek az egész anyagot igen szemléletesen jellemző sorai elárulják, hogy írójuk nemcsak filológiailag képzett s szorgalmas kutató, hanem a szöveggel kapcsolatos irodalmiság rejtettebb elemeinek fölismeréséhez is ért.

Baros Gyula.

Sásdi Sándor: Hanna nagy útja. (Dante kiadás.) Sásdi Sándor első könyvével, a *Vadludak* című regénnyel komoly figyelmet keltett és mint kétségtelen tehetség mutatkozott be a magyar közönségnek. Most megjelent második regényének, a *Hanna nagy útjá*-nak olvasása után a kritika főszempontja nem lehet egy általános irodalmi szempont, hanem csak ez a kérdés: fejlődést jelent-e ez a könyv az első munkával szemben, tisztább és határozottabb dokumentuma-e Sásdi Sándor tehetségének, mint első írása volt. Ennek a kérdésnek eldöntése azután a legteljesebb tárgyilagosságot és megértést kívánja meg, de még így is igen nehéz feladat.

A *Hanna nagy útja* Mermelstein Hannának, egy falusi zsidó kántor leányának és Nestor Szatanovszky hadifogoly orosz tanítónak szerelméről

szól. A történet miliője a falu, amelynek leírásába Sásdi Sándor ezúttal sokkal mélyebben és bátrabban bocsátkozik bele, mint a *Vadludak*-ban, még pedig valami olyan elszántan, maradéktalanul reálista szellemben, amely már szinte programmnak tűnik. Azért még sem meggondoltan kitűzött és követett programm ez ; inkább a fiatal író lelkesedése, aki a művészi kifejezésnek még csak ezt az egy lehetőségét ismerte fel és látta be igazán, valami föltétlen hit abban, hogy az igazságot látja maga előtt és ebből az igazságból nem szabad engednie. Ez a hit méltó minden tiszteletre, az eredményei azonban nem kielégítőek. Sásdi Sándor falujában csupa emberformájú fenevad él. A parasztokról csöpög az izzadtság és a trágyalé, a végtelenségig korlátoltak, kegyetlenek és kapzsiak, tele vannak dühös földéhséggel, a búzájukat inkább megetetik az állatokkal, de nem adják oda az éhező városiaknak és megdöbbentően könnyen emelik fel gyilkos kezüket saját apjuk ellen. A jegyző hasonlóképen kegyetlen fenevad, aki legelni küldi az éhező falusiakat, a hadisegélyt is csak a legnagyobb asszonyi megaláztatás árán adja ki a távollévő katona asszonyának ; végül azután a csizmája orrával piszkálja fel a földről a félájultan heverő, meggyalázott asszonyt.

Sásdi Sándor faluja az alvégtől a felvégig utálattól, borzalomtól és szennytől csöpög. Ez az elképzelés nem új, Zola Emil Föld-je óta száz különböző változatát láttuk már mindenféle nemzetek irodalmában, a mienkben is. Ez az elképzelés azonban nem is igaz. Realitása csak eszközeiben, hangjában van meg, csak látszólagos, a való élettől igen messze áll. Egy falura való paraszt nem lehet olyan egyforma, mint egy szakajtóra való tojás, ez az uniformizáló realizmus teljesen valószerűtlen. Az igazsághoz nem áll közelebb, mint a másik oldalon a népszínmű sarkantyúpengetős, stilizált kosztümös, parasztromantikája.

Mermelstein Hannát, a zsidó kántor leányát elméletben kétségkívül valami magasabbrendű jelenségnek képzelte el az író, aféle mocsári liliomnak talán, a megírt alak azonban az elképzeltnél halaványabbra sikerült. Hannáról a regény során mindössze annyit tudunk meg, hogy egy évig a városban élt, tanult és továbbra is tanulni akart, mikor pedig apja ettől elzárta, könyveket hozatott magának és éjtszakánként faggyúgyertya fényénél tovább tanult. Ez mindössze néhány száraz adat, amelyekből sohasem nőhet ki művészi értelemben élő alak. Hanna annyit tanult, hogy bármikor nekimehetne a középiskolai érettségi vizsgának. Ha akarom, elhiszem, mert az író mondja, ha nem akarom, nem hiszem el és végeredményében a kettő majdnem mindegy. A regény maga, az akció, a dialógus, semmit sem hoz közel az olvasóhoz, Hannának még az intelligenciájából sem, hát még abból a sok minden másból, ami egy emberi lelket, egy valóban élő, lélekző, küzdő vagy szenvedő embert jelenthetne. Amit Sásdi Sándor hősnőjéről elmond, az csak neki magának elég ahhoz, hogy történetét a megadott körvonalak között tovább folytathassa, az olvasó számára ez csak néhány állítás, emberalakító erő nélkül.

Sásdi Sándor első regényének, a Vadludak-nak főalakjai szintén nem egészen plasztikusak. Ennek a regénynek nem egy mellékalakján mégis meglátszik, hogy az írónak van alakító, teremtő ereje, nem egy kitünően meglátott és megírt alak valóban eredeti és karakterisztikus. A *Hanna nagy útjáról* körülbelül ugyanezt lehet elmondani, míg a hősnőt az író egy kicsit elhanyagolta, a mellékszereplők sorában megteremtett néhány sokkal közvetlenebb erővel ható karakterisztikus figurát is. Hannánál sokkal érdekesebb az orosz fogoly alakja, amely nincs ugyan elég részletesen kidolgozva, de kevés vonással is sokat érzékeltet szlávosan melankolikus alaptermészetéből, mélyrehatóan gyengéd vágyódásából otthona és anyja iránt. A parasztok között is nem egy akad, akiben az uniformizáló realizmus ellenére is van egyéniség és önálló élet, néhány jól meglátott és jól megrajzolt figura. Az író realista elragadtatása nem boríthatja el az egész regényt és nem homályosíthatja el az író tehetségét, amely ebben a sok tekintetben elhibázott munkájában is kétségtelenül megnyilatkozik.

A Hanna nagy útja alapjában véve hibás, elrajzolt regény : mégis minden során világosan fölismerhetők a komoly tehetség, az igazi hivatottság nyomai. A *Hanna nagy útja* nem tehetségtelen ember hiábavaló akarása ; ellenkezőleg, nagyon tehetséges ember tévelygése, balfogása. Sásdi Sándor nem azok közül való, akik találnak ; ő keres. Egyelőre rossz úton, egyelőre még vergődve egy irodalmi megkötöttség ve-

szedelmes hálójában. Ez a vergődés korlátozza írói egyéniségét, károsan szűkre szabja látókörét. Abszolút értékben, jelentőségben a *Hanna nagy útja* semmi esetre sem fejlődés a *Vadludak* után; mint Sásdi Sándor tehetségének dokumentuma azonban ez a könyv is figyelemreméltó. Az olvasónak önkéntelenül is az a benyomása támad, hogy Sásdi Sándorra nem tesz jó hatást a kisváros, a kicsinyes vidéki környezet, amelyben él. Talán ki kell szabadulnia ebből a szűkös környezetből, hogy megtalálhassa a belső felszabadulást, a megnyilatkozásnak azt a zavartalan lehetőségét, amelyben az ő rokonszenves intelligenciája, artisztikus finomsága, imponáló stílusérzéke teljesen érvényesülhet. Bizalommal várjuk azt a könyvet, amely Sásdi Sándor belső felszabadulását fogja dokumentálni.

Thury Lajos.

Benedek Marcell: A francia irodalom. (Budapest, Athenaeum.) A mindig kellemesen író Benedek Marcellnek ezt a könyvét csak részben tartjuk sikerült alkotásnak. Ott, ahol régi kedves területén mozog és a modern regényről beszél, sok eredeti és élvezetes dolgot mond, de kár volt a régi irodalomhoz nyulnia! . . .

Igaz, hogy irodalomtörténetének szerény célt tűzött ki: olvasni tanít. «Annak a jövendőbeli kulturális állapotnak szolgája vagyok én, írja, amelyben az olvasóközönség nagyobbik része éretten és hozzáértően vizsgálja majd az irodalmi és művészi alkotás *hogyanját*, s nem részegül meg, vagy nem riad el a *mi*-től. Ma még, fájdalom, ködös messzeségben sejtem ezt az állapotot. Nemcsak a közönség, de a kritika és a nagyképű «tudomány» is primitív tartalmi, világfelfogásbeli, erkölcsi megítélések alapján fog pártot irodalmi és művészi alkotások mellett vagy ellen . . .» Az egyetlen ideális célja a kritikusnak tehát a Szépre rámutatni.

Mindez szép volna, ha minden embernek s így Benedek Marcellnek csakugyan volna olyan «művészi megérzése», melynek segítségével felülemelkedik világnézetén és attól függetlenül tudna ítélni minden idők íróiról. De hogy nem így van, az a könyv sok-sok lapján kitűnik, mikor az író háborúellenes pacifista világnézetével és nem csupán a szépség megérzésével méri az írókat, sőt még a középkori *chanson de geste*-eket is! Így lesz Benedek Marcellnél Barbusse döntő biró szegény Roland esetében: «Roland palatinus, aki dicsvágyból gyilkosa lett embereinek, apja a katonai erényről szóló nagy hazugságnak . . .» (16. l.). Hogy egyébként a Roland-éneknél a művészi megérzés nem sokat segített, az Benedek M. unott mondataiból kitűnik. Pedig, hogy mennyi homerosi szépség van ebben a csodálatos költeményben, mennyi igaz mozdulat, klasszikusan sommás, plasztikus lelki rajz, nemcsak Bédier gyönyörű tanulmányai mondják, hanem minden hű olvasó könnyen rájöhet. A szerzőnél azonban az a baj, hogy ama bizonyos szépérzék mögött is mindig ott van a világnézet, vagy jellembeli idegenség, mely képtelenné teszi a legjobb szándékú kritikust a szükséges sympathiára . . . S ekkor jöhetne segítségül a «nagyképű tudomány» . . .

Ugyanúgy nem veheti senki sem rossz néven a könyv írójától azt sem, hogy Romain-Rollandról és sajnos, Barbusseről is oly meleg hangon, annyi megértő lelkesedéssel ír. De vajjon ez a melegség csupán a szépségnek szól? Még Romain-Rollandnál elhihetjük, bár Jean-Christophe utáni műveit csak a pártember csodálhatja oly fönntartás nélkül mint a szerző, de Barbusse lompos stílusa aligha rezegteti meg kellemesen a megérző lélek szépségkereső csápjait . . .

Bizony a szép kizárólagos kultusza az irodalomtörténetben és kritikában csak önámítás, arra jó, hogy a kritikusban tudattalanná tegyen olyan ítéleteket, melyek lappangva tovább működnek és továbbra is irányítják az író válogatási érzékét.

Ennyi ellenszenv mellett nem csoda, hogy a régibb irodalom történetébe aztán kisebb hibák is csúsztak be. A breton regények nem követik a feudális élet megnyugvását (18. l.), mert hiszen Chrétien de Troyes a XII. században írta őket, amikor is a legvadabb «feudális» regények keletkeztek. «Nagy Károly zarándokútja» 1150 körül és nem 1060 körül keletkezett. Nagy Károly történeti veresége lehet, hogy Roncevauxnál volt, de a krónikák erről nem tudnak, Roncevaux neve csak a regényes történetekben bukkan fel. Elavult nézet az is, hogy a francia nyelv a latinnak gall, kelta és egyéb törzsek fiziológiai alkatához való idomulásából keletkezett. Minden gallnak hitt hangjelenségről sikerült kimutatni, hogy a gall nyelv kipusztulása után

keletkezett. Még a XVI. század iránt is csak mérsékelt jóindulattal viseltetik a szerző (Rabelaist kivéve), holott ma már világos, hogy a roppant költői ihletből, lendületből, magasba törésből, amit Ronsard költészete jelent, még Victor Hugo idejében is maradt valami s Malherbe csak lefokozta a lelkes platonista költő isteni fuvalmát, de belőle élt. Ezeken a lapokon, bár sosem érdektelen, amiket a szerző mond, kissé kelleténél jobban érzik, hogy pensumot ír.

Annál szélesebb, mélyebb mindaz, amit a XIX. század irodalmáról olvasunk nála, különösen Balzacról, Stendhalról, Flaubertről, Zoláról kap az olvasó sikerült és nem egyszer egészen újszerű, rövid jellemzéseket. Viszont a modern irodalom kusza egyvelegében Benedek Marcellnek sem sikerült rendet teremtenie, inkább egymásután következő széljegyzeteket ad minden különösebb átfogó rend nélkül.

Az egész könyvből azonban az is kiderül, hogy a szerző nem hajtotta végre kitűzött programmját, t. i. nem csupán az egyénileg szépnek érzett írók történetét adja, hanem ép úgy igyekszik teljes lenni, mint bármely más nagyképű (=tudós) irodalomtörténet. Pedig nem utolsó gondolat: milyen volna egy olyan irodalom, mely csak a modern ember szempontjából érdekes írókat foglalja össze? Ha mindig ehhez a szemponthoz tartotta volna magát B. M., kétségtelenül még jobb könyvet kaptunk volna tőle.

Bizonyos stilus-nyegleségeket. amilyen például a kissé elavult társalgás az olvasóval, nem kell túlságosan komolyan vennünk (pl. ezt az állandóan visszatérő gallicizmust: «és amit akartok»). De határozottan kellemetlenül hat az a hors-d'oeuvre, melyet a könyv kellős közepén, Rousseau és Buffon között kapunk az író saját, csakugyan borzasztó családi eseményéről, kis lánya halálárol. Efféle stílustalanság sehol a világon nem volna lehetséges. De ha mindezeket elnézzük az írónak, épen könnyed, jól folyó, eredetiségre törekvő stílusa teszi olvashatóvá B. M. könyvét, még olyan helyeken is, ahol a pensum láthatólag fárasztja íróját.

Eckhardt Sándor.

Hét verseskönyv. Hét új név szerepel a borítékokon. Szerző, verscsináló mind a hét, de a szó legmagasztosabb értelmében egyik sem költő, egyik sem ordja magán az elhivatottság szent bélyegét, egyikben sincs meg az a plusz, amely a költőt költővé teszi, ha bármilyen ócska, vagy bármilyen új habitusban áll is ki a piacra.

Pedig örömteli reménységgel vágtam fel a friss könyveket; egyiket a másik után dobogó szívvel, lankadatlan figyelemmel lapoztam végig: hátha ez lesz az, aki friss fáklyákat szúr a magyar líra horizontjára? És egyre fogyó reménységgel folytattam: ha legalább a fiatalság csodaszép részegsége fűtené álmaikat, ha merész és lehetetlen vágyaikat tördelnék könnyes sorokba, ha csak valahol is rá tudnék bukkanni arra a pár sorra, amiért érdemes volna egy kicsit irígykedni rájuk! De, sajnos, ezeknek a fiataloknak még ekszravaganciáik sincsenek, vagy amit annak szánt egyikük-másikuk, az már régen levitézlett banalitásnak hat. Javarészt szárnypróbálgatások, de szárny híjján. Közeli elődök hagyatékát kérődzik,- nem titánok, nem garabonciások, nem is forradalmárok: kérészek csak, akiket a forró nyár termelt ki s akiket talán már holnapra elsöpör az őszi szél.

Vegyük sorra őket.

Mihály László Barna: Öröktűz. (Csíkszereda, 1928.) Jelentéktelen versfüzetével azért kell foglalkozni, mivel Pesten is él egy Mihály László nevű erdélyi poéta, akinek 1926-ban megjelent versköteteből Mihály László Barna alighanem szándékos tévedésből magáévá tett néhány strófát. A pesti Mihály László például azt írja «Azt hittem . . .» című versében:

Azt hittem, hogy nagyúr leszek
s lenéztem gőgösen mindenki mást, —
egyszer holló hajad vállamra ráhull,
mint pompázó király-palást.

Mihály László, *a barna*, «Istenrab» c. versében ezt ilyenformára módosítja:

Hittem akkor, hogy én is nagy «Úr»
[leszek
S lenéztem gőgösen mindenki mást,
— Én Istenem, ma csuha, korda rajtam
S vállamon kigúnyolt Krisztus-palást.

E versnek negyedik, hatodik és hetedik strófáját is a pesti Mihály László «A gályarab» s «Erdélyi karácsony» c. verseiből módosította át a saját használatára. Más verseiben is hasonló inkorrektségre találunk. «A költő carneválja» című versét a pesti Mihály László «Ad notam Csokonai», «A bohóc»

és «Nem alkuszom» c. verseiből eszkábálta össze, míg «A mi házunk» című remekéhez pesti druszájának «Nálunk» c. versét használta fel.

Barna úr mentalitására jellemző,hogy ezt a kötetet «lélekölelő melegséggel» küldte el a pesti Mihály Lászlónak!

És még egy súlyos szépséghibája van ennek a könyvecskének: az ajánlása, amely szószerint így szól: «Ajánlja méltóságos dr. Vasu Sándor volt főispán úrnak, nagyságos dr. Guiman György főszolgabíró úrnak, a magyar irodalom *nagynevű* Mecenásainak mély hódolata jeléül a szerző.»

Nagynevű elolahosodott magyar és szász urak! Amilyen magyar irodalmat ti Mihály László Barnában pártfogoltok, az méltó is hozzátok!

Maksay Albert: A csend dalai. (Kolozsvár, 1927.) E könyvről szólva, még lehetne költői hangulatokról és gondolatokról beszélni, de sajnos, a hangulatok nagyon prózai módon mutatkoznak be, a gondolatokat pedig már előtte sokan elgondolták és művésziebben fejezték ki. Sokuknál úgy tetszik, mintha erről a szerző is tudna, csak nem akarja ezt bevallani és ezért azon erőlködik, hogy elhitesse velünk: ő most csakugyan újat mond. Egypár versében erdélyi, másokban amerikai vonatkozások vannak, de se Erdély, se Amerika lelke nem érződik meg rajtuk. Legértékesebb verse a «Faültetés», mely azonban tisztára Bartalis János hatását tükrözi. A kötet hatsoros bevezető verse nagyon finom. Ez után igazán többet vártam a későbbi lapokon.

Szemenyey Bálint: Álomba szökkent élet. (Hódmezővásárhely, 1928.)

Kezdetleges, semmitmondó zöngicsélések, amilyenekért legföljebb az önképzőkörben járna dícséret. «Barátaim unszolására» szoktak effélék nyomdafesték alá kerülni, de az unszoló barátok — ha ugyan vannak manap még ilyenek — később maguk bánják a legjobban, hogy szabadjára engedtek egy dilettánst.

Simon Andor: Álomföld. (Budapest, Pandora-kiadás, 1927.) Vagy harminc vers van a füzetkében és némelyik húsz sorból is áll. Persze, nem egész sorból, csak olyanból, amelyikben egy-egy szó van. Például így: «Megyek». Aztán megint egy ilyen nagyszerű sor: «megyek». Simon alkalmasint így értelmezi azt a modernséget, amelynek annakidején, Marinettiék indulásakor is hosszú, ősz szakálla volt már.

Egyik műremeke így szól:

Szerelmesem
nagyon kívánatos leány!

Haja:
vörös.
Bőre:
fehér.

Szebb, mint a tulipán.

És a többi se különb. Mélységes szánalom fog el, amíg átlapozom ezt a befejezetlen, semmitmondásokból álló füzetkét.

Pécsi László: Bilincsbevert évek. (Pécs, 1928.) Irkutszkból, Moszkvából, Omszkból keltezi verseinek nagyobb részét. «A viszontlátás vigadalma» c. verse szép, kár, hogy a «folyosóra» keresett rímmel agyonüti a hatást.

Egyébként a fiatal szerzőnek igaza van abban, amit Adyhoz írott versében önmagáról mond:

Mert itt vagy mindig én fölöttem,
Te, kitől vagyok, te, kiben hittem.

Balázs István: Orgonabúgás. (A Vajda János társaság kiadása, 1928.) Ady és Kosztolányi-reminiszcenciák, rengeteg semmitse sejtlető pont, külsőségek, keservesen kipréselt, sivár mondanivaló. Ha «A torony foglya» című verset tekintem, csodálkoznom kell, miként adhatta magyar irodalmi társaság a presztizsét e kötethez. Repcze János úr originálisnak nevezett címlapja csöppet sem válik a füzetke előnyére.

Kutas Kálmán: Látások szigetén. Költemények, beszédek, emlékezések. (Zalaegerszeg, 1928.) Emelkedett, nemes lelket ismerünk meg ez érdemes könyvből, amelyben Kutas Kálmán irodalmi munkásságának eredményeit gyüjtötte össze. Alig húsz versében elmélyülő, jól verselő poéta mutatkozik be. Prózai költeményei kissé merevebbek. Lelkészi hivatása már eleve kiszabja számára a gondolatvilágnak demarkációs határait.

Majthényi György.

Jankovics Marcell: Magyar porszemek. Pozsony, *a szerző kiadása.* Jankovics Marcell a felvidéki magyarság egyik vezéralakja. Nagy műveltsége, rendíthetetlen magyarsága épen olyan ismert az egyetemes magyar társadalom előtt, mint kiváló írói képessége. Ez a novellaskötete azonban többet jelent eddigi nagysikerű munkáinál; a vergődő magyar él benne, a magyar

porszem, melyet idegen sivatagokra vetett a forgószél. Jankovics magyarjai nem tudnak élni másutt, csak Magyarországon ; Amerikából, Oroszországból, nyugtalan világjárásból csak ide dobbannak vissza. Ezek a novellahősök bizonyítékai a magyarság elszakíthatatlanságának. Sebzett férfiak, nők hasztalan akarják magukat világba szórni, hiába vágynak idegen porszemeket szeretni. A magyar földesúr inkább elereszti amerikai feleségét, akit imád, semhogy vele menjen *most* a pusztáról. Az amerikai orvos, kiben elmosódott már az ősök magyar eredete, a kórházban szenvedő kislány magyar lázbeszédén, különös szépségű arcán eszmél rá ködbevesző nagyanyja fajtájára s *haza* jön Somogyba, megnézni az elfújt porszem igazi hazáját. A rögén még megtapadni tudó magyar porszem viszont tártszívű megértéssel öleli magához az *orosz porszemet*, melyet más kegyetlen vihar tett hontalanná. Megdöbbentően szép mély gondolata egy magyar hősnek mondása : *Az én nemzetem az elesett ismeretlen katona.*

Jankovics Marcell tökéletes nagyvilági ember. Lélek szerint, mélyről ismeri az ismerésre érdemes népeket. Amit Európa az átható szemű, mindent megtanult utasnak nyujthat, azt mind látta már. Irását ez a nagy kultúra szövi át és ez teszi még magyarabbá. Apróbb lelkek elkápráztatottságukban talán kozmopolitákká, magyarfelejtőkké válnának a helyén ; Jankovics Marcell nem kicsinységünkről beszél, nem elesettségünkről és nem szegénységünkről a világ kincseinek ismeretében, hanem fajtánk nagyságáról, mérhetetlen értékeiről és hivatásáról. Felemelő könyvet ad. Nem ír az annyira divatos negatív vezércikkek hangján.

Azokban az elbeszélésekben, hol nem a mai magyarság kérdéseit írja meg, hanem az általános emberi nagy dolgokat, szintén erős tud lenni.

A *Magyar porszemeket* örömmel köszöntjük ideát. *K.*

Rácz Pál: A szomorú ember. Kazinczy-kiadóvállalat, Kassa. Csonkamagyarországon *a Studium-könyvesbolt bizománya.* Egy magyar Oblomov regénye *A szomorú ember*, olyan Oblomové, ki a végén két asszonnyal is együtt él s a cselédje mástól való törvénytelen gyerekét fogadja törvényes fiává. Mélységesen szomorú alkotás ; egyetlen épkézlélek, egyetlen rendes sorsú ember nem akad benne. Ólmos szörnyűség ragadja meg az olvasót mindjárt a regény elején és nem hagyja el egy pillanatra sem a tizenkét éven át. Mivégre íródott ez a könyv? Miben teszi jobbá, nemesebbé az olvasóit? Kinek kell ez «A szomorú ember»?

Rácz Pálnak jó neve van a csehek által elszakított terület írói között. Az a kritikai előzékenység, mely az elcsatolást követő esztendőkben oly hamar naggyá avatta az elvett magyar tájakon feltűnt írók mellett a műkedvelőket is, minden írói fejlődést megbénított. Világos szempontok nincsenek többé és bármilyen kinyomtatott művük «nemzeti büszkeségünk» ma. Ez az oka aztán az ilyen kiforratlan, zűrzavaros regények megszületésének. A regény anyagához erős kritikai szűrő kellett volna ; a nyers felvázoláshoz temérdek megokolás, ami azonban az íróban maradt. Ő talán tudja, miért szeret bele hőse kivétel nélkül minden leányba, aki elébe kerül, szószerinti komolyságú halálos szerelemmel. Az író valószínűleg tisztában lehet azzal, miként esküdhet két nő meg egy férfi örök együttes félrevonulást a világtól. Az olvasónak azonban sejtelme sincsen az okokról. Lépten-nyomon nagy elhatározások érnek bennünket teljesen előkészítetlenül ; mindenki martir anélkül, hogy erre valami oka vagy szüksége volna. Ez lenne az irodalom, képtelen hatások sorozata egy régen letűnt irodalmi világ papirnyelvén? Ismer pl. valaki most érettségizett fiút, aki így beszél : «Azért háborodtam fel, amikor láttam, hogy szűzi ajkad mézét az a földtúró lerabolta szádról . . .»

Azért mondom el mindezt, mert *A szomorú ember* szerzője író. Tehetséges ember, aki nagy dolgokat lát meg ; az összeomlás tömegzavarainak leírása — teszem azt — kitűnően megfogott dolga s néhány ilyen trouvaille-t felsorolhatnék még könyvéből. Anyaga azonban így, amint adta, kidolgozatlan maradt s aligha akad olvasó, aki a maga jószántából vállalkozik a kiépítésre. A szomorú ember érdekes téma, az íróművész ereje azonban nem birkózott meg vele ; egyenetlenül, megvilágítatlanul hagyott sokat. Kár!

Ha divatos kifejezéssel akarnék élni, azt mondhatnám : Rácz Pál nem adta ki művészetének száz százalékát magából. Minél súlyosabb a téma, annál több világosságot követel, hogy elbírhassuk. Valami csöpp derű pedig

mindig legyen az írásban, mert csak így igaz tükre az életnek.

Kilián Zoltán.

Földi Mihály: Az utolsó álarc. (Athenaeum.) Ősi Árpád színész darabja megbukott. Feleségének, Katalinnak mindamellett nagy szerepsikere volt benne. A férfi elkeseredésében revolverhez nyúl. Felesége meg akarja gátolni a végzetes tettben: dulakodás közben a pisztoly az asszonyt találja. Utána Ősi saját mellébe lő. Az ideges férfit szanatóriumban gyógyítják. Felesége sorsát titkolják előtte: Ősi úgy sejti, hogy Katalin otthagyta őt egy másik férfiért, mert férjét nem tudja szeretni. A színész úgy érzi, régi egyénisége meghalt: épen önmaga elvesztése teszi nagyobb színésszé. Letargiában él 15 évig. Könyvein kívül normális bohém-liaisonokkal kábítja magát. Egy kis színészfruska, Vilma, eszébe juttatja az eltűnt Katalint. Vadult szenvedéllyel vágyódik utána. Párisban egy ezüstálarcos meztelen táncosnőben Katalinra ismer. Az öltözőben egy cinikus kokottra talál, aki a futó és raffináltan félbehagyott szerelmek gyönyöreiről beszél a szerelmes férjnek. Ősi különösnek találja felesége változását, de vágya paroxizmusában megbocsátja neki. Egy mámoros éjtszaka reggelén azonban megtudja, hogy a táncosnő és az ő volt felesége az életben saját testvérével helyettesíti magát: az öltözőben már az ál-Katalint ismerte meg Ősi. Az ezüst álarc Katalin tönkreroncsolt arcát takarja. Az asszony mindvégig imádta férjét, de halálra-torzított arcával most már örökre eltűnik és Ősi visszautazik Pestre a kis hűséges Vilmával.

A színromantikus tárgy, amely főleg már csak detektív-regényben él tovább: itt szimbólum-hordozóvá lesz. Az öregedő férfi keresi, üldözi az ifjúságot s mikor már azt hiszi, hogy megtalálta: egy szörnyű csonk mered reá. A mult halál, oda nincs visszatérés, a hűlt élmények emlékét nem lehet ősz fejjel valósággá forralni. Ezt a többször már klasszikusan is megfogalmazott témát Földi most is úgy elevenítette föl, hogy az alapgondolatot túl-materiális eszközzel kiabálja bele a regénybe (az álarc-takart golyózúzta arc) és evvel együtt az egész regényt egy «rejtélyes alak üldözése»-típusú elbeszéléssé hangolja félre, amely állandó disszonanciát okoz. A meglehetős retorikus-eszményi multhajsza tiszta és öncélú érvényesülését állandóan zavarja a kalandregény motívumára épült mese. Egyáltalában a regény végéig hűtlenségnek gondolt asszonyi önfeláldozás és hűség mellékvágányra tereli a főérdeklődést és itt zavaró (meg régi) csapda. A regény egy érzés története: az újragyúlt vágyé. Ahogy a vágy érlelődik — telve van lélektani trivialitásokkal: «hogy hasonlít a nyakad a Katalin nyakára; mikor nézlek, mintha csak őt» stb. A hős önelemzése is egy meglehetősen közkézre került séma-líra és a modern idegtani vizsgálatok eredményeinek keveréke. Ha a tárgy eddigi legyőzéseiben volt a vágyódásnak valamelyes ideális jellege — úgy a Földi-féle átírásban a biológiai végzetszerűségen van a hangsúly. Az érzékenység és nemi feszültség misztikája mohón kap a lélekboncoló doktrina után. Eredmény: a hősből gyakran száraz mintaeset lesz, mely már szerepelt valamely tankönyv számozott példái között. Abban a gesztusban, amellyel Földi és mások is «értékesítenek az irodalom számára» tudományos eredményeket, van valami gyermeki kezdetlegesség. A freudista újszerzemény egész rikítóan, természetszerűleg nem-egyénítően lebeg a regényben, mint az ösztön-pszichológia oknyomozásának diadala. A pubertás korából visszamaradt emlékek titokzatos sorshatároltságokká fontosulnak: egy futó élmény már évtizedekre szóló predesztináció. De nincsenek új és sajátos eszközei Földinek, amelyekkel irodalommá tudná asszimilálni a klinikai folyóiratokból azon frissiben átemelt anyagot. Valamely drámaibb, idegesebben lüktető naturalizmus mellett szépen előszedi e stílus forradalmi korának muzeális fegyvereit: a kórház-részletezést, a beteg naiv láz-logikáját. És ami mindennél unalmasabb: a pornografiát. Még csak nem is látszik, hogy valahogy művészívé akarná jogosítani az ösztönhívta csak egyféle víziókat: nem jut tovább a kemény melleknél és fehér comboknál. Jó a fürdőkád is, meg a hálószoba, meg az «ott állt teljesen meztelenül» is a mindenáron ösztönhöz appelláló író számára. Ami Ősi elmélkedéseiben nem nemi mindennapiság, az is színtelen leírása már elmondott dolgoknak. A színész és a valóság, a szerep és az egyén, az álarc és az élet — efféle tárgyakról sok régi parafrázis van újragyűjtve. Különben bántó, hogy Ősinek eszébe sem jut, hogy felesége szerencsétlenségéért részben ő felelős: inkább vezeklésben, mint egy nyafka narkózis-viszonyban

kellene végződnie a könyvnek. Ha van valami tartósabb benyomása a könyvnek, úgy a sivársága az : a tárgyból és ízlésfegyelmezetlenségből együtt jön ez. Szenvedély és hiábavalóság, letargia és szexuális vihar nyugtalan csatája, mely melankólikus polgári tengődéssé semmisül : végül is a kínos sivárság, katarzis helyett teher-tudattal végződő dráma benyomását adja. *Szentkuthy Miklós.*

N. Jaczkó Olga : Virágzó cseresznyék. Kazinczy-kiadóvállalat, Kassa. Csonkamagyarországon a *Studium* bizománya. Jaczkó Olga kedvelt és értékelt novellaíró a Felvidéken, ez a kötete bizonyos mértékig igazolja hírét. Technikában és meglátásban csakugyan író, témáiban már kevésbbé rokonszenves : túlontúl sötét. Nőíróknál ritka dolog a vigasztalanság ekkora mértéke ; végig a kötet tizenhárom elbeszélésén keresztül alig akad méltányos, jó embere ; közömbös, rideg, sőt gonosz és ostoba a legtöbb. Talán az írás *erejét* akarja ezzel megmutatni, író voltának férfias fémjelzését ; talán így látja embertársait valóban. A megbocsátó derűs szem azonban még nem az erő hiánya, a jó felfedezése nem a nőíró lebecsülő jellemvonása. Sajnálnók Jaczkó Olgát, ha életefolyásában csak olyan emberekkel találkozott volna, mint az alakjai. A papok züllöttek és kíméletlenek ; a tanítónők gonoszak a rájukbízott gyerekek iránt, férjhezmenési vágyukban nevetségesek, titokban szeretkezők. A háborúelőtti magyar irodalom egyrészének folytatása az ilyen bitumenes írás ; reálisnak szokták mondani, a reális élet azonban nem ilyen.

A kötet gyüjtőcíme egyben a legszebb elbeszélést jelenti. Ez a *Virágzó cseresznyék* című novella mély és tökéletes asszonyi líra ; stílusban, erőben, szerkezetben és lélekrajzban tökéletes alkotás. Megoldása is felemelő. Az *Október* az államfelbomlás ügyes képe egy megértő és szociálisérzékű úrifiún át. Az *Isten kegyelmében* egy férfilelkigyakorlat igaztalan következményeit tárgyalja ; a férfi a szerzetes korbácsló prédikációjára leköpi, közönségesen leköpi asszony-szeretőjét, hogy később kétségbeejtő lélekforgatagban könyörögjön érte. A *Leányintézet* című hosszú elbeszélésben a leánynevelő szőröstül-bőröstül embertelen, alig van a lányoknak jó szavuk és gyengéd érzésük egymáshoz. A *Sírásó Péterné*ben kitűnően megírja a sírásóné beszélgetését urával megásandó saját sírjáról, de azt már nehezen hitetheti el, hogy négy szál deszkát senkitől ne kaphasson a szerencsétlen sírásó felesége koporsójának.

Jaczkó Olga írói egyénisége mindebből tisztán kialakul előttünk. A társadalmi és erkölcsi nyomor, az ember magárahagyatottsága, a poligám férfi közönye az egy férfit szerető és istenítő nő iránt, ez az írói birodalma. Mosolya nincs. Feszültség van az írásaiban s ezzel az olvasó érdeklődését már kezdetben megnyeri. El nem igazít, magunkra hagy. Később, élete előbbrehaladtával átfogóbb lesz a szeretete s a megértés könnyével átszőttebb a szava. A megértés könnye kimossa majd alakjaiból a jót is. *K.*

Wégerné Földes Anna. : Székely ciprusok Kolozsvár, *Minerva*-kiadás. Elbeszélések gyüjteménye ez a tízíves kis könyv. Meglepő témákat nem találunk benne ; asszonyi széplelken áthangulatosodott régi dolog valamennyi elbeszélés, de jószándékú és erkölcsi magasságokban járó. Néhány rajz a székelyek mindennapi életét adja, ezek az érdekesebbek s ezeknél az alakok tájnyelves beszéde is leköti az olvasót. Furcsa a könyv stílusa ; teljesen darabokra töredezett. Szinte önálló mondatokból áll Wégerné Földes Anna minden novellája, gyenge kis tartalmi kapcsolatokkal. Az olvasónak meglehetős fegyelmezettségbe kerül a megértésük. Amennyire nehéz némely írónak bekezdéseket gyűlölő írásmódja, hol a szemnek nincs mibe belekapaszkodni a betűsivatagon, annyira bántó a bekezdések olyan beteges elszaporodása, mint a Székely ciprusoké : ahány mondat, annyi bekezdés. A gondolati egységek teljesen szétforgácsolódnak így és elhal az egész novella. Az ilyen töredezettség annál kirívóbb, minél nyugodtabb tárgyú, minél lassabban vagy alig folyó elbeszéléseknél alkalmazzák. Wégerné Földes Anna elbeszélései pedig cselekménytelenek s ez a cselekménytelenség is hébe-hóba, ha mozog.

Kilián Zoltán.

Zolnay Vilmos : A kártya története és a kártyajátékok. *Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek)* kiadása. Rengeteg ember kártyázik, s az ujságok szerkesztői üzeneteinek tanubizonysága szerint számosan teszik ezt megfelelő szakműveltség nélkül. A sok kártyázási kérdésből jól következtethetett a szerző egy részletes kártyázási szak-

munka szükségességére s nem kételkedhetünk benne, hogy ez a könyv hamarosan több kiadást fog érni.

A magyar művelődéstörténeti irodalomban ez az első kártyatörténelem. A forrásmunkák hatalmas mennyiségét nézte át Zolnay Vilmos, lelkiismeretessége mellé friss és színes írói készségét is befogta munkájához. Élvezetes lett így az első magyar kártyatörténelem, nem pedig száraz szakdolgozat. Egyetemes kártyatörténelmi részén kívül külön magyar kártyatörténelmi fejezete is van, mely a kártyás magyart mutatja be a Hunyadiak korától a kuruc kártyásokon, multszázadbeli ferblihősökön át a bakkasztal mellett görnyedő mai játékosig. Kedvesen emeli ki nemzeti érdemeinket ezen a téren, ezek a nemzeti jellemvonások az alsós, meg a ferbli körül mutatkoznak. Ki hinné, hogy a kártya legelső magyar nyomai Kapisztrán Szent János prédikációiban mutatkoznak? Ki tudja, hogy Wesselényi Ferenc nádor egyike volt a legnagyobb kártyásoknak? Megjegyzésre érdemes az is, hogy a kártyázás terén nagy konzervativizmust állapít meg a szerző, kártyafajták és játékok évszázadokon át tartják magukat. Újítások terén legsívárabb a természettudományok nagy korszaka, a XIX. század volt eleddig a kártya körül ; a XX. század eredményei máris nagyobbak.

Nyelvészeti szempontból a könyv utolsó része, a *kártyaszótár* kelt figyelmet. Kétezer címszava van ennek, felöleli az összes kártyaszavakat, kártyásmondásokat, szakkifejezéseket. A kártyás emberek beszéde külön nyelv, melyet nem ért meg a beavatatlan. E kártyaszótárban meglelhetünk mindent, amit nem tudunk.

A gyakorlati ember meg jól megtanulhat a könyvből minden ma játszott kártyajátékot. Hogy el ne fáradjon a komoly elméleti munkában, anekdotákkal fűszerezi a «tananyagot» Zolnay, mintha csak a tankönyvírásra akarna ezzel jó példát adni. Szórakozik is, tanul is a kártya barátja ; a könyv megteszi feladatát. *K. Z.*

Az ifjúság karácsonyi könyvpiaca. *Palle Hult 44 nap alatt a Föld körül.* (Fordította **Ifjabb Gaál Mózes.**) Palle Hult, egy dán automobilüzlet tizenöt éves alkalmazottja, Verne Gyula születésének századik évfordulója alkalmából föld körüli útra indult és negyvennégy nap alatt körülutazta a földet. Kalandjait frissen és színesen meséli el, az útleírás realitását ügyesen keveri a fantasztikummal. A fordítás ifjabb *Gaál* Mózes kitünő munkája. — *Baloghné Hajós Terézia: Harc az életért.* Meséskönyv apró gyermekek számára, meglepően új és friss stílusban. Baloghné Hajós Terézia nemcsak arra ügyel, hogy meséi szórakoztatóak és kalandosak legyenek, minden meséjében tanítani is akar, mindig valami élettani, természetrajzi ténnyel ismerteti meg apró olvasóit. A könyv értékét jelentősen emelik *Mühlbeck* Károly szép rajzai. — *Kicsik képeskönyve. Kosáryné Réz Lola, Móra László, Földes Imre* és mások meséit foglalja magában a szép kötet, amelyet *Kőszegi* Bella illusztrált kedves, ötletes képekkel. A könyvnyomdai kiállítása, többszínnyomású képei és betüi elismerésre méltók. — *Ifjabb Gaál Mózes : A királyfi játékai.* Ifjabb Gaál Mózes elragadóan kedves, hangulatos meséket írt a gyermekeknek karácsonyra. Csak a legnagyobb elismerés hangján lehet szólni a könyvnek úgy a tartalmáról, mint *Kőszegi* Bella magyaros stílusban tartott, szép illusztrációiról. — *Swift Gulliverjét új kiadásban* hozza piacra *Singer és Wolfner* könyvesboltja. *Erdélyi* György átdolgozásában. Az új kiadás talán a legszebb magyar ifjúsági Gulliver. Erdélyi György csiszolt, gondos szövegben tolmácsolja a klasszikus történetet, *Mühlbeck* Károly rajzai is megkapóan kedvesek. — *Ifjabb Gaál Mózes: Muki és Bubu kalandjai az őserdőtől a garázsig.* Ifjabb Gaál Mózes kedves, humoros ötleteit végig fogják kacagni a gyermekek, a könyv gyermekirodalmunknak komoly nyeresége. Ifjabb Gaál Mózes tréfáit *Mühlbeck* Károly humoros rajzai még derűsebbé teszik.— Új kiadásban jelentette meg *Singer és Wolfner* könyvesboltja karácsony alkalmával a következő ifjúsági könyveket : *Móra Ferenc: Rabember fiai, Lőrinczy György: Az igmándi bég, Bródy Sándor : Az egri diákok.* *(Th.)*

A Napkelet pályázata. *Irodalmi pályázatunk utolsó negyedében annyi pályázat érkezett be, hogy a Biráló Bizottság csak jan. 15-iki számunkban teheti meg végleges jelentését, melyben a győztesek nevét is közölni fogja. A jutalmazott és kiemelt műveket jan. 15. számunktól kezdve közöljük.*

Az élő múzeum.

Első látszatra ez a cím talán paradoxonként hat. Múzeum és élet!? Nemde, a múzeum a multak emlékeinek gyüjteménye, történelmileg lezárt korok fennmaradt és az enyészettől ideig-óráig megőrzött emlékanyagának kriptája, temetője. Vajjon életnek nevezhető-e a tárlókban évtizedek óta porosodó és a typológiailag egymáshoz hasonló tárgyak glédába állított, vagy táblákra fűzött unalmas sorozata? Gyermekkorunkban arra voltak jók, hogy egyszer megtekintve és *tárgyi* ismereteinket bővítve tudomást vegyünk róluk, de később már alig érdekelnek bennünket, mert *benső tartalmukról* máig sem árultak el többet. Néma tárgyak temetője tehát a múzeum, sorjába állított üvegkoporsókkal és nincs is más szerepe, mint a kegyelet, a mult néminemű megbecsülése.

Van valami alapja a fent felvetett kérdésnek, mert legtöbb múzeumunk majdnem napjainkig a kegyelet szolgálatán kívül valóban alig töltött be egyéb szerepet. Holott ez teljes félreismerése a múzeumok és közgyüjtemények feladatának, amelyben a kegyelet és a megőrzés csak másodrangú szerepet játszik a legelső és legfőbb cél, az ismeretterjesztés, az oktatás mellett. A matematikus a legfelsőbb algebrában sem nélkülözheti a négy alapműveletet, a vegyész az atómok és elemek ismeretét, az orvos az anatómiát, az újkor histórikusa az ókor és középkor történetét, épen úgy, mint ahogy a mai kor kultúrát szomjazó emberének műveltsége sem volna alapos és színvonalon álló, ha a mult kultúrájával legalább nagy vonásokban nem volna tisztában. Amit pedig ebben az ismeretgyüjtésben az iskola elméleti oktatásával nem tud teljes mértékben megadni, annak a pótlására hivatott a múzeum, amely mintegy illusztrálja az elméleti oktatást és autopsia útján megrögzíti az újonnan nyert fogalmakat.

Ezt a feladatot azonban múzeumaink csak akkor töltik be, ha azokat megelevenítjük, a kiállított gyüjteményeket némaságukban is beszédesekké teszszük és a múzeumi tárlók nem lesznek többé lezárt koporsók, hanem változatos képet nyujtó, állandó érdeklődést keltő és a legújabb kutatások eredményeit is rögtön közvetítő, ismertető «hangszórók». Szoros kapcsolat tehát a publikummal, szoros kapcsolat az örökké mozgásban levő, lüktető élettel, így lesz a múzeum élő és egyik legfontosabb oktatószerv! Ezt a pezsgő, eleven életet pedig csak tudományosan megalapozott, intenzív laboratóriumi munkával lehet megteremteni. Ez volna tehát az elérendő cél, a legsürgősebb feladat. De feleletre vár az a kérdés, hogy mik az adottságok, a lehetőségek, az eszközök e feladat elvégzésére?

Legtöbb közgyüjteményünknek, még magának a Nemzeti Múzeumnak is lelkes magángyüjtők vetették meg az alapját. Ezek közül az a múzeum életképes, amelynek fundamentuma szilárd alapon áll, amelynek gyökerei olyan talajba nyúlnak le, amelyből azok a fejlődés folyamán valóban táplálkozni is tudnak. Múzeum tehát csak olyan helyen lehet, amely helynek tradiciója is van és ennek megfelelően gyüjtési lehetőségekkel és körzettel is rendelkezik. Ez a «genius loci» táplálja, élteti a múzeumot és egyben kijelöli azt az irányt is, amely irányban a gyüjtésnek folynia kell. Sajnos, Trianon a gyüjtési lehetőségeket is nagyon megnyirbálta. Épen azokat a területeket vette el tőlünk, ahol a nemzeti kultúra egy évezreden át majdnem zavartalanul fejlődhetett s meghagyta az országnak azt a középső részét, amelyen a török uralom évszázadok kultúráját pusztította el. Igy a középkor és az újkor emlékeinek gyüjtésében a helyzet eléggé vigasztalan. A megmaradt terü-

let azonban szinte példátlan kincses háza a szorosan vett archeológiának, azaz az őskori, ókori és korai középkori kutatásnak. Annál intenzívebben kell ezért a gyüjtést ebben az irányban folytatnunk, mert hazánk területe e kultúráknak klasszikus lelőhelye, amely felé a külföld is mindinkább élénkülő sóvárgó érdeklődéssel tekint. Magyar speciálitás ez, amelyet a legteljesebb mértékben ki kell fejlesztenünk. Hogy milyen nagyjelentőségű a fentemlitett korok archeológiája, arra a legfrappánsabb és egyben szomorú bizonyíték, hogy az utódállamok a megszállt területekre mint szinte érintetlen, szűz talajra a legnagyobb mohósággal vetették magukat reá és most keserűen kell néznünk, hogy mint aknázzák ki a magyar föld méhének kincses gazdagságát. És vajjon mit tettek múzeumaink idáig e végtelen fontosságú anyag gyüjtése és megmentése tekintetében? Legyünk egy kissé őszinték, hagyjuk az örökös méltatást, és ne szégyeljük megismerni a hibánkat!

Múzeumaink, még a vidékiek is, tele vannak őskori, római vagy népvándorláskori emlékekkel. Ezeknek legalább 90%-a nem szakszerű ásatás eredménye, hanem vagy a véletlen hozta felszinre, vagy pedig működvelő régészek gyüjtése, vagy *turkálása* folytán látott napvilágot. Ez az anyag holt anyag, ez nem beszél, legfeljebb csak sejtet valamit, problémákat ad, de azokat megoldani nem képes, tudományos szempontból értéke tehát vajmi kevés. Szakszerűen végzett rendszeres ásatás pedig, amelynek legfőbb bázisa a stratigraphia, — őszintén szólva aránylag igen kevés volt még az országban. Ennek az egyszerű magyarázata pedig az, hogy nem is volt iskola, amely arra megtanított volna. Ebben a tekintetben sem az egyetemi oktatás, sem a múzeumok nem nyujtottak idáig elegendőt. Szolgáljon ez egyúttal mentségül működvelő régészeink számára is, akiket a «turkálás» szóval különben sem akartam megsérteni, de ha javítani akarunk a helyzeten, rá kell mutatnunk a hibákra is. Mert teljesen félreismeri a feladatát az a működvelő régész, aki azt hiszi, hogy neki archaeológiát kell *csinálnia*, holott az önként vállalt feladata tisztára csak a komoly archaeológiai kutatás szeretetteljes támogatása lehet. Azért, mert én tudom, hogy valakinek olyan betegsége van, amely csak operatív úton gyógyítható, még nem végezhetem el rajta a műtétet is, az végre is a szakértő sebész feladata A felcserek és gyógykovácsok kasztjának is ki kellett pusztulnia, aminthogy meg kell végre szűnnie a magyar föld lelkiismeretlen kirablásának is. A régészetet kedvelő működvelőket pedig tömörítsük régészeti egyesületekbe, vagy egy-egy nagyobb múzeum köré, hogy támogassák a régészeti kutatást tehetségük és módjuk szerint erkölcsileg és anyagilag, segítsék elő az ásatásokat, és ha épen úri passziójuk tartja, vegyenek is részt azon. Az ásatást vezető szakembernek is örömére lesz, ha önkéntes támogatót, segítséget kap. De az egyéni hiúság szoruljon kissé háttérbe, mert szörnyen komolytalan dolog az, ha szenzációéhes és kritikanélküli napilapjainkban azt olvassuk,hogy «X. X. kiváló régészünk 2000 éves siketnémákat ásott ki».

De különben is égetően sürgős, hogy az ásatások kérdése végre generaliter szabályozva legyen. Ma már minden kultúrállam törvényileg rendezte az ingó, vagy ingatlan, illetőleg földben rejlő mű- és történelmi emlékeinek védelmét. Nálunk pedig még mai napig is boldog-boldogtalan ásathat, akinek épen kedve van rá! Sőt régiségkereskedők sokszor tudatosan rabolják ki a földet és szinte szemünk láttára szállítják ki régészeti emlékeinket, nem egyszer pótolhatatlan műkincseket. Eklatáns példa erre a nemrégiben előkerült angyalföldi aranylelet esete. A Nemzeti Múzeumnak már erőszakkal kellett a lelet még elérhető részét ékszerkereskedők kezéből megmenteni és minthogy sem a rendőrség, sem a bíróság nem tudott elriasztó példát statuálni, az egyik arany tál mégis csak elkerült a British Museumba és állítólag még egy második is Londonba vándorolt. És mindezt szinte tehetetlenül kell néznünk épen úgy, mint azt is, hogy az ószőnyi parasztok a római tábor falaiból és sírköveiből építik fel a házaikat, kövezik ki az utakat, vagy esetleg a birtokukon talált honfoglaláskori lovassírokból rendeznek be földbirtokosok családi múzeumokat. Rajzoljuk e szomorú képet tovább s mondjuk el azt is, hogy faluhelyen igen gyakran találtunk őskori edényeket csibeitató vályúként, de annál ritkábban érzékkel bíró és a kutatást támogató helyi hatóságokat? A falu intelligenciája, a pap, a tanító, jegyző, földbirtokos és gazdatisztek körében ritka és tiszteletreméltó kivétel az, aki vidékének fel-felbukkanó régészeti emlékeire figyelmezteti a mú-

zeumokat és ezeket az emlékeket féltő gonddal, hogy ne mondjam kultúrérzékkel igyekszik a pusztulástól vagy elkallódástól megóvni.

Tehát nemcsak a múzeumok anyaggyüjtése, hanem a nemzeti kultúra és nemzetgazdaság szempontjából is sürgősen megoldandó probléma az ásatások és a földben rejlő műemlékek megóvásának törvényes szabályozása.

Ez a törvény hivatott megjelölni az egyes vidéki múzeumok anyaggyüjtésének és ásatásainak irányát és körzetét is, természetesen a Nemzeti Múzeummal, mint a legnagyobb és országos jellegű közgyüjteménnyel kapcsolatban, amely a külföld felé is elsősorban hivatott a nemzeti kultúra dokumentálására. Igy meg fog szűnni az egyes múzeumok között levő kölcsönös féltékenykedés, az egységes irányítás mellett mindenütt megindul a céltudatos, tervszerű és valóban tudományos munka és szakszerű ásatásokból kikerülő anyaggal gyarapodnak azok a vidéki közgyüjtemények is, amelyeknek egyébként esetleg nem volna módjában az ilyen ásatást a saját erejéből elvégezni. Ez az anyag, ha kiállításra kerül, már nem lesz holt anyag, hanem az élő múzeumnak lüktető, eleven, beszédes szerve, azt mondhatnám: artériája.

És itt eljutottunk a múzeumi anyag megszólaltatásának második eszközéhez — a kiállítás módjához. A legelső feladat itt — bármennyire meglepően hangzik is — az egészséges selejtezés! Nem kell, sőt nem szabad válogatás nélkül mindazt kiállítani, ami történetesen a múzeum birtokában van. Annak a pár darab ajándékba kapott, sokszor talán hamis egyiptomi régiségnek például egy vidéki múzeumban semmi keresete sincs. Még a Nemzeti Múzeum sem tudja az egyiptomi gyüjteményét megfelelő helyre beilleszteni. Nem akarok ennél drasztikusabb, de bizonyára való példákat felsorolni.

Nem kell azonban az anyag, főként a csak tisztára tudományos szempontból érdekes és értékes anyag raktározásától félnünk, fontos az, hogy a raktári anyag, mint *tudományos gyüjtemény*, feldolgozott állapotban a kutató részére hozzáférhető legyen. A *kiállítási anyag* ezzel szemben inkább kevésszámú, de szemléltető, oktató, tehát beszédes legyen, amely ne fárassza, hanem megállítsa és érdekelje a szemlélőt, akkor is, ha az laikus, sőt ez esetben még inkább. Oktató pedig csak úgy lesz az anyagunk, még a szakember részére is, ha az összetartozó leleteket nem bontjuk széjjel, mert a szemlélő csak így kaphat egységes és összefoglaló képet, bepillantást az egyes korok kultúrájába.

Ez a leletkiállítás lényegében nem más, mint a közép- és újabbkori műemlékek gyüjteményeiben sokhelyütt alkalmazott miliőkiállítás. Szórványos, vagy ismeretlen lelőhelyű emlékekből pedig mellékesen típusfejlődést is bemutathatunk, ugyancsak didaktikus célzattal. De a tisztára typologián felépülő kiállítás, a hasonló rendeltetésű és formájú tárgyaknak mesterkélt ízlésű egymásmellé állítása, vagy unalmas glédába sorakoztatása lélektelen és tudománytalan kiállítás, amelyen a szakember csak bosszankodik, a laikus pedig nem tanul belőle semmit. Ennek a «kirakatrendezésnek» el kell tűnnie múzeumainkból! Hogy az ilyen módon való kiállítást egy kisebb méretű vidéki múzeumban is végre lehet hajtani, példa erre a nürnbergi Naturwissenschaftliche Sammlung őskori gyüjteménye, amely iskolapéldája a tudományos, de egyben oktató kiállításnak. Találtam én ott még mexikói anyagot is, de — a raktárban! Maga a kiállítás azonban tisztára a helyi kultúra bemutatása, az egyes korokon belül szigorúan egybentartva a zárt leleteket. A kultúrképeket pedig, ott, ahol arra szükség van, ügyesen készített modellek teszik teljessé. Németországban különben ez a kiállítási mód — mint a legtermészetesebb és legcélravezetőbb, — általánosan elfogadott norma.

Az anyagnak ilyen megosztásával a majdnem mindenütt tapasztalható helyszűke is legalább részben megoldást nyer, a kiállítás pedig a raktáranyagból állandóan felfrissíthető. Igy lesz a kiállítás eleven és mindig érdeklődéstkeltő.

Természetes az is, hogy a múzeumi anyag megelevenítése csak intenzív laboratóriumi munka útján érhető el, ehhez pedig megfelelően képzett személyzet kell. Ez pedig a harmadik és nem kevésbbé nehéz probléma a magyar múzeumok életében. Vidéki múzeumaink legtöbbjének személyzete műkedvelő régészekből nevelődött, akik a múzeumi munkálkodást a mai napig is nem anyagi előnyök kedvéért, hanem ügyszeretetből mellékfoglalkozásként, illetőleg passzióból űzik. Nem egyszer hosszú évek munkájával és gyakorlatával meglehetős nivóra tettek szert, de

általában hiányzik az előképzettség, nincs szakkönyvtár, amelyből azt pótolni lehetne, nincs módjuk utazgatni, hogy lássanak és autopsiából tanulhassanak. Működésük tehát tiszteletreméltó, de egyúttal eléggé háládatlan is, mert maguk is lépten-nyomon érzik a hiányokat és az ebből következő fogyatékosságaikat. Ettől a személyzettől tehát eredményes laboratóriumi munka nem várható. A nagyszabású autodidakták és a polihisztorok nem mindig állnak rendelkezésünkre. Ez tehát nem az az alap, amire építhetünk. Ma egyébként minden tudományág a részletkutatásra rendezkedett be, mert gyors ütemű és alapos tudományos munka csak ezen az alapon érhető el.

Vidéki nagyobb közgyüjteményeinket is el kell tehát látnunk előképzettséggel bíró és a részletkutatásokra is alkalmas fiatal erőkkel, akik előzőleg egy nagy gyüjteményben, például a Nemzeti Múzeumban a múzeumi munkálkodásba is betekintést nyertek és a legfejlettebb ásatási módszerekkel is megismerkedtek. Igy elérhető az is, hogy a tudományos munka megoszlik, a részletkutatások pedig egységes irányítás mellett folynak. Egy ilyen iskola létesítésére azonban úgy a főiskolai oktatásnak, mint az országos közgyüjteményeknek előzetesen be kell rendezkedniök.

De a laboratóriumi munkával kapcsolatban vidéki múzeumainknál más nagy hiányok is pótlásra várnak. A szakkönyvtárak kétségbeejtően hiányosak. Ezen a bajon a pár éve létesített Könyvforgalmi Központ tud bizonyára eredményesen segíteni. Restauráló-, preparálóműhely és személyzet szinte utópisztikus álom ! Pedig, hogy megint csak egy külföldi, illetőleg német példára hivatkozzam, a hallei Landesanstalt für Vorgeschichte, tehát egy provinciális és tisztára részletkutatásra berendezett intézet,amelynek különben, az évi dotációja 200.000 M, csak az évi ásatásairól átlagban 10 km filmet készít ! Már ez az egy adat bőséges képet nyujt az ott folyó laboratóriumi munkáról. Amellett saját folyóirata és kiadványsorozata van. Ime, egy másik példa : A frankfurti Römisch-Germanische Kommission ez évben is kéthónapos ásatást végeztetett állandóan 24 munkással, 2 preparátorral és a legnagyobbszabású technikai felszereléssel a Nördlingen mellett lévő Goldberg őskori telepén a stuttgarti múzeum számára. Ehhez az ásatáshoz nemcsak a többi német múzeumok szakembereit, hanem külföldről is többeket meghívtak, tehát valóságos iskolát rendeztek be. Ezt az ásatási iskolát különben nálunk is, ahol erre oly bőséges alkalom van, meg kell honosítani és abba a vidéki múzeumok tisztviselőit időnként bevonni. Tanulni végre is nem szégyen és senki sem vallhatja magáról, hogy eleget tud !

A fent vázolt feladatok végrehajtásához azonban anyagi megalapozottság szükséges. Ezt pedig az állam a mai helyzetében minden vidéki közgyüjtemény részére és a kívánalmaknak megfelelő módon megadni nem tudja. Vidéki közgyüjteményeink ma legtöbbnyire a városok, vármegyék vagy pedig társulatok, egyesületek birtokában vannak. Amint azt a debreceni, szegedi, miskolci, kecskeméti múzeum példája mutatja, ezek mint városi múzeumok, nagyszerű fejlődésnek indultak. A város büszke a múzeumára, örül a fejlődésének és szívesen támogatja. Hasonló a helyzet a veszprémi múzeumnál, amely a vármegye tulajdona. Annál elszomorítóbb képet mutatnak azok a múzeumok, amelyek társulatok, vagy egyesületek kezében vannak. Az egyesületek anyagi támogatása ma jóformán számba sem vehető, de más irányban is folytatott kulturális tevékenységük folytán nem egyszer a múzeum céljaival és munkásságával homlokegyenest ellenkező érdekek iparkodnak érvényesülni. Hogy példával szolgáljak: az egyik nagyobb vidéki múzeumban a birtokos-egyesület először a képtárát akarta raktárba tenni, majd meg a néprajzi gyüjteményét az alagsorban pusztulásra ítélni csak azért, hogy a zenei szakosztályának próbahelyiségeket nyerjen.

Ezeket a nemcsak anyagilag rosszul dotált, de egyúttal létükben is fenyegetett múzeumokat a városoknak vagy vármegyéknek kell a kezelésükbe venni, hogy ne csak anyagilag és erkölcsileg nyerjenek így a közgyüjtemények biztos védelemet, de közöttük egy nemes verseny is megindulhasson és minden város tudatában legyen annak, hogy multjának, kultúrájának és civilizációjának legelső és legmaradandóbb reprezentálója a múzeuma !

Az élő múzeum nemcsak oktatója, tanítója mindnyájunknak, nem csupán multunk, történelmünk emlékeinek kincsesháza, hanem hangos és hűséges hirdetője kultúránknak, nem multunk temetője, hanem a jelenben mesterünk,

a jövőben pedig az utókor számára magunkról kiállított történelmi dokumentum!

Tudjuk, hogy most van készülőben a vidéki közgyüjtemények átszervezésével, a műemlékek védelmével és az ásatások szabályozásával foglalkozó törvény. Arról is tudomásunk van, hogy ez a törvény az itt felsorolt hiányokat akarja pótolni és a fent vázolt múzeumi munkálkodást iparkodik megvalósítani. Azért a cikkünk nem is lehet más, mint örvendező beharangozása ennek a törvénynek és annak a forró óhajtásnak a kifejezése, hogy az minél előbb szentesítést nyerjen és egyik pillére legyen annak az ezeréves kultúrának, amely irígységet kelthet, de lenézésre nem szolgált rá!

Tompa Ferenc.

Agyagfalvi Hegyi István. Lelkes, választékos közönség ünnepelte e hó 15-én a Zeneakadémián A. Hegyi Istvánt, az előnyösen ismert nevű költőt. A különböző lapokban sűrűn megjelent versei s kötetei is arról tanuskodnak, hogy költőnk annak a hazafias keservnek egyik jelentős lirai tolmácsa, mely Erdély elszakításával érte hazánkat. Erő, lobogó fajszeretet, kicsiszolt gondolat, magyaros nyelv és ritmus jellemzik Hegyi István szép verseit. Ezt az alaphangot ütötte meg mindjárt a kezdő számban az Acélhang Dalkör a nemzeti Hiszekegy és „Az örök határ" című Agyagfalvi-Nosedadal pompás eléneklésével és ehhez simult Raffay Sándor ev. püspök bevezetője, amelyben Agyagfalvit mint Isten-adta tehetségű, igazi magyar költőt méltatta. T. Mátray Erzsi, a Nemzeti Színház művésznője, mély átérzéssel mondta el két halk Agyagfalvi-költemény: „A léghajó" és „Az Erzsébet-híd karfáján" szépségeit. A szerző által előadott első versben, a „Hiába bujtál el" című ben a maga magát mardosó, kötelességre hívó önvádas magyar keserűség lobog fel. „1928-at írunk és magyar vagyok" — zúg a mementó a komorszavú költemény végén. Mindenki átérzi, mit jelent. „Az örök város" a temetőről szól, a holtak „otthonáról". Mélységesen emberi, lelket átjáró vers, amely csupa áhitat. „Az én családom" a tűzhelyét s övéit rajongásig szerető férfiköltő örömének csöndes, boldog beszéde. „A trianoni karácsonyfa előtt" újra a letiportság, szívekhez szóló siratása. Annál dacosabb az „Üzenet Párisba", amelyben fájdalommal rázza meg öklét a magyar dac. Vitéz Garamszeghy Sándor, a Nemzeti Színház kiváló tagja tolmácsolta ezt a költeményt erőteljesen, megrázóan, igen nagy hatással. Kedvesen egészítette ki a műsort Hosszu Zoltán (Dani bá') Agyagfalvi-írta góbésága, amely zamatos, humorával tette változatossá a műsort. Budánovits Mária és Palló Imre, az Operaház kitűnő tagjai Szabados-Noseda-Tarnay-Murgács és Lőténé Farnos Esztertől megzenésített hangulatos Agyagfalvi-dalokat adtak elő művészi hatással. Egészben véve ünnep volt ez az est, ünnepe a költőnek, akit nemzetiszínszalagos babérkoszorúval köszöntöttek a száműzött székely ifjak és ünnepe a közönségnek, amelynek alkalma nyilt megismerkedni egy ízig-vérig magyar költő érzésvilágával s kifejezést adni az őszinte és nivós hazafias költészet iránti rokonszenvének. *Mihály László.*

Színházi szemle.

Ezt a rovatot a folyóiratunk megindulása óta letelt hat esztendőn át Galamb Sándor reáliskolai és színiiskolai tanár gondozta, irányította és igen szórványos kivétellel ő maga is írta. Tollából ezeken a hasábokon hat év színházi munkájának gazdag, mindig a lényeget megragadó s az értékelésben semmiféle melléktekintet nem ismerő képe került ki, alkalmas arra, hogy megfigyeléseire, magasabb összefüggések iránt fogékony ítéleteire a későbbi érdeklődés is bizalommal visszalapozhasson. Most, hetedik évfolyamunk küszöbén kiváló belső munkatársunkat életpályájának nagy emelkedést jelentő fordulata, a szegedi polgáriiskolai tanárképzőintézet igazgatójává történt kinevezése meggátolja benne, hogy színházi szemlerovatunk vezetését továbbra is elláthassa. Évzáró füzetünk színházi beszámolójának végén már más nevet talált az olvasó, újévtől kezdve pedig rovatunk állandóan ezzel az új alájegyzéssel folytatódik.

De e változás bejelentésével koránt-

sem búcsúzunk el jeles dolgozótársunktól, a szeretet és hűség szálait ő maga sem szándékozik elszakítani, ígéretünk van odaadó közreműködésére, s mi ezt az ígéretet örömmel és bizalommal számon kívánjuk tartani.

*

A «színpadismeretet» az átlagos kritika — úgy tetszik — valamelyest túlbecsüli, a virtuóz technikában mintegy kezességet lát a biztos — mintegy előre kiszámítható — hatásra nézve. Mi Péterfy Jenő szavára gondolunk: «A valóban művészi technika nyitja nem külső, formális ügyességben rejlik, hanem a földolgozott tárgy természetének eredeti föltüntetésében, az író földolgozásának sajátos voltában.» Ez határozott. állásfoglalás a stiltisztaság mellett: a költő stílusa találjon a tárgy stílusához, enélkül művészi alkotás nem támadhat. Hevesi Sándor színpadismerete aligha vitatható, régibb darabjaival stílusérzékének is elég sok és szép jelét adta (ne feledjük Jókai dramatizálásait sem, miknek sikerét épen tökéletes stílushűségük biztosította).

A Belvárosi Színházban most bemutatott «furcsa történet»-e, *Az Amazon*, nem szerencsés inspiráció terméke, három felvonása során nem érezteti a téma belső egységét, ehhez képest hangja is egyre «mutál», az írót kívül érezzük tárgyán, amint darabja tengelyét ismételten más meg más irányba fordítja. Színpadismerete itt a témát nem szolgálja, hanem kimódolja, megszerkeszti s ez lényeges különbség. Ennek a kívülállásnak nyoma van még a darab szövegében is: benne feltűnően sokat beszélnek a helyzetek irodalmi analógiáiról, a szereplőknek léptennyomon eszükbe jut az *Arany ember*beli Noémi-epizód, stb. Mindez az igaz, ihlet elégtelenségére vagy dolgozás közben való lehűlésére vall, a költő céljai csak elibénk vetődnek, de rendre helyet adnak a színpadi céloknak. Ebből valami illúziórontó felemásság támad, akár Bernard Shaw gyengébb műveiben.

Darabját Hevesi megvallottan egy népszerű színésznő egyéniségére szabta, E részben maga hivatkozott Shaw példájára, ki a *Brassbound kapitány megtérésé*-vel Ellen Terrynek kívánt «testhezálló» szerepet juttatni. Shaw szándéka talán sikerült is, Hevesi a maga modelljének mindenáron «széles skálájú» szerepet szánt, s erre a skálára igyekezett hangolni az egész darabot, melynek témája pedig a stílusszélsőségek keverését meg nem bírja.

A téma magvát, hogy: a művész hírneve érdekében holt hírét költi magának, már több színpadi feldolgozásból ismerjük. Azt a változatot pedig, hogy ebben a taktikázásban a művész felesége is részt vesz, Kurt Götz *Hókuszpókusz*-a vetette fel. Hevesi is e «négykezes» változatot írta meg, de egészen más hangnemben, mint Götz. Nála a tréfának fele sem tréfa: a festő zsarolás tőrébe esik, az asszony érzelmi hűsége megingásának nem is hajszálig alaptalan gyanújába, s mindketten szenvedések busás iskolapénzét fizetik a leckéért: «vakmerő dolog a sorsot párbajra hívni.»

Ez a szerző középponti gondolata? Ez *is*. S minden, ami a darabban e felé mutat, valahogyan komoly drámai mag körül kívánna csoportosulni. Akkor belőle házastársak szerelmi drámája lehetne.

De a festő-férj «tetszhalott»-kalandjával a hírnév felé is kacérkodik, vagy legalább: becsületes döntést vár tőle, tehetségét illetőleg. Ezt a döntést el nem éri, posthumus dicsőségéről kiderül, hogy az sem több «özvegyének» asszonyi diadalánál. Felfedezője, a híres kritikus, előbb az asszonyt fedezi fel, s csak azután a festő «hagyatékát», mert: «az élet titkai mögött sohasem halott férfiak, hanem élő nők állanak». Ez volna a vezető gondolat? Nyilván ez *is*. Belőle szatirai szálak ágaznak szét, jócskán át is van velök futtatva a darab, de az egészből igen hiányzik a szatira felsősége és szabadsága.

A hazugság sem a hírnévnek, sem a boldogságnak erős alapja nem lehet, — ez *is* kicseng a «furcsa történet»-ből, de ebből etikai drámát fejleszteni Ibsen kemény lelkének való feladat lenne. S ibseni terhet Fedák Sárinak Hevesi mégsem szánhatott.

A darab vége: általános leálcázás. Talán itt keressük a lényeget? Álarcosvoltunkra eszméljünk rá s rettegjünk minden alkalomtól, mely álarcunkat félrelibbentheti? De akkor meg mit keres a darabban a «világriporternő» rikító, — s főleg a soffőr érzelmes operettfigurája? Az álsoffőré, ki a harmadik felvonásban libériásan kilép a szolgálatból s öt perc mulva frakkosan visszatér, mint gróf Hardegg Tivadar? Itt a leálcázás nem fájdalmas; sőt: édes varróleány-ábránd.

Színpadismeret bőven van Hevesinek ebben a munkájában is, de belőle

— költői biztosság híján — nem egyszer a színpad félreismerése lesz. — S mintha ezúttal félreismerte volna annak a színésznőnek művészi természetét is, kinek a vezetőszerepet írta. Fedák Sári nem itt játszik először prózai szerepet, nem volt hát titok, hogy van fantáziája, eredetisége s főleg — temperamentuma. De legélénkebben talán a komikai ér lüktet benne. Hevesi ezt most elszántan leszorította s valami temperált játékstílust kívánt tőle, könnyed vígjátéktól drámai mélységekig terjedő skálán s ezzel — lehetetlent kívánt. Valami megfélemlítettség érzett Fedák Sári egész játékán, stílusoknak nem művészi átélése, hanem művészkedő — stilizálása. S ráadásul épen a döntő jelenetekben Makay Margit volt a játéktársa, ilyenkor nem sok fejtörést okozott, hogy kettejük közül melyik a különb drámai színésznő.

A többi szereplő közül ki-ki a maga figurájának stílusába iparkodott belehelyezkedni. A komoly oldalon Toronyi festőférje rokonszenves, bensőséges alakítás. Jeleneteiben nyilt legtöbb bepillantás a darab mélyrétegeibe. Csak testtartásban szorulna még gondos irányításra. A szenvedély hevében akárhányszor valami kényszeredett terpeszállásban feledkezik. Gellért műkritikusából ész és érzés sugárzik, csak világfias megjelenés dolgában nem egészen meggyőző. Az operettsikon mozgók közül Delly ízléssel és mértéktartással viselkedik az álsoffőr kolportázsregényízű szerepében, Gózon burleszk képességei meglehetősen tétlenségre vannak kárhoztatva, Somogyi Nusi riporternőjénél pedig a szerző — ki a darabnak egyben rendezője is — mintha megfeledkezett volna a többi szereplőnél néha mértéken túl is alkalmazott hangfogóról.

*

Ibsen kemény etikáját említettem az imént. Nos, ennek az etikának metsző gyémántja talán sehol sem karcol élesebben, mint utolsó művei egyikében, a *Kis Eyolf*-ban, mit most évszázadi Ibsen-sorozatának harmadszori megismétlése alkalmával a Nemzeti Színház Kamaraszínháza műsorába iktatott.

Gyökeret verni a műsorban most sem igen fog, ez a mű az Ibsen-kultusznak világszerte meglehetősen mostoha gyermeke, a kritika alig fordult hozzá, hogy belőle költőjének arcához új vonásokat hozzon felszínre, a közönség pedig olyanféle tartózkodást tanusít vele szemben, mint teszem Strindberg drámái irányában s nem is egészen érthetetlenül: kihangzásában, utóízében tagadhatatlanul van valami strindbergi. Egy emberöltővel ezelőtt a Vígszínház már megpróbálkozott vele, siker nélkül. Akkor Ibsen körül még nagy harcok dúltak, azóta értékelése körülbelül nyugvópontra jutott, ma hálásan fogadunk minden alkalmat, mely ez értékelés revideálására kínálkozik. Ily revizióra pedig mégis a színházban van a legjobb mód.

Színpadi szempontból a *Kis Eyolf* első felvonása Ibsen alkotó művészetének legkülönb színvonalán áll. Kérlelhetetlen etikai ítéletet mond benne a szimbólum nyelvén s ez a szimbólum is mély és tiszta, mint a költő hazájának tengerszemei. Az emberi kötelesség és felelősség kérdése vetődik itt fel a házastársaknak egymáshoz s gyermekükhöz való viszonyában: feláldozhatni-e a kötelességet a gyönyör, a hedonista pillanat önzésében? Az Allmers-házaspár egy ilyen pillanat áldozatául vetette csecsemő gyermekét, ki őrizetlenül hagyva, egész életére nyomorékká lett. Ibsen a felvetett kérdésre magával a szerencsétlen kisfiúval válaszol, ki a szülők élő lelkiismereteként botorkál mankójával a színpadon. A «rágcsáló» lelkiismeret kelletlen élettárs, a kis Eyolf is megmérgezi a szülők testi és lelki kapcsolatát s a fantasztikus «patkánymamzell» a fiúcskának csak életét viszi magával: a vizen úszó mankójának s megüvegesedett, nyitott szemének emlékét meghagyja a szülőknek.

A drámának ez a nyitánya megrázóan mély, igaz és költői, voltaképen magában is lezárt tragédia; benne az öreg Ibsen emberszeretete, erkölcsi felelősség-tisztelete éretten, teljes írói biztossággal nyilatkozik meg, anélkül, hogy legjellegzetesebb hibája, az indítékokkal való mesterkedés, a szőrszálhasogatásra hajlamos spekuláció a dráma szövetét bármikor is fonákjára fordítaná.

A rákövetkező két felvonásról ezt bajosan lehet elmondani. Itt a drámai «elszámolás» (ennek mozzanataiban érinti ínyünket az a bizonyos strindbergi íz), a konzekvenciáknak szétszálazása (a szálak néha technikai naivságok csomóiban gubancolódnak össze), meg az újabb és újabb, nem egyszer bogarasságig menő szimbolumoknak bekapcsolása szinte csak azért, hogy

a cselekvés a plátói dialógusokban végkép el ne akadjon : megfosztják a darabot az életszerűség illuziójától. Ez az öreg Ibsennek már nem annyira érettségéről, mint inkább túlérett voltáról tesz vallomást. A mű engesztelő záróakkordja pedig, az individuális gyötrelmek feloldása a szociális gondolatban, újjmutatásnak szép és megható, de szerves drámavégnek, a fejlesztést természetesen lezáró pontnak annyira kieszelten «emelkedett», hogy valójában egészen hamis. A néző ennek a «jóvá-gyötört» emberpárnak sem jóságában, sem jövőjében őszintén hinni többé nem képes.

Allmers vélt testvérének, Astának titkolt szerelme, az «útépítő» Borgheim mérnöknek egészség-szimboluma, a «csúcsok» misztikus varázsa : egytől-egyig valódi ibseni elemek, de a dráma középponti magvával, a felelősség- és kötelesség-problémával szervesen egybeforrni nem bírnak. Ibsen legkülönb drámáiban is torlódnak a problémák, de a deltához együtt, eggyé olvadva érkeznek el. Itt kicsapnak medrükből a folyam egy-egy erőszakos kanyarulatánál, biztosan, cél felé csak az az áramlat halad, mely a «patkánymamzell» mágikus csónakját sodorja a kötelesség elleni bűntől a lelkiismeretben támadó bűnhődésig.

Ezekkel a nehézségekkel a legkiválóbb színpadi tolmácsolás is bajosan bír megküzdeni. Az első felvonás lüktető életvalóságát a továbbiak élettelenségében megőrizni szinte képtelenség. A Nemzeti Színház művészei komoly elmélyedéssel, minden egyéni és pillanatnyi tündöklésről lemondva, az egészre irányított végiggondolással láttak feladatukhoz. Két meglepetése is volt az előadásnak : Kiss Irén szuggesztív, a legjobb értelemben ibseni hitelű «patkánymamzell»-e, meg a kis Lázár Gidának mélyen megható, minden szokásos gyermek-«hercigeske-dés»-től jólesően mentes Eyolfja. Kettejük játékában a darab misztikája is, költőisége is hibátlan alaphanghoz jutott. Ódry Allmerse meggyőző és jelentékeny, beszéde különösen a «Lebenslüge» mozzanataiban finoman árnyaló. Aczél Ilonát talán még sohasem találtuk ilyen sokszólamúnak, a fojtott tüzet mindvégig pompásan éreztette s még a végső megalkuvás karaktertöréséhez is keresett néhány enyhítő, áthidaló momentumot. Tasnády Ilona szenvedő szerelmében valami északi, szalmaszőke vértelenséget is megéreztetett. Lehotay «útépítő»-alakja egyike a legnehezebb s egyben leghálátlanabb feladatoknak, érdeme, hogy inkább vállalta a szerep hálátlan voltát, semhogy az alakot — Ibsent cserben hagyva — holmi könnyen kínálkozó «tett-ember»-romantika irányában túlszínezze. *Rédey Tivadar.*

Film.

Kelet titkai. Alexander Volkoff rendezése . . . Volkoff rendezői értékei Mosjoukine emlékezetesen nagy filmjeinek inszcenálása közben bontakoztak ki. Mióta e két nagy orosz művész útjai szétváltak, Volkofftól nem igen láttunk újabb alkotást, míg végre egy évi munka után kibocsátotta kezei közül ezt a monumentális mesejátékot. A film sokban emlékeztet Douglas Fairbanks *Bagdadi tolvaj*-ára, nemcsak a téma meseszerűsége és a miliő keleti volta, de a stilizálásra való törekvés miatt is. Míg azonban ott az egységes egésznek szembeszökő stílushibái voltak, mely az amerikai szellem meg a mesevilág mélységes különbözőségében leli magyarázatát, Volkoff filmje stílustiszta, részletekkel talán túlzsúfolt, de a meseműfajban művészien nagy alkotás.

Az egész film tulajdonképen Ali kairói papucsfoltozó *álma*. És *ez* a film egyetlen hibája : a mese és a képek felépítése ellenkezik az álom lélektanával. Volkoff filmje *nem* álom-film, hanem *mese*-film ! Szükségtelen a végén a tengernyi irrealitásnak oly módon való *megmagyarázása*, hogy mindazt, ami a vásznon történt — Ali álmodta...

A *Kelet titkait* bátran lehetne orosz filmnek nevezni. Rendezőjén kívül orosz : a csodálatos architekturájú díszletek és fantáziagazdag ruhák tervezője, orosz a film két operatőrje, akik egy sor fototechnikai bravúrral, művészien oldották meg feladatukat és orosz a film két szereplője, akik közül az egyik, a főalakot életrekeltő N. Kolin, a mozilátogató közönségnek régi ismerőse. Zseniális epizódszínész volt Mosjoukine régibb filmjeiben. Legmélyebben emberi, megható alakítása a *Finita la commedia* c. film színházi súgója volt. Később hozzáfejlődött a nagy szerepekhez és a *Segítség! . . . üldöz a pénz!*-ben már nagystílusú groteszk-komikus alakítást nyujtott. Jellemábrázoló erejének tökéletes megnyilatkozása most : Ali, a varga . . . Végtelenül egyszerű színészi eszközökkel, mégis színesen oldja meg az alak életrekeltésének feladatát.

A filmben — az egyes jelenetek rendkívül dekoratív festői értékein túl — eddig csak Abel Gance által megpendített újdonságot hoz Volkoff rendezése: az egésznek *filmszerűen melódikus* felépítését. Három nagy tételre oszlik ez a film. Az elsőben a főszólamot a *barna* tónusú képek viszik, melyek meleg, tiszta plasztikájú formaadásukkal hangulatosan hatásosak. A kontrapunkt: az éjszakai jelenetsor. A képek sikerült *virazsirozása* megkapóan érzékelteti a holdfényt. A film harmadik «tétele» hasonló az elsőhöz. A középső színes, ami jól illik e mesetémához és tobzódó színeivel a filmszerűen festői hatások ügyes fokozása . . . Egy-egy acelerandója Volkoffnak a filmrendezés és «vágás» (montage) remeke! Mindjárt a film elején az a tánc, amit a varázssípra táncol Ali felesége, inasa, kutyája: ritmusban kitűnő. (Ugyanezt a motívumot Volkoff a film végén még egyszer visszahozza széles hangszerelésben!)

Ez a film valósággal megbonthatatlan zenei egész! Egy-egy rész kivágása nemcsak a mesét csorbítja, hanem a rendezői kompozíciót is tönkreteszi. Természetes tehát, hogy a magyar példányt megkurtították!

(Berlin.) *Németh Antal.*

Képzőművészeti szemle.

Vadász Miklós emlékkiállítása. Majdnem négyszáz rajz, pasztell, vízfestmény mutatja be a Nemzeti Szalonban Vadász Miklósnak, a tavasszal elhunyt grafikusnak munkásságát. Néhány, az utolsó években készült pasztellarcképe is látható. Ujság számába nálunk tulajdonképen csak ezek mennek, de azért is jelentősek, mert összefoglalják törekvéseit. Ezek nem valami széles témakört öleltek fel, mert Vadász tárgyait legtöbbnyire csak a színházi és félvilági élet köréből választotta, ezeknek volt gyorskezű, témáit feminin könnyedségbe és nagyvilági előkelőségbe öltöztető megrajzolója.

Volt egy idő, amidőn nálunk egyesek majdnem az égig magasztalták látásmódjának szinte csalhatatlan biztosságát és ábrázolásának meglepő erejét, amit azonban ez az összefoglaló kiállítás aligha igazol. Nevét szerették a félvilági élet legkiválóbb francia megrajzolóinak nevével együtt emlegetni, pedig mellettük Vadász csak jelentéktelen ismétlés. Nem kell épen Toulouse-Lautrec nevét említeni, aki mellett törpe, mert Legros, Forain, Pulbot szintjéig sem ért el, ezek mesterségbeli tudásának ügyes, de nem egyenlő értékű ellesésével lett szexuálhumorisztikus lapok gyors, sokat termelő kedvelt illusztrátorává.

Mert alapjában mindig csak illusztrátor volt Vadász Miklós, az életnek is csak illusztrátora, aki képeket rajzolt hozzá, de nem alkotott belőle képeket. Legnagyobb fogyatékossága az volt, hogy önálló, mások művészetétől elhatárolódó művészeti kifejezésmódokig nem jutott el, bizonytalanul hol erre, hol arra csúszott, arra, amerre legutolsó művészeti tapasztalatai épen vezették. De viszont mindig folyamatos, sima, könnyed, csinos tudott lenni és így könnyen beférkőzött a tetszetősséget minden egyéb követelmény elé helyező nagyközönség kegyeibe. Felfogása kezdetben inkább az élesen józan tárgyilagosság, mint az édeskésség felé vezette és ezt az objektivitást némi fölényes, vagy máskor fáradtas cinizmussal tudta fűszerezni, utóbb azonban, amidőn szép fiatal nők megrajzolására szánta ideje legnagyobb részét, már nem tudott menekülni az ebben a témakörben olyannyira veszedelmes édeskésség elől, úgy hogy előbb említett női pasztellképei, olcsó fogásokkal festett, legkülsőségesebb, legsablónosabb ábrázolásaivá váltak, melyeknek vajmi kevés közük van az emberábrázolás igazi művészetéhez. Szirupos színek, elegánsan omladozó vonalak, felületes anyag és még felületesebb lélekábrázolás majdnem a divatlap-illusztrációk színvonaláig nyomja le ezeket a képeket. Pedig volt Vadász Miklós művészetének egy pár mélyebbről fakadó és a külső nagy sikert szerzőknél nemesebb tulajdonsága is. Tíz-tizenöt évvel ezelőtt, úgy látszik inkább csak a maga mulattatására készített rajzainak, vagy akvarelljeinek némelyikéről pillanatnyi helyzetek biztos meglátásának néha-néha meglepő ereje érzik; szín és rajzbeli lehelletszerű finomságok ötlenek szemünkbe, amelyeket a rutin gyors mun-

kájának lélektelensége később letörült képeiről. Külföldi éveinek virtuózkodásra csábító sikerei nem voltak hasznára, ideig-óráig a divat szárnyaira segítették ugyan, de azért elég nagy árat kellett fizetnie. Művészete a magyar grafika történetében így csak afféle szerepet tölt be, mint az irodalomében a kabarék nagy sikerhez jutott verseinek és dalainak legtöbbje, amelyek fénykorukban annyit forogtak mindenki száján, és olyan könnyen elvásódók voltak, hogy végül teljesen elkoptak.

Balló Ede másolatai a Szépművészeti Múzeumban. Amilyen egyszerű technikai feladat szoborművek formában tökéletes reprodukálása, viszont olyan nehéz a festményeké. Az olajfestmények mélységét, színeik csillogását, világító erejét, a technika mai napig még csak megközelítő hűséggel sem tudta reprodukálni, a hű megismétlésnek ma is csak a festő készítette másolat az egyetlen módja.

Azok az olvasóink, akik külföldi képtárakban megfordultak, mert nálunk csak ritka holló a másoló, bizonyára gyakran bosszankodtak, hogy hány kontár küszködik a remekművek utánozgatásával és csak a legritkább esetben bukkanhattak egy-egy olyan másolóra, aki legalább hozzávetőleges hűséget tudott elérni. Ez alapjában nem is csoda, mert a jó másolás egyrészt nagyon komplikált technikai feladat, másrészt nem kevésbbé nehéz művészi teljesítmény is. Türelmes elmélyedéssel kell megállapítani a másolásra választott festmény technikai létrejöttének összes körülményeit, mert ugyanazt a hatást csak úgy lehet elérnünk, ha ugyanazokat az eszközöket alkalmazzuk. Például egy lazúrozva megfestett, számos rétegből egymásra felrakott Tiziano-képet hiába próbálnánk alla prima utánozni. S ha a technikai titok már megvan is fejtve, következik a teljesen hű felrajzolás, a színek kikeverésének és felrakásának feltétlen biztosságot kívánó munkája, ám de mindez a szorgos iparkodás mit sem ér, ha a kép nem hasonló temperamentummal készül, mint annakidején az eredeti. A jó másolónak tehát olyan jó színésznek is kell lennie, aki lehetőleg mélyen beleéli magát mintaképe lelkébe; ma sejtelmesen borongónak kell lennie, míg Rembrandttal a realitásból font tündöklő álmok világában jár, holnap épen olyan otthonosan kell mozognia Velasquez hidegfényű léleklátásában, vagy ugyanolyan naiv szívvel és aprólékos szeretettel kell körülrajongania a világ alighogy felfedezett szépségeit, mint ahogyan azt a primitivek mindenütt tették. S ha a másolónak jellegzetes művészi egyénisége is van, amely mindent saját képére szokott formálni, meg kell feledkeznie maga magáról, nehogy másolat helyett ismét csak önönmagát fesse, mint ilyen alkalmakkor Rubens tette; summa summarum a jó festménykópia majdnem olyan nehéz és ritkán sikerülő dolog, mint a jó versfordítás.

A legjobb másolók mindig azok voltak, akik a világot meleg szeretettel átfűtött, alázatos realizmussal, nagy technikai készséggel és a részletekre kiterjedő gondos megfigyeléssel ábrázolták. Ilyen művészek közé számíthattuk mindig *Balló* Edét is, aki huszonöt év óta szenvedélyes szeretettel, másolja az európai képtárak régi mestereinek képeit. Mintegy száz másolatot készített róluk, amelyek közül most a németalföldi olajfestés átmeneteit mutatja be legelső kezdetétől, Van Eycktől, legmagasabb fokáig, Rembrandtig, Franz Halsig. Az e pólusok közé esőkből Van der Weyden, az ifjabbik Holbein, Amberger, Rubens, Ruysdael, Hobbema, Vermeer van Delft képeire esett választása. A másolásban nem iparkodott a képek színeinek öregedésével és különösen a lakkrétegek sárgulásával együttjáró galériatónust is teljesen utánozni, a fehér színeket tisztábbra vette és mint mondja, arra törekedett, hogy nem a régiséget, hanem az eredetinek *lényegét* magyarázza. Ha végignézzük Balló mester másolatait, méltán büszkék lehetünk rájuk. Egyesítik magukban mindazokat a követelményeket, melyeket imént felsoroltunk; a maguk nemében valóságos remekművek, mert a legtöbb esetben bámulatosan meg-

közelítik az eredetit, ami nyilván annak volt köszönhető, hogy Balló elképzelhetetlen szorgalommal és kitartással nemcsak a technika ezernyi fortélyosságát ismerte ki és győzte le, hanem önfeláldozó szeretettel tudott elmélyedni imádott mintaképeinek egymástól annyira különböző világába is. Hogy ez mennyire sikerült neki, arról mi sem tanuskodik jobban, mint az, hogy egyforma biztossággal másolja Van Eycket és Franz Halsot, tehát a hajszálfinomat és a legszélesebb vésetűt, az ájtatost és a hahotázót.

A téli tárlat. A Képzőművészeti Társulat téli kiállítása, mint rendszerint, ezúttal is bőségesen kínálja látnivalóit, több mint hatszáz tárgyat, tehát egy jókora múzeumra valót. Körülbelül az utóbbi években megszokott művésztársaság szerepel rajta, a különálló művészeti csoportokba tömörülők nagyrésze most is távol maradt. Ez egy kissé egyformává teszi a tárlatot, amely túlnyomó részében egykor jól bevált motivumok, a polgári *„Kunst für alle"*-nak többé-kevésbbé ügyes ismételgetése. Ebből a szorgalmas, de legtöbbnyire egyhangú társaságból ismét majdnem ugyanazok emelkednek ki némileg, akik máskor is; említsük meg ezek közül *Bosznay* Istvánt, *Szlányi* Lajost, *Gy. Sándor* Józsefet, *Farkas* Lőrincet, *Horváth* Bélát, *Gaál* Ferencet, *Mérő* Istvánt, *Nádler* Róbertet, *Komáromy Katz* Endrét, *Páldy* Zoltánt, *Lechner* Józsefet, *Lühnsdorf* Károlyt, *Barkász* Lajost stb., stb.

A tárlatnak kollektiv részei is vannak; a legnagyobb gyüjteménnyel Hollandiában élő tájképfestőnk, *Mendlik* Oszkár szerepel, a tenger hullámainak szerelmese. Majdnem száz olajfestményét állította ki, melyek egytől-egyig a habok játékát mutatják. Az alig fodrozódó tengermozgástól a viharos Óceán házmagasságig tornyosuló hullámszörnyetegéig minden átmenettel megismertetnek, az ólmosan szürke ég alatt feketéllő víztükör és a halványazurkék színekben fürdő közé eső minden változatot elénk tárnak. Meglepően hűséges iparkodással, de viszont némi korlátozottsággal. Mindig egy kissé hűvösen, mintha inkább a tudós megfigyelő szeme és pontossága, mint a művészi képzelet működnék. Mendlik lát és regisztrál, de a lelke nem dalol együtt a napsütésben imbolygó hullámokkal, nem harsog a partra tóduló fehér habokkal, nem bömböl együtt a széllel harcoló óriási hullámtarajokkal. Mendlik tengerének láttára soha sincsen az az érzésünk, hogy a természetet mozgató őserők játékává lettünk, hullámai hangtalanok, sőt néha súlytalanok is, nem zúdulnak olyan félelmesen ránk, mint Courbet tengere.

Poll Hugó fátyolos, elmosódott pasztelljei egy kisebb termet töltenek be. Poll a pasztell-technikájának leghívebb művelője, aki negyvenéves művészi pályafutása alatt a lágy, színes kréták minden technikai csínját-bínját kiismerte. Ábrázolásmódja legtöbbnyire hamvasan elmosódó, párásan csillogó formákat ad, nem szereti a nagy ellentéteket, mély árnyékokat, rikító színeket, de annál inkább az enyhén váltakozó hamvas tarka-barkaságot. Legtöbbnyire párásan fátyolos, de egy kissé még napsütötte atmoszféra vibrálásában oldja fel témáit, anélkül, hogy a konturokat felbontaná, vagy nagyobb színfoltokban látna. Élményei ma már nem mindig a legfrissebbek, szereti ismételgetni magát és lágy finomkodásában, hamvassága erőtlenségében néha modoros is.

Néhai *Glatter* Gyula gyüjteménye mai arcképfestésünk nem épen legörvendetesebb viszonyai közé vezet. Glatter virtuóz hajlandóságai már kora fiatalságában jelentkeztek. Gyorsan, könnyen rajzolt és festett, de inkább csak külsőséges tehetség volt, nem alkotó, hanem csupán ügyeskedő. Arcképfestésre adta magát, melyben a fősúlyt az előkelő elsimításra helyezte. Természetes, hogy ezen az úton nagy anyagi sikerei voltak. Az egyéniség ábrázolásával viszont annál kevésbbé törődött, ez különben nem is volt csoda, mert a hiúságától korlátolt ember a festőtől majd mindig azt kívánja, hogy szépnek és előkelőnek fesse és megijed, ha a vásznon valódi ábrázatával találkozik. Ettől Glatter mindig

óvakodott, jutalmát el is nyerte, Budapest legkeresettebb női arcképfestőjévé lett. Lelke mélyén mégis mozgott valami elégedetlenség, érezte, hogy nem igazi művészettel keresi kenyerét. Sóvárogni kezdett az igazságra és amidőn bebizonyosodott, hogy nem tudja elérni, öngyilkossá lett. De még ez a valóban tragikus vég sem tud fátyolt borítani arcképábrázolásának gyakran ijesztő üresség ére és felületességére.

A közönség művészetellenes hajlandóságainak, sajnos, legtöbb arcképfestőnk meghozza az áldozatokat. Köztük *Kukán* Géza is, aki szintén felső ellentmondás nélkül alakítja kifejezéstelen bábukká női arcképeit. Ezeken a képein nem találjuk meg még azt a pontos és gondos testfelülettanulmányt sem, amely férfi aktos képeinek legjava tulajdonságai közé tartozott, persze nem fért volna össze a női hiúságot legyezgető rötussal. Van azonban itt látható arcképei között egy, amely persze más utakon, mint a többiek, határozott és erős jellemzést ér el. Márton Ferenc festőművész arcképére gondolunk, amely némely rutinoskodást leszámítva, olyan ábrázoló erőt és frisseséget mutat, hogy messzire kirí Kukán egyéb képei közül.

Lélektelenkedés nyilvánul meg a portréfestésben szinte végig az egész vonalon. Mintha mindegyik festőnk azt a célt tűzte volna ki maga elé, hogy *László* Fülöp modorát közelítse meg, de csak előkelő kiállások, festésbeli virtuózkodások erőtlen erőlködése sír le legtöbbjük képeiről, mert hiszen virtuóznak is születni kell. Nem csoda, ha közülük még mindig messzire kiemelkedik bálványuk László Fülöp, aki e tárlatra szokott modorosságával festette meg Rákosi Jenő arcképét. De mindenesetre biztos virtuózitással és nem ügyetlenkedve, mint utánzói.

Ebből a felületesen simulékony és erőtlenül jellegtelen portrévilágtól mindenesetre erősen különbözik *Karlovszky* Bertalannak jóval egyénibb arcképábrázolásmódja. Az élesen szemügyre vett embert nem egyszerűsíti le üres típusbabává, jelentéktelen mosolyosztogató figurává, vagy a divatlapi előkelőség hetykekiállású remekévé. Bár ő is pózt erőszakol rája és ő sem közvetlenül az emberi lélekbe markoló ábrázoló. De az a póz, melybe az arcokat belégyúrja jobb a többiekénél, az egyéni jelentékenység büszke megérzésének barokos beállítású gesztusa és mindig valami az odi profanum volgusból, az úri akarásnak gyakran condottieri keménységű maszkja, sajnos, hogy csak maszk, gyakran csak olyan álarc, mely nem tud igazi arccá válni. Ettől és a hátraszegett fej és a távoltartó tekintet külsőségeitől arcképei gyakran sablonos hasonlóságot nyernek, de mégis minden esetben erős alakító akaratot árulnak el. S ha modorossá válnak is és inkább elzárják a lelket, semmint hogy feltárnák s ha néha hamisítanak is, ez nem olyan olcsó hazugság, mint az emberi hiúság megalkuvó arcképkiszolgálóié. Karlovszky különben alapjában a gesztus romantikusa, ami feszülő ellentétben áll nála a részletezés aprólékos pontosságú ábrázolásával, amely végső eredményben épen olyan távol esik a naturalisztikus optikai képtől, mint alakjainak erősen kiellentétezett síkokban való elhelyezése, mert valami, szinte patologikusan túlfejlődött élete van nála a test bőrének: a túlzott élethűség túlzott hangsúlya halálos merevséggé stilizálódik.

A tárlat szobrászai közül *Szentgyörgyi* István egész kollekcióval jelent meg. Erejét legjobban intim témák keretén belül tudja kifejteni, amiről itt egy sikerült kút kompozíciója tanuskodik. A többi szobrászok a megszokottak, a megszokott keretek között, a megszokott közepes színvonalon sokban emlékeztetnek arcképfestőinkre, jellegzetesség helyett megalkuvásokat, vagy élettelenséget adnak. A stilizálás, különösen monumentális irányban, messzire van tőlük és miközben az agyagot mintázzák, ez marad kifejezésük korlátja is, sem bronzban sem kőben nem tudnak gondolkozni. Legnagyobbrészt festőien látnak és nem a három dimenzióra tagolódó tér keménységében. Tudnak finomat alkotni a kisplasztika terén, de nagyobb terjedelmű kompozicióik is kisszerűek

s ami még rosszabb: legtöbbnyire tétován bizonytalanok és széthullók. Aki végigsétál a Műcsarnok szobrai között, megkapja a magyarázatát annak, hogy mért nem tudunk külföldi művészeti kiállításainkon szobrászainkkal olyan eredményesen szerepelni, mint festőinkkel.

Festészet és cukrászda. Ezt a furcsa címet nem mi eszeltük ki, hanem önmagától adta tollunkra művészeink egyik csoportjának egy meglehetősen kétségbeesett és nagyon szerencsétlen próbálkozása.

Az *Uj Művészek Egyesülete* ugyanis alkalmi kiállítást rendezett *Umetár* cím alatt valamelyik Rákóczi-úti cukrászdában. A meghívót *Pécsi-Pilch* Dezső és *Antal* József írták alá. Megtudtuk belőle, hogy e tárlat egész napon át díjtalanul megtekinthető és zenés ötórai teával van összekötve. Az ugyancsak öt órára hirdetett ünnepélyes bemutatóra el is mentünk, de bevalljuk, hogy már el'őre jókora kétségekkel. A cukrászdában fel-le futkostak a kiszolgálólányok; pincérek, zenészek kezdtek gyülekezni és hangolni. Képek iránt érdeklődőket nem igen láttunk, de az asztalok körül már elég nagy számmal helyezkedett el a nem épen belvárosi színvonalú uzsonnára, zenére, de festészetre aligha éhes közönség. Minthogy a képek természetesen a falon az asztalok mögött lógnak, amelyeken a közönség uzsonnázott, komoly megtekintésről szó sem lehetett, pedig, úgy látszott, még a pincérektől is sűrűn megzavart távolból is, hogy művészi alkotások is vannak közöttük. Komoly szemlélésről és értékelésről azonban ebben a különös környezetben annyi akadályozás mellett szó sem lehetett. Kénytelenek voltunk eltávozni, annál is inkább, mert a lehető legszerencsétlenebb kísérletnek tartjuk ezt a próbálkozást. A művészek azt hiszik, hogy a sűrűn látogatott helyiségben talán vevők is fognak akadni, aztán ingyen kiállítási helyiséghez jutottak. A cukrász forgalmának emelkedését várja, mert hiszen a látogató, ha már képet nem is vesz, legalább az ő olcsóbb és reálisabb édességeiből fog valamit elfogyasztani. Azt hisszük, hogy mindkét fél alaposan tévedett. Az a közönség, mely odajár, nem a magyar képvásárló közönség. Ez úgy, mint mi is, lehetetlen, hogy vissza ne borzadjon a művészet ilyen furcsa profanizálásától, mely végül még anyagi eredményre sem vezet.

Egy haszna azonban mindenesetre van ennek a furcsa kísérletnek. Ráirányítja a figyelmet arra, hogy Budapesten nagyon kevés a képkiállítási helyiség. A Műcsarnok a Képzőművészeti Társulat fölötte lanyha és nagyon egyoldalú kiállítási rendszere miatt egyáltalában nincsen kellőképen kihasználva, az Ernst-Múzeum és a Nemzeti Szalon tere pedig nagyon korlátolt, egyéb kiállítási helyiségünk, néhány teljesen magánjellegű képkereskedőtől eltekintve, nincsen.

Ez az állapot elsősorban is a művészifjúságot sujtja és leginkább azokat a fiatal festőinket, akik új kifejezési módokkal próbálnak érvényesülni. Ezeket a célokat szolgálta évek hosszú során át a jobblétre szenderült *Művészház* és a szintén megszűnt *Belvedere*. Az új művészi alakulások azonban a mai áldatlan gazdasági helyzetben nem tudnak annyi pénzt előteremteni, hogy önálló, vagy együttesen közös kiállítási helyiséget szerezzenek maguknak, a meglévők pedig kénytelenek a jövedelmezőség szempontjait is figyelembe venni, már pedig a forradalmi művészifjúság kiállításai vajmi keveset szoktak jövedelmezni. De akármilyen sok éretlen tücsköt-bogarat kaptunk is legtöbbnyire efféle kiállításokon, a tapasztalat azt mutatta, hogy sokszor valódi tehetségek jelentkezéséhez is hozzájárultak, úgyhogy abban a nagyarányú művészeti programmban, amelyet a művészi kongresszus maga elé tűzött és amelynek beváltását természetesen az államtól várja, kiállítási helyiségeink szaporítását és különösen a művészifjúság ez irányban való megsegítését is fel kellett volna venni. De ezen a kongresszuson ismét csak a teljesen, vagy félig-meddig már beérkezettek jutottak szóhoz, akik bizony megfeledkeztek arról, hogy fiatalságukban mennyit kellett szenvedniök, amíg egy kis levegőhöz, azaz közönséghez jutottak.

Ha lesz elég kiállítási helyiségünk, akkor az Umetár esetéhez hasonló szerencsétlen kisiklások nem fognak többé előfordulni, a cukrászda cukrászda marad, a művészek pedig nem lesznek kénytelenek elkeseredésükben ilyen megalázó megoldásokkal próbálkozni.

Farkas Zoltán.

Zenei szemle.

Strawinsky Igor, a modern zene egyik legismertebb, valódi érdemein messze felülbecsült mestere jutott szóhoz Operaházunkban legújabb színpadi műve, az «Oedipus rex» színrehozatalával. A vérbeli nihilista hagyományokat, törvényeket elvető negativumai után fejlődése itt egy határozott pozitív stílus kialakításában bizonyos nyugvópontra jutott. Az «Oedipus rex» Strawinsky alkotó pályáján olyan határállomás, amelyhez vezető út ugyanabban az irányban halad, mint a XX. század Európájának egész művészete.

A romantikus művészi ideál, amely eredetileg a német kultúra talajából nőtt ki, mint vezérfonál húzódik végig a XIX. század művészetén. Továbbfejlődése két irányban történik. A forma teljes feloldását, az atmoszferikus, irracionális elem fokozott hangsúlyát az impresszionizmus fogadja el vezérelvül, míg a valóság éles, kiméletlen ábrázolása a naturalisztikus irányban jut érvényre. Mindkét stílus látszólag bármily ellentétes módon, mégis egyformán kihangzása volt egy idejét mult művészi mozgalomnak. Wagner életművét befejezte. Jelentősége mellett zenedrámáinak hiányait, gyengeségeit is felismerték. Zenekarának méretei a későromantikusok, főkép Strausz és Mahler szimfóniáiban a felfokozás csúcspontját, egyúttal végső határát érik el. A zenei apparátusok növelésében továbbhaladás el sem képzelhető. Az impresszionizmus minden formától, értelmi strukturától elszakadó destruktív szelleme szintén kiélte magát. Debussy zenei impresszionizmusa, amely karöltve haladt a század irodalmi és képzőművészeti impresszionizmusával, főkép az orosz mestereknél talál követőkre. Eleinte Strawinsky is ezek közé tartozik, de csakhamar ahhoz a művészi áramlathoz szegődik, amely tudatosan fordul az előbbi kor hangulatfestő, szubjektív lírája, esztetizáló, hiperkulturált szelleme ellen. Lassanként elvet minden hagyományt. A «Petruska» című első világsikert arató ballettjében az orosz népi zene ritmikai és harmonikai elemei még főforrásai zenei invenciója frisseségének, erejének, jelen művében zenéje épúgy elszakad a népi forrásokból, mint minden harmonikus rendszerezéstől. Tudatos spekulációval kerüli mindazokat az akkordfűzéseket, amelyek harmonikus rokonságban állhatnak egymással, így melódiái is nélkülözik a tonális kereteket. A zenében rejlő abszolut erőket minden emberi rendszerezéstől, kordábaszorítástól menten a maguk ősi mivoltában autonóm törvényeikben akarja elénk tárni. Nem más ez a törekvés, mint a folytonosan ismétlődő, ezerféle variánsaiban mégis mindég ugyanolyan romantikus hangzatkombinációk elleni reakció: vágy az architektonikus erők, a zene ősélményének megújítása után. Objektív, személytelen, minden pszichologizmust kizáró stílus ez, amely a zene előfeltevéstől ment tiszta logikáját, mathematikai felfogását akarja előtérbe hozni. Az abszolut elemeknek ez a hangsúlyozása ugyanolyan jelenség a zenében, mint a modern festészetben a színek tiszta szimfóniája vagy a vonalak tiszta hullámzása, a mechanisztikus, kubista művészetben a benső geometriai viszonyok tiszta ábrázolása. Az ironizálásra való nagy hajlandóság, amely mindég jellemző vonása egy művészi ellenáramlatnak, Strawinsky zenéjében is eddig az alaptónust szolgáltatta. Érdekes megfigyelni, hogy Strawinsky, a fanyar cinikus, a raffinált, számító párizsi világfi, a vásári hangzavarok, az élet triviális jeleneteinek zenébeöntője, a jazz-zene színkopás groteszkségeinek «klasszikusa» a görög tragédiák legsötétebb, legszomorúbb témájához nyul, hogy a fenti elemeket mind elejtve, szinte már csak schemává leegyszerűsített zenei és színpadi képekben ábrázolja a szerencsétlen thébai királyra lesujtó végzet hideg, könyörtelen érzés nélkül való hatalmát.

Művét oratorio-operának nevezi, mert a színpadi játékot teljesen kiküszöbölve, a cselekményt epikus formában adja tudomásunkra. A színpadon a tébai polgárok mint egy ércből vésett relief kísértetiesen mozdulatlan alakjai révedeznek felénk. Fent, mint egy jelenés, szoborszerű merevségben áll Oedipus, királyi díszeire eső fénysugár az egyetlen meleg folt ebben a vigasztalan, sivár, holdfényes környezetben. A többi szereplőknél is ugyanez a merev passzivitás. A darab cselekményét egy frakkos conferencier (Toronyi) ékes mondatai tárják elénk. Jean Cocteau, a darab szövegírója az Oedipus mondának legsötétebb részét vetíti színpadra.

Théba népe könyörög Oedipusnak, hogy mentse meg a várost a pusztító

pestistől. Oedipus Creon által megkérdezi az orakulumot. Creon szerint, Laius gyilkosa a városban rejtőzik, emiatt pusztít a pestis. Tiresias, a látnok tudja, hogy ki a gyilkos, de nem meri megmondani az igazságot. Oedipus árulással vádolja. Erre megmond annyit, hogy a király gyilkosa maga is király. Feltűnik Jocaste, aki óva int az orakulumtól, amely mindég hazudik. Lám Laiust sem a fia ölte meg a hármas keresztuton. Oedipus megdöbben e szóra, mert ő ölt meg egy aggastyánt a hármas keresztuton. A hirnök és a pásztor kipattantják Oedipus származását. Ő Jocaste és Laius fia. A végzet tehát betelt: Oedipus megölte apját és feleségül vette tulajdon édesanyját. Jocaste felakasztja magát, Oedipus arany boglárjával kiszúrja szemeit és világtalanul indul neki a nagy sötétségnek, hogy bűnhődésével kiengesztelje az isteneket.

A drámai feladat megoldása tisztán a zenei részre háramlik. A tébai polgárok responsorikus karéneke a korai gótika misztikus formanyelvét, szövevényes, lineáris polifoniáját imitálja, szólamvezetése a zenekartól teljesen függetlenül halad. A zenekar egy rideg, lélektelen, dallamnélküli hangörvény, a hangszerek csoportosítása, megszólaltatása merev, élesen elhatárolt, nem kolorisztikus értékek, hanem leíró, konstruktív jellegűek. A személytelennek, a megszerkesztettnek olyan túlhajtása ez, amely már a mechanisztikushoz jár közel. A szóló ének nem egyéb, mint magának az emberi énekhangnak, a bennerejlő természetes erőknek teljes kiélése. Melodikája úgy siklik tova az atonális szakadékok felett, mint a korcsolyázó egy tó sima jégtükrén, nem törődve az alatta tátongó mélységekkel.

Megértjük Strawinsky nosztalgiáját egy klasszikus stílus konstruktív ereje után, hiszen ez a nosztalgia benne él kaotikus korunk minden művészetében. De hol van ez a zene attól, hogy a görög tragédiák ethoszát, klasszikus egyszerű nagyságát, fenségét, mélységét velünk éreztetni tudja! Örök hóval fedett hegyormok birodalma ez, ahol az idő, az élet folyása megszünik és az ember száműzve minden életmelegségből a menekülés, segítség minden reménye nélkül tehetetlenül vergődik egy szakadék fölött, amelynek hideg, sötét mélysége ellenállhatatlanul húzza lefelé. A melodiának ilyenfokú absztrahalása, a zene és énekkar szólamainak egymásmellett haladó, részvétlen minden életgyökértől elszakadó polifoniája, kirekeszti a zenéből azt, ami annak éltető eleme, mérhetetlen hatásának legfőbb forrása: az emberi lélek, az emberi szív melegségét. Hol van itt a görög tragédiák lelket emelő katharzisa? Az örök sötétségbe roskadozva távolodó Oedipust fásult, fáradt, érzésben eltompult énekkar engedi útjára. A részvétnek olyan hangja ez, ami a helyzet vigasztalanságát még jobban kiélezve a lélekben csak nyomasztó, leverő hatást hozhat létre. Strawinsky Oedipus rex-e gótikus misztikával fátyolozva épen olyan különös és önkényes összetétel, mint az ősrégi görög dráma latin nyelven való énekeltetése és oratoriális szerkezete. Technikában, külsőségekben mindkettőből merített Strawinsky, de a szellemét egyiknek sem tudta megéreztetni. Úgy hisszük, hogy a «Petruska» vásári világképe sokkal inkább közelebb áll az egyéniségéhez.

Operaházunk a mű színrehozatalával rendkívül nehéz feladatokat oldott meg. A magánszereplők: Budanovits Mária, Závodszky Zoltán, Szende, Székely, Somló énekszólamaik emberfeletti nehézségeit nagyszerűen győzték le. A színpadi kép, egy élő relief, egyike a legfrappánsabbaknak, amit e téren láttunk. Budapest közönsége ismét kaphatott egy kis izelítőt az európai modern zene legjellegzetesebb alkotásaiból.

Prahács Margit.

Dalisme.

Tekintettel arra, hogy a nagy költők szaporátlanabbak, mint a filologusok és kritikusok, mindinkább közelg az idő, hogy az utóbbiak foglalkozás nélkül maradnak. Remekműveinket t. i. már annyira kielemezték, hogy ezekről alig lehet újat mondani. Új remekek meg ritkán születnek.

Ezért friss területeket kell felkutatni. Elhatároztam, hogy népdalköltészetünk flóráját veszem bonckés alá s a műkritikának remekíróink elemzésénél annyira bevált módszerével élve, elemzem egyik-másik kevésbbé méltatott dalunkat, utat mutatva a jövő nemzedéknek. Ilyen dal az ú. n. Hajmásinóta, melyet jóllehet közismert, eddig érthetetlen okból figyelmen kívül hagyott a tudomány érdeklődése. De lássuk a dalt!

Hajmási Péter, Hajmási Pál.
Hajmási Péter, Hajmási Pál!
Hajmási Péter, Hajmási Pál!! — —
— Hajmási Péter, Hajmási Pál!!!

I.

A dal gondolatmenete egyenesen iramlik célja felé. Tartalma fölötte változatos, amennyiben minden sornak más az érzelmi ereje. Ezt a melódia is érezteti, mely kezdődik nemes egyszerűséggel, mint egy krónikás ének: Hajmási Péter, Hajmási Pál... Aztán növekvő fortéval erősödik a negyedik sor fortissimójáig, hol gondtalan bömbölésbe olvad...

A hallgatót már az első sor különös zamata megfogja. Két Hajmásiról van szó, akik valószínűleg testvérek. Péter volt az idősebb, amit az is bizonyít, hogy Pál szerényen átengedi neki az első helyet...

Az első sor elhangzása után kíváncsian figyelünk a bekövetkezőkre. Vajjon mit fog véghezvinni két hősünk? De meglepetve tapasztaljuk, hogy a sor azonnal ismétlődik s ezzel a szerző hangsúlyozza a szereplők fontosságát.

A két első sor után most már izgalommal várjuk, vajjon a harmadik sornak mi lesz a tartalma? Bizonyára tömör sor lesz, mert hiszen még egy sor s vége van a versnek, így hát a költőnek balladai fürgeséggel kell megoldani a csomót.

Mint mennykőcsapás a tiszta égről, úgy hat az átlagolvasóra a váratlan fordulat: Hajmási Péter, Hajmási Pál. Pedig nem kell hozzá különösen mély művészi belátás, hogy a költői eljárás finom leleményére e sorban rátapintsunk. Efféle merész repeticiót t. i. csak igaz költő engedhet meg magának, aki ismeri az emberi lelket s felteszi rólunk, hogy nem tesszük fel róla, hogy ugyanazt a sort harmadszor is ismételni fogja. S csak azért is ismétli! Ezzel nemcsak a meglepetés izgalmában részesít bennünket, hanem bizonyos édes kényelembe ringat el azzal, hogy nem kell új, eddig elő nem fordult szavak jelentésén gondolkodnunk. Úgy látszik, némi hazafias elem is belejátszik a háromszoros ismétlésbe. (Három a magyar!)*

S most izgalmunk tetőpontjára hág. Eddig csak mi beavatottak tudtuk, hogy a poétika szabályainál fogva a három sornak ismétlődni kell. De most már magunk is lehetetlennek tartjuk, hogy ez így menjen tovább. Hajmási Pétert és Pált már keresztülkasul ismerjük: a szerzőnek végre is mondania kell róluk valamit! Biztosra vesszük, hogy mázsás szavakban lesz részünk.

Itt a sorsfordulat!

S a költő im a legmerészebbet viszi véghez, amit Jubál óta költő csak merhetett. Igaz, e merészségben segíti az, hogy távol van tőlünk.

A régi költői hatás útszéli fogásáról,

* E megfigyelést jelen tanulmány írója akkor tette, mikor a vers harmadik soránál tartott. Természetes, hogy a negyedik sor tanulmányozásánál ő maga is rájött, hogy megfigyelése elavult.

mely szerint a vers valami hatásos gondolatban csattan ki: költőnk ez ünnepélyes pillanatban lemond. Ezzel teljesen modernné válik. Másrészt teljesen konzervativ, amennyiben ragaszkodik a régihez, vagyis ugyanazt ismétli, amit már hallottunk.

Édesbús áradással mászik t. i. fülünkbe a jól ismert sor: Hajmási Péter, Hajmási Pál. Ha a költő a harmadik sorban azzal lepett meg bennünket, hogy harmadszor is ismételte azt, amit már kétszer mondott: a negyedik sorban viszont azzal lep meg, hogy — nem lep meg. Mert életünket tettük volna rá, hogy a költői merészségnek is van határa. Kiderült, hogy nincs. Határtalan.

Az esztetikai élvezet mellett im gazdagabbak lettünk egy tapasztalattal, másrészt hálára vagyunk kötelezve a költőnek, hogy időnket kímélve, alapeszméjét gyöngéden négy sorba tömörítette ahelyett, hogy eposszá bővítette volna . . .

II.

Vegyük azonban közelebbről szemügyre az alapeszmét. Mint a nagy óceánnak egyetlen cseppje magában foglalja az egész tenger ízét és savát: úgy itt a vers egyetlen sora kifejezi az egész vers tartalmát. Ennyit az alapeszméről.

III.

A külső forma is páratlanul eredeti s méltó a belalakhoz. Rímes versekben századok óta az volt a divat, hogy a sorok végei csengjenek össze. A Hajmási-versben azonban minden sor magán- és mássalhangzója rímel az összes többi sorok magán- és mássalhangzóival! Így az egész vers igazi rímcsoda s a technikai bravur tökélye.

Sovén.

Szerzői est. Egyre szaporodnak a szerzői esték s mindinkább devalválódnak. Ez bizonyára onnan van, hogy most már a legkisebb szerzők is estéket tartanak, sőt némelyikről csak akkor tudjuk meg, hogy szerző, mikor szerzőestje van. Nem tudom, mi fontosabb az ilyen szerzőestben: az, hogy az író estet szerez, vagy az, hogy az est szerez neki?

Hódolva az általános divatnak, de meg siralmas anvagi viszonyaim fölvidítása végett is elhatároztam, hogy én is szerzői estet tartok.

Mi kell az ily szerzői esthez? Az, hogy olyan írókat szerezzek, kik jobbak nálam. Ez elég könnyű dolog, mert ha jó író lennék, nem lenne szükségem „est"-re. Jobb íróbarátaim ellensúlyozásául magam is fellépek. Ezek után csak a pénztárból kell felvennem a befolyt összeget s rendben vagyok.

Kétségtelen azonban, hogy ily módon csak én jártam jól. Iróbarátaim, mialatt szerzői estemen egy-egy ifjúkori szerzeményök felolvasásával lopták az időt (mely alatt valami új szerzeményt is szerezhettek volna), jövedelem nélküli munkát végeztek. A közönség szintén áldozatot hozott értem, mert megszakította napi munkáját, felült a villanyosra, leugrott a villanyosról, megváltotta a jegyet, ült, ismét villanyosjegyet váltott, közben esetleg meghűlt s végre hazaérkezett, átkozva a szerzői estek feltalálóját.

Mindezt tekintetbe véve, tán mégis jobb lesz, ha barátaim és a közönség kényelmének előmozdítására végett megreformálom a szerzői esteket, még pedig akkép, hogy sem barátaimnak, sem a közönségnek ne kelljen hazulról kimozdulniok. A közönséget egyszerűen felszólítom, hogy egy meghatározott estén íróbarátaim egy-egy régi munkáját olvassa el. Ráadásul a közönségnek ez estére a magam művei közül küldök két apró cikket. Így sem íróbarátaimat, sem a közönséget nem terhelem meg: a szerzői estet mintegy házhoz szállítom. A belépőjegyek árát vagy postán küldetem meg címemre, vagy a közönség még nagyobb kényelmének biztosítására pénzbeszédő futárommal kasszáltatom be.

NB. Ha véletlenül találkoznék valaki, aki nemcsak műveimre, vagy műveinkre kíváncsi, hanem arra is, hogy *milyen* az író s milyen az arca (s van-e arca egyáltalán?), annak megküldöm az írók arcképét, tetézve a magam fotografiájával, mely époly üde, fiatalkori lesz, mint műveink.

Sovén.

NAPKELET

irodalmi és kritikai folyóirat.

Ezzel a számával a Napkelet hetedik évfolyamába lépett. Programmja változatlanul az, amire indulásakor vállalkozott: a nemzeti szellemben dolgozó magyar irónemzedéket közelebb hozni a magyar olvasóközönséghez és a magyar iroda. lom legkiválóbb alkotásait minél könnyebben hozzáférhetővé tenni a nehéz viszonyok között élő magyar értelmiség számára.

Szépirodalmi része regényt, novellát, verseket és egy-egy essayt is közöl. Kritikai része szemmel tartja a jelenkori magyar irodalmat, elvi kérdéseket vitat meg, megbeszéli az irodalmi élet nevezetesebb eseményeit, figyelemmel kíséri az elszakított magyarság irodalmi megnyilatkozásait s tájékoztat a külföld aktuális irodalmáról. Általában arra törekszik, hogy terjessze s erősítse a magyar irodalmi műveltséget. Ép ezért fenntartja az érintkezést a szellemi élet oly területeivel is, melyek — mint különösen a szépművészetek és a zenevilág — az irodalmi műveltség természetes kiegészitői.

Felelős szerkesztő:

TORMAY CECILE

S. szerkesztő: HARTMANN JÁNOS. Állandó munkatársak, akik a nemzeti szellemű irók, költők és tudósok legkiválóbb képviselői, a következők:

Áprily Lajos
Bardócz Árpád
Baros Gyula
Berde Mária
Bibó Lajos
Brisits Frigyes
Büky György
Dallos Sándor
Domanovszky Sándor
Dóczy Jenő
Eckhart Ferenc
Eckhardt Sándor
Erdélyi József
Falu Tamás
Farkas Gyula
Farkas Zoltán
Fábián István
Gáspár Jenő
Gulyás Pál
Gulyás Sándor
Gyallai Domokos
Hajnal István
Halász Gábor
Hekler Antal
Horváth János
Hóman Bálint
Huszti József
Juhász Géza
Kastner Jenő
Kállay Miklós
Kelényi B. Ottó
Kéky Lajos
Kilián Zoltán
Kodály Zoltán
Komáromi János
Kornis Gyula
Kortsák Jenő
Koszó János
Majthényi György
Makkai Sándor
Marconnay Tibor
Mariay Ödön
Mályusz Elemér
Mécs László
Mészöly Gedeon
Miskolczy Gyula
Müller Lipót
Nagy Berta
Németh Antal
Németh László
Oláh György
Oroszlán Zoltán
Pais Dezső
Papp Viktor
Pauler Ákos
P. Gulácsy Irén
Petrovics Elek
Pigler Andor
Prahács Margit
Reményik Sándor
Rédey Tivadar
Réz Gyula
Sik Sándor
Surányi Miklós
Szabó Mária
Szabó Miklós
Szarka Géza
Szederkényi Anna
Szekfű Gyula
Szentkúthi Miklós
Szinnyei Ferenc
Szitnyai Zoltán
Tamási Áron
Terescsényi György
Thury Lajos
Tolnai Vilmos
Torday Emil
Török Pál
Török Sándor
Vajthó László
Vargha Gyula
Vida Péter
Vitnyédi Németh István
Walter Gyula
Zilahy Lajos
Zlinszky Aladár
Zsigmond Ferenc

Az új évfolyam indulásával kérjük t. Olvasóinkat, hogy ismertessék és ajánlják folyóiratunkat ismeretségük körében. A Napkeletnek szívességet és a magyar irodalomnak szolgálatot tesz, aki új híveket szerez táborunknak.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDÜS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.